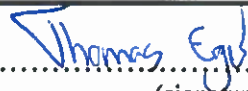

Universitetet
i Stavanger

DET HUMANISTISKE FAKULTET

MASTEROPPGAVE

Studieprogram: Lektorprogram i humanistiske fag	Vår-semesteret, 2017 Åpen
Forfatter: Thomas Ege	 (signatur forfatter)
Veileder: Olav Tysdal	
Tittel på masteroppgaven: Utvandringen fra Eigersund kommune til Amerika i perioden 1903 – 1928	
Engelsk tittel: The emigration from Eigersund municipality to Amerika 1903 – 1928	
Emneord: Utvandring, 1903 – 1928, Eigersund kommune, Amerika	Sidetall: 139 + vedlegg/annet: 0 Stavanger, 18. mai 2017 dato/år

Utvandringen fra Eigersund kommune til Amerika i perioden 1903 – 1928

Maleri av barkskipet *Emigrant* fra Eigersund
Hentet fra boka *Fra Dalane til Amerika*

Masteroppgave i historie ved Institutt for kultur- og språkvitenskap,
humanistisk fakultet

Universitetet i Stavanger

mai 2017

Thomas Ege

Førord

Å skrive masteroppgave i historie har vært en svært lærerik, spennende og utfordrende opplevelse. Jeg har hatt mulighet til å lære mer om Eigersund kommunes utvandringshistorie, og sette den i sammenheng med utvandringshistorien fra resten av landet.

Utvandringen til Amerika har vært et samtaleemne ved enkelte anledninger i familien, siden flere fra min morfars slekt utvandret til Amerika. Oldefaren min bodde også i Amerika en kort periode.

Morfaren min sa en gang: «De som reiste til Amerika, tok en tøff avgjørelse da de forlot hjemkommunen.» Dette har jeg hatt lyst til å følge opp.

Fortjener utvandrerne å bli husket? Jeg mener at utvandrerne bør bli husket, og det gjør de dersom det gis en plass til dem i lokalhistorien. Alt som er nedskrevet i form av artikler, oppgaver og bøker er viktige bidrag til at denne delen av Eigersunds historie er tilgjengelig.

Jeg vil til slutt benytte anledningen til å takke veilederen min Olav Tysdal for svært mange gode ideer og innspill under arbeidet med denne oppgaven. Han har vært en viktig støttespiller.

God lesning!

Thomas Ege

Eigersund, mai 2017

Innhold

Kapittel 1: Innledning.....	3
1.1 Tema og problemstillinger.....	5
1.2 Undersøkellesområdet.....	6
1.3 Kilder og litteratur	19
1.4 Metode	26
1.5 Tidligere forskning	28
1.6 Oppbygningen av oppgaven	33
1.7 Oppsummering	36
Kapittel 2: Utvandringen.....	37
2.1 Utvandringsomfanget	37
2.2 Sivilstand	48
2.3 Enkelt- og familieutvandring.....	55
2.4 Oppsummering	63
Kapittel 3: Årsaker til utvandringen fra Eigersund 1903 – 1928	65
3.1 Internasjonale forklaringer – pull-faktorer	65
3.2 Lokale forklaringer – push-faktorer	72
3.3 Utvandringskultur, kjedemigrasjon og familiære forklaringer.....	99
3.4 Oppsummering	108
Kapittel 4: Virkninger av utvandringen – folketall, økonomi og kulturell påvirkning	111
4.1 Demografiske virkninger – folketallsutviklingen.....	112
4.2 Økonomiske virkninger	120
4.3 Kulturell påvirkning	124
4.4 Oppsummering	127
Kapittel 5: Konklusjon	130
Kilde- og litteraturliste	134
Kildeliste.....	134
Litteraturliste	136

Kapittel 1: Innledning

"UDVANDRINGEN fra disse Kanter lader til å bli noksaa stor iaar ogsaa. Onsdag og Torsdag afreiste alene for Skandinavien-Amerika-Linien (Agent Ole Feyling) 21 personer. Desuden reiste mange over Stavanger. Mange er reist tidligere og adskillige skal afsted senere, saa Udvandringen herfra Distriktene vistnok gaar op i hundreder. Det er Folk i sin bedste og kraftigste Alder som drager afsted."

23. mars 1907¹

"2000 mennesker er fra distriktene i Rogaland og Sørlandet udvandret til Amerika i 1. kvartal iaar. Det lader til at Udvandringen iaar blir ny rekord."

17. april 1923²

"Over Stavanger har hidtil iaar udvandret 1.841 personer, hvilket er 200 mer end i hele 1922."

15. mai 1923³

"AMERIKAFEBEREN er nu større end paa 20 aar. Mens 2.439 udvandret i fjoraarets 4 første maaneder, er i det forløbne tidsrum iaar 8.065 udvandret, vel 1.600 flere end i hele 1922, da i alt 6.456 udvandret."

22. mai 1923⁴

Avisnotisene gir oss umiddelbart et visst inntrykk i hvor stor utvandringsstrømmen fra Rogaland ble i to tilfeldig valgte år 1907 og 1923. Den første avisnotisen forteller hvor omfattende utvandringen var i ferd med å bli i 1907. Utvandringsintensiteten ble høy, både fra Norge og Eigersund kommune, akkurat slik de antok i avisnotisen. På to dager reiste 21 eigersundere med *Skandinavien-Amerika-Linien*. De tre neste avisnotisene får fram at svært mange personer også valgte å utvandre til Amerika i 1923. De to første forteller blant annet at det året var i ferd med å bli et rekordår for Rogaland og Stavanger, og den siste notisen viser at utvandringsintensiteten ikke hadde vært like stor på 20 år. Alle disse tallene representerte

¹ Sjørdal 2000:53.

² Sjørdal 2000:59.

³ Sjørdal 2000:60.

⁴ Sjørdal 2000:60.

enkeltindivider som valgte å forlate hjemlandet sitt til fordel for et nytt liv i Amerika, og en liten del av disse utvandrerne var eigersundere og personer bosatt i Eigersund kommune.

Selv om avisnotisene fra *Dalane Tidende* sier noe om hvor stor utvandringen ble i årene 1907 og 1923, hadde utvandningsstrømmen til Amerika begynt lenge før. Man kan gjerne si at Eigersund kommunes utvandringshistorie ble innledet 4. juli 1825 da 52 utvandrere reiste fra Stavanger til New York med emigrantskipet *Restoration*. Noen av de hadde røtter fra Eigersund kommune. Utvandringen fra Eigersund kommune begynte likevel ikke på alvor før i 1850-årene. Det var ei gruppe med utvandrere som dro direkte fra Eigersund havn med barkskipet *Emigrant* i 1850 som fylte skipet med 108 passasjerer. Over halvparten av dem var fra Dalane-distriktet, og noen var eigersundere. Gjennom siste halvdel av 1800-tallet økte utvandringen. I perioden 1866 - 1875 dro det minimum 242 personer fra kommunen, og i de to siste tiårene før århundreskiftet og i løpet av første halvdel av 1900-årene dro enda flere.⁵ De fleste reiste fra Stavanger, mens det viktigste andrevalget var Kristiansand. En del eigersundere reiste fra andre norske havner, og noen få reiste fra utlandet.

Utvandringshistorie er mer enn tall og statistikk. For meg handler den hovedsakelig om menneskene som bestemte seg for å forlate hjemlandet sitt og for å forsøke å få et nytt og bedre liv i et fremmed land. *Årsakene* til at folk valgte å utvandre, samt *virkningene* som utvandringen førte med seg, er to sentrale deler av utvandringshistorien. Hvorfor mennesker valgte å bryte opp livet de hadde på hjemstedet sitt for å starte med blanke ark et annet sted, er noe av det mest interessante ved utvandringshistorie etter min mening. Jeg tror også at kjennskap til forhold og endringer i næringslivet gir gode muligheter til å kunne forklare hvorfor mange reiste.

I tillegg er det interessant å se på virkningene av utvandringen. På hvilke måter ble lokalsamfunnene i Norge påvirket av utvandringen og at flere av innbyggerne reiste av gårde? Hva hadde utvandringen å si for de som utvandret? Etter min mening er studier rundt disse spørsmålene en viktig del av utvandringshistorien. Livene til de som utvandret tok en ny vending da de forlot gamlelandet, samtidig som at utvandringen hadde innvirkninger på lokalsamfunnene i landet de forlot.

⁵ Bøe og Storhaug 2013:104.

1.1 Tema og problemstillinger

I denne oppgaven skal jeg kartlegge viktige sider av Eigersund kommunes utvandringshistorie mellom 1903 og 1928 som gjelder Nord-Amerika.⁶ Som kronologisk periode for undersøkelsen har jeg valgt tidsrommet 1903 - 1928 og Stavanger, Kristiansand og Bergen som var de viktigste utreisestedene.

Jeg har hatt lyst til å skrive om Eigersunds utvandringshistorie i lang tid av ulike grunner. Jeg er svært interessert i Norges utvandringshistorie, og dette har på mange måter vært min mulighet til å gjøre et arbeid innen dette feltet. En av årsakene til at jeg har valgt å undersøke perioden 1903 - 1928 er at det er relativt nært i tid. Utvandringen fra Sør-Vestlandet var en god del lavere ved utvandringsebølgene på 1800-tallet sammenlignet med store deler av resten av landet, og da blant annet Østlandsfylkene. På landsbasis var det to store utvandringsebølger i løpet av de tre første tiårene av 1900-tallet. Utvandringstrømmen var da særlig sterk fra Vest-Agder, Aust-Agder og Rogaland. Det gjaldt tidsrommene 1901 - 1910 og 1921 - 1925.⁷

Nysgjerrigheten har bidratt til at jeg bestemte meg for å undersøke noen deler av Eigersunds utvandringshistorie, hele tida med sideblikk på hvordan utvandringen utartet seg på landsbasis og på Sør-Vestlandet. Eigersund kommune ligger helt sør i Rogaland, ikke langt fra Vest-Agder. Kommunen lå med andre ord i midten av områdene som hadde sterkest utvandring i perioden 1903 - 1928.

Jeg har videre hatt en klar målsetting om å sette Eigersund kommunes utvandringshistorie inn i en helhet. Eigersunds utvandringshistorie utgjorde kun en bitte liten del av den totale utvandringen fra Sør-Vestlandet og resten av Norge, men ved å undersøke denne delen av landet og sammenligne området med resten av landet, kan man få fram sider ved utvandringen som var like og sider som skilte seg ut.

Utvandringen i første halvdel av 1900-tallet er en viktig del av Eigersunds historie. Svært mange dro fra Norge, deriblant Sør-Vestlandet og Eigersund, til Amerika i løpet av de tre første tiårene av 1900-tallet.⁸ Utvandringshistorien i tidsrommet etter århundreskiftet og fram

⁶ Videre i denne oppgaven bruker jeg hovedsakelig Amerika i stedet for Nord-Amerika. Når jeg refererer til Amerika, mener jeg USA og Canada, selv om hovedpunktet ligger på USA. Noen få steder skiller jeg mellom USA og Canada.

⁷ Bacher 1965:165.

⁸ Bacher 1965:160, Diagram 27.

til om lag 1930-årene, har heller ikke fått like stor plass som utvandringshistorien på 1800-tallet blant de få som har skrevet om Eigersunds utvandringshistorie tidligere.

Jeg har også hatt en målsetting om å få fram nye sider ved Eigersunds utvandringshistorie og gi et mer komplett, fullstendig og oversiktlig innblikk i kommunes utvandringshistorie siden det er flere sider av utvandringen som ikke er undersøkt. Å gjøre noen sider av utvandringshistorien tilgjengelig for interesserte, har derfor vært viktig.

Valget av å kartlegge tidsrommet 1903 - 1928 har for det første gitt meg flere og bedre muligheter til å få på plass en mye grundigere undersøkelse. Denne avgrensningen i tid har også betydd at jeg har hatt emigrantprotokollene til rådighet. Disse emigrantprotokollene har vært den viktigste primærkilden min i arbeidet med oppgaven. I delkapittel *1.3 Kilder og litteratur* gjøres det rede for hva emigrantprotokollene er, i tillegg til at andre sentrale primær- og sekundærkilder og litteratur blir presentert.

Hovedproblemstillingen for oppgaven er *å kartlegge noen deler av Eigersund kommunes utvandringshistorie som gjelder Nord-Amerika i tidsrommet 1903 - 1928, med utgangspunkt i utvandrerne som dro fra utreisestedene Stavanger, Kristiansand og Bergen*. Mer spesifikt har jeg hatt som mål å få fram disse sidene ved utvandringen fra kommunen:

- Kartlegge hvor stor utvandringen var årlig i denne perioden.
- Kartlegge sivilstand og om de som utvandret, dro alene eller sammen med andre.
- Presentere og drøfte noen av årsakene til utvandringen og hvorfor utvandringssintensiteten varierte i denne perioden.
- Presentere og drøfte noen av virkningene av utvandringen.

Funnene blir sett i lys av utvandringen fra resten av Norge blant annet for å få fram likheter og ulikheter mellom lokale og nasjonale data for dette tidsrommet.

1.2 Undersøkellesområdet

Beliggenhet

Eigersund kommune ligger i Sør-Rogaland, omkring åtte mil sør for Stavanger. Kommunen er en del av Dalane-distriktet, som i tillegg til Eigersund, består av Bjerkreim, Sokndal og Lund

kommune. Før bestod Dalane-distriktet av sju kommuner, men i 1965 ble Helleland kommune, deler av Heskestad kommune, Egersund ladested og Egersund landsogn slått sammen til nye Eigersund kommune. Resten av Heskestad ble en del av Lund kommune samme år. Kommunene er veldig sammenknyttet siden familier i mange tilfeller bor på tvers av kommunegrensene i Dalane-distriktet. Eigersund kommune er en kystkommune med flere kilometer i kystlinje, og ved kommunens kystlinje ligger Egersund by, som er og har vært kommunens hovedsenter i svært lang tid.⁹ På høyre side er det et kart over Rogaland og fylkene som grenser til Rogaland. Eigersund kommune er markert med en mørkere farge.¹⁰

Bildet er hentet fra Store norske leksikon.

Inndeling av byen og landdistriktet i oppgaven

I denne oppgaven har jeg slått sammen Egersund ladested og Egersund landsogn til Eigersund kommune. Når jeg refererer til både byen og landdistriktet kommer jeg til å skrive Eigersund eller Eigersund kommune. Stort sett blir Eigersund kommune brukt, men ved flere anledninger skiller jeg mellom byen og landdistriktet. I oppgaven bruker jeg Egersund by for Egersund ladested og Egersund landsogn for landdistriktet. Selv om Helleland og deler av gamle Heskestad kommune nå er en del av Eigersund kommune, er stedene ikke inkludert i oppgaven. Jeg har med andre ord kun slått sammen Egersund ladested og Egersund landsogn til Eigersund kommune uten å inkludere Helleland og deler av Heskestad. Årsaken til det er at utvandrerne fra Helleland og Heskestad står registrert med dette som bosted i emigrantprotokollene, ikke Eigersund kommune.

Topografi

Naturen i Eigersund kommune er preget av et landskap med mye grunnfjell. Landskapet er fullt av bratte og kolleformede heier, små og store vassdrag og elver og frodige skoger i dalene. Det er en god blanding av både løv- og barskog. Kysten av kommunen består av noen

⁹ Hentet 10. oktober 2016 fra <https://snl.no/Eigersund>.

¹⁰ Bildet er hentet 10. oktober 2016 fra <https://snl.no/Eigersund>.

små rev og øyer, i tillegg til den store øya Eigerøy. Ikke langt fra Eigerøy ligger Egersund by. For å komme inn til havnen i Egersund, må man passere øya Eigerøy. I indre deler skal man ikke kjøre langt før man får øye på dyrket mark og et lite gårdsbruk i det kupert landskapet.¹¹

Næringer og økonomi ved slutten av 1800- og begynnelsen av 1900-tallet

Eigersund kommune fikk inntektene sine fra ulike næringer. Det var stor forskjell mellom Egersund by og landdistriktet. I Egersund by var skipsfart, handel og håndverk og industri viktigst. Egersund by var tydelig delt inn i to deler. I den vestlige delen av byen var handels- og skipsfartssenteret, mens den østlige delen var byens industriområde. I tidsrommet 1880 - 1930 var de ulike næringene preget av internasjonale konjunkturer og kriser enkelte år, men de aller fleste eigersunderne bosatte i byen var sysselsatt i en av disse næringene i dette tidsrommet. Det var bortimot ingen innenfor bygrensene som drev med fiske og jordbruk.¹² I områdene rundt sentrum av byen og i innlandet var det jordbruket som var den største og viktigste næringen, og da ofte i kombinasjon med fiske. Bøndene kombinerte ofte jordbruket med fiske utenom i de travleste perioden på gårdsbruket.¹³ Langs kysten i landdistriktet var det stort sett fiske som var den viktigste inntektskilden. Dette gjaldt også på Eigerøy. Det å drive et lite gårdsbruk ved siden av fiske var likevel nødvendig for mange av fiskerne.

Flesteparten av de yrkesaktive kvinnene i byen var hjemmeværende eller tjenestejenter i siste halvdel av 1800-tallet. Det vil si at de hadde ansvar for ulike arbeidsoppgaver i hjemmet eller hos andre. Den neste store gruppa utgjorde de som var plassert under «annet». I denne kategorien inngikk kvinner som drev med husflid eller annet serviceorientert arbeid. En del av kvinnene arbeidet i småindustrien, i tillegg til at noen også var sysselsatt i fabrikkindustrien. Det var også noen kvinner som var aktive i handelsnæringen. Om lag like mange kvinner var i handelsnæringen som i fabrikkindustrien.¹⁴ I landdistriktet hadde de gifte kvinnene i hovedsak hovedansvaret i hjemmet, men samtidig var de viktige bidragsyttere i driften av gårdsbruket eller i fiske. Flesteparten av de yngste og ugifte bidro med ulike oppgaver i hjemmet.

Videre gis det en mer utfyllende oversikt over hvordan tilstanden og situasjonen var i de ulike næringene og hvordan hverdagen for mange var fra om lag 1880-tallet til inngangen av 1900-

¹¹ Hentet 10. oktober 2016 fra <https://snl.no/Eigersund>.

¹² Hamre 1996:27.

¹³ Hamre 1996:13-14.

¹⁴ Hamre 1996:27.

tallet. Først blir de viktigste næringene i byen presentert, og deretter blir de mest sentrale næringene i landdistriktet presentert. Målet med denne presentasjonen er å gi leseren innsikt i hvordan Eigersund kommune, både byen og landdistriktet, så ut og utviklet seg og hva kommunens innbyggere levde av i tiårene før perioden som jeg har valgt å undersøke. Jeg har derimot valgt å utelukke hvordan de ulike næringene var og utviklet seg i fra omkring hundreårsskiftet og fram til 1930-årene i dette delkapitlet, i og med at jeg i høyeste grad har pekt på næringsgrunlaget i landdistriktet og byen og opp- og nedgangene i næringslivet i perioden 1900 - 1930 i drøftingen av årsakene til utvandringen, for å unngå at jeg skriver det samme her som i *Kapittel 3: Årsaker til utvandringen fra Eigersund 1903 - 1928*. Det er uansett svært relevant å si en del om hvordan Eigersund kommune så ut fra omkring 1880-årene til århundreskiftet, fordi det gir leseren innsikt i hvordan utviklingen var i forkant av det tidsrommet jeg har undersøkt. Det gir også en god anledning til å vite hvordan kommunen så ut på denne tida.

Industri

I 1880-årene hadde Eigersund allerede blitt en industriby. Byggingen av jernbanen bidratt til at hverdagen for eigersundere flest endret seg, men for industrien var det fortsatt sjøtransport som var viktigst. Ved Lundeelva i den østlige delen av Eigersund lå industriens kjerneområde. Her lå *Eigersund Fayancefabrik*,¹⁵ byen desidert største og mest betydningsfulle bedrift. Bortsett fra fajansefabrikken hadde byen to mindre, men viktige bedrifter: *Eie Potteri*¹⁶ og *Damsgaards Potteri*. *Eie Potteri* sysselsatte omkring 20-25 personer i 1880-årene, mens *Damsgaards Potteri* sysselsatte litt færre. Disse to fabrikkene produserte grove brune og gule varer.¹⁷ Det ble også etablert andre bedrifter i 1880- og 1890-årene som ga et levebrød til andre av byens innbyggere. Til sammen sysselsatte fabrikkene omkring 15 prosent av de yrkesaktive i byen, sammen med deres familier ga dette levebrød til en fjerdedel av byens innbyggere i denne perioden.¹⁸

Industriveksten i Eigersund by endret på mange måter hva som var viktig for byen. Nå var det maskinene og industriarbeiderne folk måtte sette sin lit til. Tidligere hadde det vært

¹⁵ Ofte kalt «fajansefabrikken». Videre i oppgaven kommer jeg til å bruke fajansefabrikken.

¹⁶ Skiftet navn til *Eie Stentøfabrik* i 1876.

¹⁷ Hamre 1996:71.

¹⁸ Hamre 1996:82.

kjøpmannskap og sjømannskap som drev utviklingen framover, men i løpet av 1880- og 1890-årene endret det seg.¹⁹

Fajansefabrikken var den største av dem alle, og det var den som gjorde Egersund by til en av Norges første industribyer. I 1880-årene gikk det meget godt med fabrikken.²⁰ Den sysselsatte nesten 200 personer, og var amtets nest største bedrift, bare bak *Stavanger Støberi & Dok* ved inngangen av 1880.²¹ Mange av industriarbeiderne bodde i nærheten av industriområdet, og i 1880-årene vokste den østlige delen av Egersund by betydelig, i og med at stadig flere industriarbeidere fikk råd til å bygge seg eget hus i nærheten av arbeidsplassen.²²

Veksten var svært stor for fajansefabrikkens del i første halvdel av 1880-årene. Satsningen på profesjonelt salgssapparat førte til flere nye investeringer. Dampmaskiner effektiviserte det tyngste arbeidet og tempoet ble forbedret betraktelig. Den økende farten i pressene og dreieskivene, førte til at det ble bygd en ny stor brenneovn for å holde tritt med den økende produksjonen. Tallet på ansatte økte fra 110 til 185 i løpet av en femårsperiode. I 1885 var bedriften den tredje største i Rogaland, og overgangen fra et tradisjonelt potteri til en moderne industribedrift var blitt realisert.²³

Markedsprisene svingte fra år til år, men verdien av produksjonen ble mer enn fordoblet fra 1880-årene og fram til århundreskiftet. I 1880 var bruttoverdien av produksjonen på omkring 300 000 kroner, mens den i 1900 var på noe over 600 000 kroner. Arbeidsstokken økte fra omtrent 110 til over 260 i samme tidsrom. I 1890 hadde fabrikken 160 fast ansatte, i tillegg til kontorpersonalet og en del løsarbeidere. Maskinene og maskinistene hadde tatt over en del av det som før var håndverkernes hegemoni, men de fleste var fortsatt sysselsatt i selve produksjonen.²⁴

Fabrikken ga også arbeid til kvinner. Blant de 160 fast ansatte i 1890, var 39 av dem kvinner. En fjerdedel av arbeidsstokken var kvinnelige ansatte. Kvinnene tjente langt fra like mye som mennene. Gjennomsnittslønnen for mennene lå på 750 kroner i året, mens den for kvinner kun

¹⁹ Hamre 1996:85.

²⁰ Hamre 1996:17.

²¹ Hamre 1996:71.

²² Hamre 1996:13.

²³ Hamre 1996:74-75.

²⁴ Hamre 1996:75-76.

lå på 380 kroner i året. Kvinnene utførte arbeidsoppgaver som krevde nøyaktighet og varsomhet, men samtidig tålmodighet og utholdenhet. 13 av kvinnene sorterte varene etter brenning, ni av dem malte og åtte av dem trykte dekor på produktene. Kvinnene var med andre ord delaktige i ulikt arbeid ved fabrikken.

De fast ansatte tjente nok i året til å forsørge seg selv og familien. I de to siste tiårene før århundreskiftet var det mange som fikk råd til å reise sitt eget hus like ved og i nærheten av fabrikkene. Men industriarbeiderne levde på et minimum sammenlignet med byens rikeste handelsmenn som hadde en årsinntekt på mellom 5000 og 10 000 kroner.²⁵ Derfor skulle det ikke mer enn en oppsigelse til for at situasjonen ble ille for industriarbeiderne.

Likevel hadde industriarbeiderne enn mye mer stabil og trygg hverdag og bedre økonomi enn arbeiderne som måtte ta til takke med dagsarbeid. Den gjennomsnittlige årsinntekten til industriarbeiderne i Egersund var på 580 kroner i midten av 1890-årene. Gjennomsnittslønnen var 70 kroner høyere enn lønnsnivået i Stavanger, og 120 kroner høyere enn lønnsnivået i Sandnes. Lønnen ga i utgangspunktet lite å rutte med, men likevel holdt den sulten og nøden unna.²⁶

Håndverk

Håndverkerne utgjorde en stor andel av byens innbyggere. I 1885 var 18 prosent av innbyggerne håndverkere av ulikt slag. Håndverkerne utgjorde en nokså stor og ikke minst viktig del av byen. Det var kun fabrikkindustrien som sysselsatte flere eigersundere, og det viste at håndverkerne utgjorde ei stor gruppe dersom man ser på håndverkerne som ei samlet gruppe.²⁷

Handel

I 1880-årene drev ti prosent av byens innbyggere med handel. Sammen med skipsfartsnæringen var handelen byens viktigste grunnlag i denne perioden. Handelen hang tydelig sammen med skipsfarten, men også med fiske og jordbruk. Handelsnæringen og de andre næringene gjensidig avhengig av hverandre.

²⁵ Hamre 1996:77.

²⁶ Hamre 1996:78.

²⁷ Hamre 1996:27.

Da den lokale handelsvirksomheten vokste seg til å bli internasjonal, ble Egersund på mange måter inneklemt mellom dampskipene som gikk sør- og nordover. De nye kommunikasjonsmidlene kom saktere i bruk i Egersund, men i 1880-årene kunne folk likevel reise med dampskip nesten hver eneste dag. Dessuten ga *Jærbanen* eigersunderne mulighet til å reise oftere nordover. Togene gikk ofte fra sentrum av byen. I tillegg til at de reisende kunne velge å reise med toget, ga jernbanen samtidig rom for eksport og import av varer og produkter. På den måten ble noe av den lille handelsvirksomheten flyttet nordover.

På perrongen og kaia ble varer og produkter plassert før de så ble lastet om bord på skipet eller toget, for videre transport. Fersk fisk, slaktet kjøtt, tønner med saltmat og sekker med mel og sukker var noen av de vanligste varene. Den lokale handelen fortsatte imidlertid å være viktig for byen. Fiskere la fortsatt til ved brygga om morgen for å selge fisk, mens bøndene fremdeles forsynte byen med bondevarer.²⁸ Handelen var selvsagt et samspill mellom flere næringer og aktører, og derfor var den sammensatt og avhengig av andre næringer.

Etter hvert måtte flere og flere kjøpe det de trengte for å kunne overleve. Selv om Dalaneområdet var noe senere ute med moderniseringen av handelen, sammenlignet med Jæren, ble byen og landdistriktet mer og mer avhengige av hverandre de to siste tiårene før århundreskiftet. Byen vokste, og dermed ble behovet for handel mye større. Samtidig ble det færre og færre som hadde noen få dyr og et lite stykke mark med grønnsaker og poteter utenfor bygrensen blant byens innbyggere. Fra 1875 til 1890 økte Egersunds innbyggertall med 22 prosent, fra 2400 til nærmere 3000 innbyggere, og det førte til at handelsnæringen rolle ble viktigere for byen.

Matvarehandelen var i ferd med å bli en bynæring, men utviklingen gikk saktere i Egersund. Byen fikk ikke sitt eget meieri før i 1895, men det var fremdeles mange barnefamilier som fikk levert melken av bønder etter faste avtaler. De som bodde nærmest sentrum, kunne få kjøpt fersk melk, men for de som hadde lenger reiseavstand og få muligheter til å holde melken kald, var det et dårlig alternativ, framfor alt om sommeren.²⁹

²⁸ Hamre 1996:54-55.

²⁹ Hamre 1996:58.

Folk ønsket seg flere et større vareutvalg, noe som ga handelsnæringen en utfordring. Noen kjøpmenn forsøkte å tilpasse seg de nye vilkårene og etterspørselen, men den økende etterspørselen, samt nye kommunikasjoner og distribusjonsapparat ble sett på som en trussel mot den etablerte handelen. Jernbanen fikk skylden for tilbakegangen i næringen av byens borgere, siden en god del av bøndene heller valgte å reise til Stavanger for å selge varene sine. Der fikk de mer igjen for salgene. Dette førte til at omsetningen sank, samtidig som at konkurransen økte og det ble hardere for byens kjøpmenn.

Det var likevel ikke bare varer som forsvant nordover. Det ble også bragt nye varer til Egersund etter at *Jærbanen* ble bygd. Det var likevel slik at flere kjøpmenn gikk konkurs i 1890-årene, samtidig som de andre næringene var i en vekstperiode

I 1880-årene hadde byen omkring 50 kjøpmenn med egne butikker. Kjøpmennene drev med husholdningshandel, kolonialhandel og assortert handel, og det fantes varer og produkter som både fiskere, bønder og byfolk ønsket å kjøpe. I 1893 ble *Handelstandsforeningen* grunnlagt. Foreningen skulle blant annet ivareta kjøpmennenes interesser.³⁰

Handelsnæringen hang sammen med fisket. Eigersunderne, og deriblant byens kjøpmenn, greide ikke å skaffe tilstrekkelig kapital og organisere seg, slik at de kunne få kontroll over omsetningen av de enorme makrellressursene, som var byens viktigste eksportvare fram til 1910. Dette førte til at byens kjøpmenn ble utkonkurrert i kampen med eksportfirmaene fra de største byene.³¹

Skipsfart

Skipsfartsnæringen hadde vært svært beskjedent fram til 1870-årene i Egersund. Egersunds handelsflåte hadde i utgangspunktet vært nokså beskjedent gjennom de gode årene for seilskipsfarten på landsbasis. Skipsfartens gullalder i Norge var i tidsrommet 1850 – 1875³², men omkring 1880 gikk skipsfarten i Norge inn i en ny, utfordrende periode da den internasjonale handelskrisen rammet skipsfartsnæringen. I Egersund begynte derimot skipsfarten å vokse. Da bunnen var nådd i Norge i 1890-årene, var Egersunds handelsflåte på toppen.

³⁰ Hamre 1996:61-62.

³¹ Hamre 1996:69.

³² Hamre 1996:31.

Selv om Egersunds skipsfartflåte utgjorde mindre enn en prosent av hele den norske seilskipsflåten, hadde byen likevel en flåte på lik linje med nabobyene dersom man tar i betraktning at Egersund by bestod av omkring 3000 innbyggere. Flåten var faktisk større enn Stavangers skipsfartsflåte i forhold til befolkningsmengden i 1890-årene.³³

I midten av 1980-årene hadde Egersunds handelsflåte omtrent 25 fartøyer, som utgjorde mellom 7000 og 8000 tonn, og fra og med 1886 vokste skipsfarten i rekordfart til 1993. Byens rekordår, noensinne, var 1893. Dette året hadde Eigersund til sammen 28 større fartøyer som utgjorde til sammen 13 000 tonn, sammenlignet med handelsflåten fra 1873, som bare utgjorde 3000 tonn, var dette svært mye.³⁴

Seilskutene var ettertraktede arbeidsplasser for unge og sterke menn. Dessuten spilte tanken på frihet og eventyrlysten en sentral rolle for de som reiste til sjøs for første gang. Livet på sjøen var farlig og ikke minst hardt, men folk fra en kystby og kystkommune ble ikke skremt av dette. Den viktigste årsaken til at såpass mange valgte å ta hyre på seilskutene var først og fremst kampen for å overleve og brødfø seg selv og eventuelt familien. Skipsfarten ga arbeid og inntekter til mange som ikke klarte å skaffe seg arbeid på hjemstedet.³⁵

I 1880-årene var det omtrent 200 menn som var sysselsatte på et av egersundsskipene hvert år. Ved inngangen av 1890-årene arbeidet derimot mer eller mindre 250 innen skipsfarten, men siden noen av skipene lå i opplag deler av året, var de reelle årsverkene lavere. Skipsfartsnæringen hadde aldri gitt byen og distriktet så mange arbeidsplasser som nå, og til tross for at skipene lå i opplag halve året, var det ingen annen næring som sysselsatte like mange personer i 1890-årene. De fleste sjøfolkene var fra byen eller landdistriktet, men det fantes også utenlandsk mannskap på fartøyene som dro til og fra utlandet.³⁶

Til sammen var det 140 yrkesaktive sjøfolk i Egersund by i 1885, noe som nesten utgjorde en sjettedel av befolkningen. Dette var et svært høyt tall tatt i betraktning at byen kun hadde et folketall på om lag 2800 mennesker. For mange av de mannlige innbyggerne var det å dra til

³³ Hamre 1996:38.

³⁴ Hamre 1996:30-31.

³⁵ Hamre 1996:47.

³⁶ Hamre 1996:47-48.

sjøs den viktigste arbeidsplassen, særlig for de unge. På midten av 1800-tallet var hver femte mann over 14 år sjømann fra byen.

Mange unge menn fra Eigerøy tok også hyre på seilskutene. Rundt 1890 var det om lag like mange som levde av skipsfart som fiske. I denne perioden var det minst 100 menn som dro til sjøs hvert år. Dette utgjorde bortimot en sjudel av alle voksne menn fra landdistriktet.³⁷

Det var mange som satset penger på partsrederiene da skipsfarten på sitt meste sysselsatte omkring 250 fra hele både byen og landdistriktet. Dette gjorde at eierne av de største skipene var på hele 30-40. De fleste partseierne kom fra byen, men det var også noen fra landdistriktet som tok eierskap i skip. På Eigerøy var det mange gårdbrukere som spyttet inn mye kapital i skipsfarten. Det var likevel stort sett personer med formue eller selvstendig næringsdrivende som hadde råd til å spekulere i skipsparter. Folk som ikke hadde kapital, kunne gjerne plassere eiendom og arv i rederiene.³⁸

Byens redere hadde nesten 30 fartøyer, som ga arbeid til rundt 300 arbeidere i 1893. Det var ingen andre næringer som kunne måle seg med samme antall arbeidere på dette tidspunktet.³⁹ I løpet av de siste tiårene av 1800-tallet var skipsfarten, sammen med jordbruk og fiske, hovednæringen i Eigersund kommune.⁴⁰

Fiske

Fiskerinæringen var en svært viktig næring for mange eigersundere gjennom hele 1800-tallet, både i Egersund by og i resten av kommunen. Den ga mat og et levebrød til innbyggerne. Det store flertallet av innbyggerne på Eigerøy var fiskere, og dermed var denne næringen ikke uten grunn svært viktig for dem. Forholdene til å drive med fiske var gode, blant annet fordi store deler av øya lå skjernet fra det åpne havet. Øyas beliggenhet lå ideelt i forhold til Egersund by og havn. Det var kort avstand til havnen fra Eigerøy. Øya beskyttet havnen mot dårlig vær og vind. Mange fiskere hadde som oftest nok med å brødfø seg selv, men i tilfeller der de hadde fangst til overs, solgte de overskuddet av fangsten i sentrum av Egersund by. Mange av fiskerne kombinerte fiske med et lite gårdsbruk, og det var ikke uvanlig at de i

³⁷ Hamre 1996:48.

³⁸ Hamre 1996:49.

³⁹ Hamre 1996:30.

⁴⁰ Hamre 1996:48.

tillegg til å selge fisk, også solgte varer som kjøtt, poteter og ved til byens innbyggere eller som eksportvarer.

Bortsett fra i 1830-årene ved de store vårsildfiske-sesongene var havet ved Eigersund ikke et populært område for silda. De store sesonginnsigene dukket bestandig opp lenger vest eller lenger øst for Eigersund. På 1880-tallet sviktet vårsildfisket utenfor kysten av Eigersund, samt områdene rundt. Det førte til at flere fiskere fra kommunen tok del i sildefisket på Sør- og Østlandet rundt 1890, mens andre fulgte sildeinnsigene nordover til Karmøy og Haugesund i midten av 1890-årene. I Haugesund og på Karmøy opprettet eigersunderne egne salterier. Etter hvert flyttet eigersunderne seg videre nordover mot Stad. Selv om mange satset på sildefisket andre steder, gikk mye av eksporten fremdeles via Egersund by. Deltakelsen ble likevel mindre og mindre i og med at flere fiskere stadig flyttet lenger og lenger hjemmefra.⁴¹ Det nye silde-eventyret nord i fylket skapte arbeid og gode penger for fiskere og bondesønner fra kommunen. De klargjorde garnbåtene sine rundt juletider og vendte tilbake på våren med penger i lommeboka.⁴²

I 1880-årene var det så å si slutt på sildehandelen i byen. Det gikk også dårlig med hummerfisket, noe som fikk innvirkninger på hummerhandelen. I 1860-årene ble det eksportert omkring 200 000 tusen levende hummer til England hver sommer, mens bare 20 år senere var den årlige eksporten på kun 10 000 levende hummer hver sommer. I løpet av 1880-årene ble fiskerinæringen med andre ord hardt rammet. Mange fiskere mistet levebrødet sitt.⁴³

Bare den smålige fiskehandelen fortsatte som før, men med denne småhandelen med matfisk fikk ikke byens kjøpmenn noen særlig stor inntekt. Fiskerne solgte heller fisken direkte til folket, og det var ikke uvanlig at tjenestepiker og husmødre dro ned til Steinbrygga ved byens kirke tidlig om morgenen for å kjøpe fersk fisk. Fiskebåtene fra Eigerøy lå ved brygga i Egersund by fra tidlig om morgenen for å selge fisk til byens innbyggere. På menyen stod det torsk, flyndre, makrell og sei. Byens innbyggere hadde tilgang til billig fisk, samtidig som en del fiskere fikk et greit og stabilt inntektsgrunnlag hele året. Likevel var forskjellen stor,

⁴¹ Hamre 1996:16.

⁴² Hamre 1996:251.

⁴³ Hamre 1996:16.

sammenlignet med de store sesongfiskeriene som ga grunnlaget for større inntekter til blant annet fiskerne. Bryggesalget var derfor ikke av stor betydning for næringslivet og fiskerne.⁴⁴

Til tross for at fiskerinæringen hadde fått et brekk og mange sjøhus stod tomme som følge av blant annet flyttingen nordover, var det tegn som tydet på at fisket kunne få en ny blomstringstid, men med andre produkter enn silda. Ved inngangen av 1880-årene begynte makrellen å overta for silda, som tidligere hadde vært Eigersunds viktigste handelsvare innen fiskerinæringen. Fangsten pakket i trekasser med is erstattet tønnene med salt. Den økende fiskehandelen ga kjøpmenn forventninger om en positiv endring, siden eksporthandelen av fersk fisk vokste på grunn av den nye oppgangstiden. Nå ble tonnevis med fersk laks og makrell fraktet over til et kjøpekraftig England med dampskip og hurtigseilende småfartøyer. Det ble også mer arbeid til løsarbeidere og folk som ikke hadde arbeid, framfor alt om forsommeren under drivgarnsfisket.⁴⁵

Jordbruk

Jordbruket var den desidert største og viktigste næringen i landdistriktet, bortsett fra de som var bosatte ved kysten av kommunen eller på Eigerøy. Mange drev kun med jordbruk i innlandet, men det var også en del som kombinerte denne næringen med fiske.

Jordbrukerne solgte stort sett produktene de produserte i byen. De hadde som vane å kjøre sammen til byen på lørdager for å selge produktene sine. De hadde faste kunder som de blant annet leverte surmelk, torv og ved til. Ellers pleide jordbrukerne å samle seg på torget med fullastede kjerrer som fungerte som salgsboder. Eksempler på produkter som de solgte på torget var kjøtt, poteter og grønnsaker. I tillegg solgte mange husflid og håndverksprodukter til interesserte og prutende innbyggere. Jordbrukernes barn gikk fra dør til dør i bygatene for å selge varer som ullsokker, sopelimer, treholker og river. Bonden selv hadde selvsagt som mål å selge mest mulig, men da de først befant seg i byen, benyttet de anledningen til å gjøre ærend i banken, hos sorenskriveren eller hos lensmannen. Det var mest aktivitet på torget om sommeren.⁴⁶

⁴⁴ Hamre 1996:16.

⁴⁵ Hamre 1996:16.

⁴⁶ Hamre 1996:14 og Hamre 1996:56.

I byen fikk jordbrukerne også byttet til seg eller kjøpt varer eller produkter som de selv ikke produserte eller hadde tilgang til på gårdsbruket. Mange av bøndene hadde også fast kontakt med kjøpmennene i byen, og der kunne de få avsetning for litt større varepartier mot salt, sukker, kaffe og redskap. På krambodene⁴⁷ foregikk handelen som regel i form av ren byttehandel. Der betalte bøndene med sine egne produkter samtidig som de fikk det de hadde behov for. Det å drive med pengehandel var viktig for folk fra landdistriktet, i og med at det ga dem større frihet til å handle i andre butikker. Det ble enklere for jordbrukerne å handle luksusvarer som de unte seg selv. I tillegg var det en viss trygghet å ha penger liggende til futen eller kommunens skatteoppkrevere.⁴⁸

Egersund by var stedet bøndene møtte pengesamfunnet. Det var kun i byen de kunne omsette overskuddet som gårdsbruket ga. Det lønte seg ikke å være helt selvforsynt lenger. I byen kunne de få byttet til seg masseproduserte redskaper, hestesko og seletøy mot varer fra åkeren, skogen og fjøset. For jordbrukerne handlet det mest om å produsere mest mulig av det byfolket hadde behov for, nemlig mat og brensel.⁴⁹

Gjennom siste halvdel av 1800-tallet gikk bøndene gradvis bort fra åkerbruk til et mer intensivt februk. Februkene kom raskere i gang rundt voksende byer, mens denne moderniseringen kom senere i gang i Dalane-området i motsetning til på Jæren. Likevel ble landdistriktet og byen mer og mer avhengige av hverandre mot slutten av århundreskiftet. Mange av byens innbyggere hadde et lite stykke jord der de dyrket blant annet poteter og grønnsaker, men det var stadig færre av innbyggerne i byen som hadde det. Befolkningsøkning i byen i slutten av 1800-tallet var en av årsakene til det.⁵⁰

Oppsummering

I løpet av siste halvdel av 1800-tallet gikk Eigersund kommune fra å være en skipsfarts- og sjøfartkommune til å bli en industrikommune. Det ble etablert fabrikker i Egersund by. Flere og flere fikk arbeid i industrien, både kvinner og menn. Særlig stor var økningen i produksjonsmengden og arbeidsstokken ved byens viktigste og største bedrift, *Egersund Fayancefabrik*. Samtidig som dette foregikk var både håndverkere og handelsfolk rammet av

⁴⁷ Det tilsvarer en butikk.

⁴⁸ Fut, også kalt fogd. Det var en embetsmann som hadde myndighet som oppkrever av skatter og bøter og politi i landdistriktet. Hentet fra <https://snl.no/fogd>.

⁴⁹ Hamre 1996:56.

⁵⁰ Hamre 1996:57.

usikre og vanskelige tider. Det var mangel på arbeid for de ulike yrkesgruppene innenfor håndverker- og handelsvirksomheten. Framfor alt kjøpmennene merket konkurransen med kjøpmenn fra Stavanger siden flere av bøndene fra landdistriktet heller valgte å selge varene sine der. Dessuten var det mange av handelsmennene som mistet mange av inntektene sine som følge av nedleggelsen av skipsfarten. Egersund by var under utbygging, og dermed var det behov for en god del håndverkere i arbeidet med utvidelsen av byen. Det var særlig mange fabrikkarbeidere som nå hadde fått råd til å bygge seg hus i byen. Men det var likevel ikke tilstrekkelig med arbeid til alle håndverkerne i kommunen til enhver tid, noe som gjorde at flere fra denne yrkesgruppa var arbeidsledige i perioder.

I landdistriktet var det fiske og jordbruk som var de desidert viktigste næringene til tross for at det var en del endringer, særlig innen fiske. Fiskerinæringen ble kapitalisert i løpet av de siste to tiårene av 1800-tallet, og dermed var behovet for økonomisk kapital langt større for å gjøre det godt i fiske. Dessuten var havet ved Eigersund kommune stort sett tomt for fisk, noe som førte til at eigersunderne heller dro nord- eller sørover på leting etter de gode fiskeriene. Jordbrukerne fikk ta del i den økende pengeøkonomien i mye høyere grad i slutten av 1800-tallet. Tilknytningen til byen ble sterkere, og en del av bøndene fikk mer å rutte med. Men sammenlignet med Jæren var forholdene på gårdsbrukene nesten de samme gjennom siste halvdel av 1800-tallet og ved inngangen av 1900-tallet, i og med at åkerbrukene fremdeles var vanligere enn februkene.

1.3 Kilder og litteratur

Jeg har brukt emigrantprotokoller fra Digitalarkivet, litteratur som omhandler Eigersunds utvandringshistorie og kilder og litteratur som dekker utvandringen fra hele Norge. I dette delkapitlet blir de viktigste kildene og litteraturen jeg har brukt i arbeidet, presentert.

Primærkilder

Emigrantprotokoller

Digitalarkivet (www.digitalarkivet.no) inneholder arkivmateriale i tekst-, bilde- og databaseformat. Noen av de viktigste kildene som er tilgjengelige i Digitalarkivet, og som har vært og er helt sentrale deler i forskningen av utvandringshistorie er: Kirkebøker, folketellinger, manntall og emigrantprotokoller. Noe av materialet er digitalisert, mens andre

kilder er skannet. Kildene som er skannet, er blitt lagt inn som kopier av originalkilden. Kirkebøkene er skannet, mens emigrantprotokollene er digitaliserte og dermed søkbare. Det er emigrantprotokollene som har vært mest relevante for min del ved denne anledningen.

Etter bestemmelser i Reskript av 1. desember 1812 ble det ført lister over inn- og utflyttede til og fra prestegjeldet i kirkebøkene, men disse er ikke komplette. De gir ikke en fullstendig oversikt over all flytting.⁵¹ Selv om de ikke er komplette er det likevel en viktig kilde innen migrasjonsforskning. Folk ble registrert da de flyttet. De som dro til Amerika hadde behov for å ha med seg nødvendige attester, og dermed måtte de gå til soknepresten for å få ordnet dette. Kirkebøkene var særlig viktige fram til om lag 1860. Senere slet sokneprestene med å registrere alle som flyttet. Disse bøkene er likevel svært viktige siden de gir opplysninger om personer som flyttet ut av eller til prestegjeldene i landet.⁵²

Emigrantprotokollene består av en oversikt over alle de som registrerte seg på politikammeret før avreise. Myndighetene begynte å føre protokoller over utvandrerne, fra og med i 1867. Før dette trengte ikke utvandrerne å registrere seg på denne måten. Det ble ført protokoller for alle som skulle forlate landet, og derfor finnes det passprotokoller i fogdearkiver og politiarkiver som kan strekke seg helt tilbake til omkring 1800. Selv om passprotokollene er ufullstendige, og at de heller ikke dekker alle som utvandret før 1861, har protokollene vært viktige i migrasjonsforskningen.⁵³

Som følge av den økende utvandringsintensiteten og ønsket om å kontrollere agentenes virksomhet ble politiet, den 6. april 1867, pålagt til å kontrollere både utvandringen og emigrasjonsagentene. Dette var i utgangspunktet bare en provisorisk anordning, men to år senere, 22. mai 1869, ble det vedtatt at myndighetene, herunder politiet, skulle kontrollere overfarten av alle utvandrere til andre verdensdeler. Det skulle være en skriftlig kontrakt mellom utvandrerens og agenten, og som skulle signeres av politimesteren.⁵⁴ Hensikten med kontrollen var sikre utvandrerne et holdbart underhold og stell på overfarten, i tillegg til å hindre personer i å utvandre dersom de var ettersøkt av påtalemyndighetene, hadde utestående

⁵¹ Hentet 9. november 2016 fra <http://www.arkivverket.no/arkivverket/Arkivverket/Statsarkivet-i-Oslo/Norges-dokumentarv-Statsarkivet-i-Oslo/Emigrantprotokoller-fra-Oslo-1867-1966>.

⁵² Hentet 13. februar 2017 fra <http://www.migrasjon-rogaland.no/index.cfm?id=198872>.

⁵³ Hentet 9. november 2016 fra <http://www.arkivverket.no/arkivverket/Arkivverket/Statsarkivet-i-Oslo/Norges-dokumentarv-Statsarkivet-i-Oslo/Emigrantprotokoller-fra-Oslo-1867-1966>.

⁵⁴ Hentet 9. november 2016 fra <http://www.arkivverket.no/arkivverket/Arkivverket/Statsarkivet-i-Oslo/Norges-dokumentarv-Statsarkivet-i-Oslo/Emigrantprotokoller-fra-Oslo-1867-1966>.

verneplikt eller bidragsplikt. Emigrantprotokollene var med andre ord en ordning som skulle beskytte utvandrerne - ikke bare kontrollere dem.⁵⁵

Emigrantprotokollene dekker ikke absolutt alle utvandrerne selv om de er mye mer komplette enn passprotokollene og kirkebøkene etter århundreskiftet. Enkelte av utvandrerne unnlot å registrere seg, mens andre oppga falskt navn av ulike grunner. Mange sjøfolk som stakk av i amerikanske havner, er også utvandrere som ikke inngår i denne statistikken, men sett bort fra disse få manglene kan man konkludere med at emigrantprotokollene gir en relativt troverdig oversikt over de aller fleste som utvandret, samt en god del opplysninger om disse registrerte utvandrede.⁵⁶

I emigrantprotokollene gis det opplysninger om fornavn, etternavn, kjønn, fødselsdato, alder, bosted, yrke, stand (sivilstand), linje (hvilket rederi de reiste med) og eventuelt andre merknader. Det er oppgitt reisemål i de aller fleste protokollene, og i noen av dem står det også hvilket yrke utvandrerne ønsket seg i det nye landet. I en hel del av protokollene er det oppført årsaken til utvandringen. I emigrantprotokollene fra Stavanger, som har vært relevante og svært sentrale i denne studien, inneholder flesteparten opplysninger om årsaken til utvandringen i perioden 1905 - 1914. Protokollene fra Bergen og Kristiansand oppgir også hvorfor folk utvandret. Det er kun emigrantprotokollene fra Bergen som gir informasjon om hvor utvandrerne ble født. I alle de andre protokollene er utvandrerne registrert med bosted.

Det finnes emigrantprotokoller fra disse utreisestedene: Arendal, Bardu, Bergen, Fredrikstad, Kristiania, Kristiansand, Kristiansund, Larvik, Oslo, Sandefjord, Stavanger, Trondheim og Ålesund. I emigrantprotokollene fra Stavanger i perioden 1903 - 1928 er det registrert 34 877 utvandrere. Fra Bergen finnes det en database som dekker årene 1874 - 1930 med 110 288 utvandrere og fra Kristiansand finnes det protokoller med 78 160 utvandrere som reiste i perioden 1873 - 1930.⁵⁷ Disse høye tallene viser helt klart at emigrantprotokollene har registrert svært mange av nordmennene som utvandret fra disse utreisestedene.

At emigrantprotokollene fremdeles er tilgjengelige, og at det store flertallet av utvandrere ble registrert, gjør at protokollene er en troverdig kilde, selv om de inneholder feil og mangler.

⁵⁵ Se fotnote 54.

⁵⁶ Se fotnote 54.

⁵⁷ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller fra Stavanger, Bergen og Kristiansand.

For det første kan utvandrerene ha oppgitt feil opplysninger eller løyet av ulike årsaker. For det andre kan politimesteren, eller hans stedfortreder, ha skrevet feil eller bevisst utelatt noe. Og for det tredje kan de som digitaliserte emigrantprotokollene, ha gjort feil under arbeidet med å gjøre protokollene tilgjengelige digitalt. Dette er med andre ord faktorer som svekker emigrantprotokollenes troverdighet, men til tross for at de inneholder noen feil og mangler, gir de mer enn bare tendenser i et eller flere sider innenfor fagfeltet.

De fleste eigersunderne og personer bosatt i Eigersund kommune er trolig registrert i emigrantprotokollene. Jeg har hatt tilgang til masse tall, som har gjort det mulig for meg å lage en fullstendig og detaljert framstilling av de delene av utvandringen jeg har bestemt meg for å undersøke. En del sentralt materiale som man hadde om de som utvandret fra Stavanger før 1903 er dessverre ikke tilgjengelige lenger, siden emigrantprotokollene fra tidsrommet 1867 - 1902 gikk tapt i brann i 1929 da politikammeret i Stavanger brant ned. Emigrantprotokollene i sin originale form fra årene 1903 - 1928 brant også bort, men siden det ble sendt kopier av emigrantprotokollene fra denne perioden til Statistisk Sentralbyrå, er disse fortsatt bevarte og tilgjengelige.⁵⁸ Det at jeg har valgt bort flere av utreisestedene svekker trolig ikke oppgavens troverdighet, i og med at de fleste eigersunderne dro fra havnene i Stavanger, Kristiansand og Bergen.⁵⁹

Folketellingene

Den første folketellingen ble gjennomført i Norge i 1769. Til sammen er det blitt gjennomført 22 landsomfattende folketellinger i landet i henholdsvis disse årene: 1769, 1801, 1815, 1825, 1835, 1845, 1855, 1866, 1876, 1891, 1900, 1910, 1920, 1930, 1946, 1950, 1960, 1970, 1980, 1990, 2001, 2011.⁶⁰ Folketellingene gir status for en befolkning på bestemte tidspunkt. Noen av folketellingene inneholder innbyggernes fulle navn, alder, yrke, sivilstand og andre opplysninger. Familiemedlemmer står samlet og inneholder opplysninger om deres forhold i slekten. Folketellingene i tidsrommet 1815 - 1855 inneholder ikke personnavn, men det gjør de fra henholdsvis fra 1801, 1865, 1875, 1891, 1900, 1910. Folketellingene som er blitt gjennomført etter 1910 har også slike opplysninger, men de blir ikke tilgjengelige før det har gått hundre år, jamført statistikkloven.⁶¹

⁵⁸ Hentet 13. februar 2017 fra <http://www.migrasjon-rogaland.no/index.cfm?id=198871>.

⁵⁹ Bøe og Storhaug 2013:9.

⁶⁰ Hentet 18. november 2016 fra <https://www.ssb.no/a/folketellinger/>.

⁶¹ Hentet 18. februar 2017 fra <http://www.arkivverket.no/arkivverket/Bruk-arkivet/Nettutstillinger/Nansen-i-folketellingen-i-1910/Norske-folketellinger>.

Folkemengdens bevegelse

Tabellserien *Folkemengdens bevegelse* publisert av Statistisk Sentralbyrå inneholder oppgaver over folkemengden, fødte, døde, innvandring og utvandring. Helt tilbake til 1735 finnes det tall om fødte og døde. Utvandringsdelen inneholder svært nyttige opplysninger om utvandringen per år på landsbasis, fylkesvis, kommunevis og fra bygder og byer. Norge er det eneste landet i Norden som har publisert en så omfattende tabellserie gjennom tidene. Det er også unikt at Norge, sammen med de andre nordiske landene, har befolkningsstatistikk som strekker seg så langt tilbake.⁶²

Sekundærkilder

Ekteskap, fødsler og vandringer i Norge 1856 - 1960 Samfunnsøkonomiske studier nr. 13

Tabellstudien *Ekteskap, fødsler og vandringer i Norge 1856 - 1960 Samfunnsøkonomiske studier nr. 13* av Julie E. Bacher inneholder opplysninger om ekteskap, fødsler og om inn- og utvandring i Norge i perioden 1856 - 1960. Den inneholder detaljerte, statistiske opplysninger om flere forhold hovedsakelig i form av tabeller, men også noen diagrammer. Oversiktsverket gir en svært detaljert oversikt over utvandringen fra Norge på landsbasis i tidsrommet 1825 - 1960. Tabellstudien belyser forhold som blant annet: Antall utvandrere som dro til oversjøiske land, alder, sivilstand og hvilken yrkesbakgrunn utvandrerne hadde hjemme i Norge. I tillegg til at statistikken dekker hele landet, er det også en del statistikk som får fram likheter og ulikheter mellom fylker, byer og bygder og differanser mellom menn og kvinner. Fylket er minste geografiske enhet i studien. Statistikken framstilles både i absolutte og relative tall. Det er ikke alt som dekker hele tidsrommet 1825 - 1960, men alle tabellene har derimot statistikk som dekker perioden 1903 - 1928, og som har vært relevant i denne oppgaven. Tabellstudien inneholder også en del årsaksforklaringer om hvorfor utvandringen var høy og lav i de ulike periodene, men disse forklaringene er veldig kortfattede.⁶³ Dette betyr at det har vært helt nødvendig å ta i bruk andre bidrag i den delen der jeg drøfter ulike grunner til utvandringen.

⁶² Hentet 18. november 2016 fra <https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/folkemengdens-bevegelse-1735-2014>.

⁶³ Bacher 1965.

Litteratur

Utvandringslitteratur nasjonalt

Det finnes svært mange betydningsfulle migrasjonsforskere i Norge. Jeg har benyttet meg av noen av de viktigste bidragene innen utvandringshistorien, men det er framfor alt Ingrid Semmingsens verk *Veien mot vest II* som har vært det verket jeg har supplert mest i denne oppgaven. I dette verket dekker hun svært mange deler av Norges utvandringshistorie. Noe av det Semmingsen får belyst er: Antall utvandrede, utvandringsagentene og overfarten over Atlanterhavet, utvandrerens bakgrunn og nordmennenes bosettingsmønster i Amerika. Men ulike årsaker til og virkninger av utvandringen har fått stor plass i dette verket. Verket tar for seg perioden 1865 - 1915. Det meste fra de største utvandringsbølgene i norsk utvandringshistorie er blitt dekket på en svært fullstendig måte, deriblant deler av perioden etter århundreskiftet er i fokus i denne oppgaven. Jeg har også supplert Odd S. Lovoll og Nils O. Østrems bidrag innen feltet i deler av oppgaven.

Utvandringslitteratur lokalt

Utvandringen til Amerika

Abram Kjell Sjørdal ga i 2000 ut *Utvandringen til Amerika* i samarbeid med skolekontoret i Eigersund kommune. Boka ble skrevet i forbindelse med utvandringsjubileet i 2000. Verket belyser de første utvandrerne, de store utvandringsbølgene, hvor mange som dro, når de dro, noen av årsakene til utvandringen, bosettingsmønstrene og hva de drev med i Amerika. Sjørdal skriver både om hele Norge og Eigersund. Han viser til mange enkeltteksempler om eigersunderne i Amerika. Sjørdal får fram omfanget av utvandringen i årene 1865 – 1910 fra Eigersund, beretninger om utreisen, noen amerikabrev, mange enkelthistorier fra ulike steder og perioder i Amerika, avisnotiser og annonser tilknyttet utvandringen, framfor alt fra avisene *Eigersundsposten* og *Dalane Tidende*, og mange bilder av utvandrede eigersunderne. Alt i alt belyser boka deler av norsk utvandringshistorie på landsbasis, noe fylkesvis og fra Eigersund ladested (Eigersund by) og Eigersund landsogn (landdistriktet).

Det blir belyst en del sider ved utvandringen fra hele landet og Eigersund, Sjørdal er vag på mange områder. Presentasjonen av utvandringen fra Eigersund er veldig generell, og noen ganger er det vanskelig å vite hva som gjelder hele landet, og hva som gjelder Eigersund.

Noen ganger blir skillet mellom Eigersund og Norge flytende. Jeg stiller også spørsmålstegn ved kildene Sjørdal har brukt. Kildelista er kort, og den er langt fra fullstendig. Dessuten sliter jeg også med å finne ut hvor Sjørdal har alt fra siden han ikke bruker fotnoter.⁶⁴

Fra Dalane til Amerika

Boka *Fra Dalane til Amerika* av Per I. Bøe og Stine Bjørk Storhaug, som ble utgitt gjennom et prosjekt kalt *Migrasjon Rogaland av Det norske utvandrersenteret*, belyser deler av utvandringen fra Dalane-kommunene: Bjerkreim, Eigersund, Lund og Sokndal. I boka blir avreisen og overfarten belyst, den beskriver bosettingsmønstrene til dalbuene⁶⁵, hvilke næringer dalbuene var sysselsatte i og hva de drev med i Amerika. Videre gis det innblikk i hva dalbuene gjorde på fritida og viktige høytids- og merkedager der borte. Dalbuer som skilte seg ut på ulike vis, har fått plass i boka. I tillegg til kontakten mellom utvandrene og familien hjemme. Boka inneholder også noen få tabeller og diagrammer som gir en oversikt over hvor mange som utvandret og når de utvandret fra de ulike kommunene. Siden det er ei bildebok med bildetekst inneholder den mange skildringer fra og opplysninger om flere dalbuer, steder og enkeltfamilier i bildetekstene. Bildetekstene sier som regel hva som hender på bildet, hva personene gjør og en del opplysninger om stedene og personene som er avbildet. Dokumenter av ulikt slag er også avfotografert med forklaringer. På denne måten blir noen deler av utvandringshistorien fra Dalane, herunder Eigersund, satt fram i lys.⁶⁶

Det bærer likevel preg av at det er ei bildebok. Mange av de nevnte sidene som boka belyser, er ikke særlig utfyllende. Mange korte beretninger om enkeltutvandrere kommer fram, men det er nokså tynt siden bildene av ulike steder og de utvandrede dalbuene har fått stor plass i boka. Denne boka har sine begrensninger, og derfor har jeg ikke benyttet meg så mye av denne boka.

Oversiktslitteratur lokalt

Harald Hamres verk *Eigersund fra 1880 til 1965* (andre bind) dekker store deler av Eigersund bys historie. Historieverket omhandler hovedsakelig Eigersund bys historie fra 1800-årene til omkring 1965, men livet på landsbygda og betydningen av landdistriktet kommer også fram i nokså korte trekk. Utvandringen til Amerika blir kun nevnt et par ganger, noe som betyr at

⁶⁴ Sjørdal 2000.

⁶⁵ Personer fra Dalane-distriktet.

⁶⁶ Bøe og Storhaug 2013.

utvandringshistorien ikke har noe plass i verket. Hamre får fram svært mange sider av byen og landdistriktets historie. Eksempler er: Opp- og nedgangen i ulike sektorer i perioden 1880 - 1965, nedleggelsen av skipsfarten, industrialiseringen, kapitaliseringen, okkupasjonen og oppryddingen og utviklingen etter annen verdenskrig.⁶⁷

1.4 Metode

Kvantitativ metode

Opplysningene i emigrantprotokollene om hver enkelt utvandrer fra Eigersund mellom 1903 og 1928, er brukt til å lage en database med følgende innhold: Antall utvandrede, sivilstand, om eigersunderne dro alene eller sammen med andre, hvilken yrkesbakgrunn utvandrerne hadde og i noen tilfeller hva årsaken til utvandringen var. Protokollene har vært en forutsetning for å kunne lage denne statistikken, og gitt meg en oversikt over deler av Eigersunds utvandringshistorie. Jeg har laget min egen database med tall og statistikk med utgangspunkt i opplysningene som finnes om utvandrerne i emigrantprotokollene. I tillegg har jeg også laget mine egne utregninger, tabeller og diagrammer. For å kunne få på plass en god sammenligning og sette utvandringen fra kommunen i lys av resten av landet, har jeg sammenlignet resultatene fra databasen med statistikk som dekker hele landet.

Jeg har brukt «bosted» som utgangspunkt ved søkene i emigrantprotokollene. Det vil si at det var de som oppga at var bosatt i Eigersund kommune og som dro til Amerika fra Stavanger, Bergen og Kristiansand, som er tatt med i oppgaven. Jeg har også valgt å se bort fra de som hadde Eigersund som «fødested». Dersom jeg hadde tatt utgangspunkt i «fødested» ved søkingen i emigrantprotokollene fra Bergen, og «bosted» i protokollene fra Kristiansand og Stavanger, ville det blitt rotete og feil framstilt, synes jeg. Dette betyr derfor at jeg har tatt meg den frihet til å omtale alle de som var bosatt i Eigersund, som eigersundere, selv om de opprinnelig var tilflyttere.

Jeg har brukt folketellingene i arbeidet med å få en oversikt over Eigersunds folketall i perioden 1866 - 1930. Ved hjelp av folketellingene har jeg hatt mulighet til å regne ut hvor stor den relative utvandringen var fra Eigersund. Dette gjør det mulig å sammenligne utvandringshyppigheten fra kommunen med resten av Norge. Det er viktig å understreke at det ikke finnes et eksakt tall på hvor stor folkemengden var i kommunen årlig i tidsrommet

⁶⁷ Hamre 1996.

1903 - 1928. Jeg har beregnet et gjennomsnittlig folketall for årene mellom 1903 og 1928 med utgangspunkt i folketellingene fra 1900, 1910, 1920 og 1930. Tallene må med andre ord ikke ses som absolutte, men som omtrentlige. På denne måten har jeg likevel klart å finne utvandringsrater. Jeg har også brukt folketellingene for å presentere og drøfte i hvor stor grad befolkningsstrukturen ble påvirket av utvandringen.

En annen primærkilde som jeg har brukt til samme formål er tabellserien *Folkemengdens bevegelse*. Hensikten med å bruke tabellserien har vært å skaffe meg en oversikt over folketallet i Norge og utvandringsomfanget fra Norge per år i perioden 1903 - 1928, og på den måten å ha et grunnlag til å kunne sammenligne kommunen med tallene fra tabellserien.

Tabellstudien *Ekteskap, fødsler og vandringer i Norge 1856 - 1960 Samfunnsøkonomiske studier nr. 13* har vært svært viktig i arbeidet mitt med å sammenligne en god del sider ved utvandringen fra Eigersund kommune med Norge generelt. Eksempler på sider som jeg har benyttet meg av i tabellstudien er: Sivilstand, enkelt- og familieutvandring, de store utvandringsbølgene fra Norge og noen av årsakene til utvandringen.

Kvalitativ metode

Den kvalitative metoden har også vært viktig i oppgaven. Der tall og statistikk ikke sier så mye, har det vært helt nødvendig å bruke kvalitative kilder. Som jeg sa innledningsvis er Ingrid Semmingsens verk *Veien mot vest II* blitt brukt i store deler av oppgaven. Jeg har hatt god nytte av verket for perioden 1903 - 1915. Ved å bruke dette verket har jeg klart å sette utvandringen fra Eigersund kommune i sammenheng med resten av landet, samtidig som at det har gitt meg mulighet til å peke på sider ved utvandringshistorien som man ikke får gjennom å lese en tabell eller et diagram.

Jeg har hovedsakelig benyttet meg av *Fra Dalane til Amerika* av Per Inge Bøe og Stine Bjørk Storhaug til å få en oversikt over hvor stor utvandringen var på 1800-tallet, kontakten mellom utvandrerne fra Eigersund og kjente og nære på hjemstedet og om tilknytningen og samholdet mellom eigersunderne hjemme og de bosatt i Amerika var sterk.

Innledningsvis i oppgaven viste jeg til fire notiser hentet fra boka *Utvandringen til Amerika* av Kjell Abram Sørdal for få fram hvordan utvandringsintensiteten var i 1907 og 1923, men det er i hoveddelen jeg har brukt boka mest. Den har framfor alt vært viktig for å kunne belyse

hvor sentrale amerikabrevene var og hvor omfattende kontakten mellom eigersunderne i Amerika var med familien og slekten hjemme.

Jeg har brukt verket *Egersund fra 1880 til 1965* av Harald Hamre til å gi leseren innsikt i hvordan Eigersund by og resten av kommunen så ut i dette tidsrommet og sette noen av årsakene til og virkningene av utvandringen i lys av hvordan situasjonen var i Eigersund kommune.

Harald Hamres verk *Egersund fra 1880 til 1965. Okka by* har vært helt avgjørende i oppgaven for å få en viss innsikt i hvordan Eigersund kommune var i slutten av 1800-tallet og de tre første tiårene av 1900-tallet. Dette verket har først og fremst gitt meg mulighet til å kunne presentere og drøfte forskjellige, årsaksforklaringer til utvandringen ved å peke på hva eigersunderne levde av, konjunktursvingningene i næringslivet, samt andre faktorer som fikk noen av eigersunderne til å utvandre.

1.5 Tidligere forskning

I denne presentasjonen av tidligere forskning har valgt å se på vandring som utvandring, ikke innvandring. Det vil si at jeg i dette delkapitlet har hatt utvandring i fokus. Jeg bevisst har valgt å se bort fra migrasjons- og innvandringsprinsippet, til tross for at det er to svært viktige deler av migrasjonsforskning. Grunnen til det er kort sagt et spørsmål om plass. Jeg har valgt å ta med tidligere forskning som er så relevant som mulig for oppgaven, noe som derfor har ført til at jeg ikke gjør rede for migrasjons- og innvandringsprinsippet.

Norsk utvandringshistorie

Norske historikere har som regel sett på migrasjonen til Amerika som utvandring, mens de nordamerikanske historikerne har sett på denne migrasjonen som innvandring. Dette er ikke unaturlig. Disse to ulike tilnærmingene har imidlertid gjort at valget av tema og perspektiv har vært forskjellig i disse to landene. Det skal likevel sies at utvandrings- og innvandringstilnærmingen har gjensidig gitt forskningsfeltet en bedre og utfyllende helhet fordi den gir feltet ulike perspektiv på hva vandring er. I stedet for kun å se vandring som utvandring, men også som innvandring, har det gjort det enklere å skaffe seg et større og bedre bilde av utvandringshistorien.

Utvandringen fra Norge til Nord-Amerika har lenge vært et forskningsfelt. I 1925 ble *The Norwegian-American Historical Association* (NAHA) etablert⁶⁸, men det var ikke NAHA alene som begynte å undersøke den norske utvandringen. Ingrid Semmingsen innledet hennes studier innenfor feltet allerede i 1930-årene. Forskningen innenfor norsk utvandringshistorie fikk ny giv i 1960-årene da historikeren Frank Thistlewaite argumenterte for at migrasjonshistorie var et betydningsfullt historisk forskningsfelt under verdenshistorikerkongressen i Stockholm i 1960.⁶⁹ Men det må understrekes at Thistlewaite ikke spesielt var opptatt av Norge. Han var i større grad opptatt av hvor utvandrerne kom fra, noe som skilte seg fra det de norske historikerne har hatt i fokus.

En av amerikanerne som allerede på 1930-tallet interesserte seg for den norske utvandringsstrømmen til USA i et innvandringsperspektiv, var Theodore C. Blegen. Han ga ut standardverket sitt *Norwegian Migration to America I-II* i 1931 og 1940. Blegen var en inspirasjon for Ingrid Semmingsen, en av Norges mest sentrale historikere innenfor feltet norsk utvandringshistorie.⁷⁰

Semmingsens *Veien mot vest I-II* kan karakteriseres som standardverket om norsk utvandringshistorie hittil. Bindene kom henholdsvis ut i 1941 og 1950. Det første bindet tar for seg utvandringen fra 1825 til 1865. Det andre bindet tar for seg årene 1865 - 1915. Verket har en bred tilnærming og ser på hvorfor nordmennene utvandret fra flere forskjellige forhold og faktorer. Hun legger mest vekt på *makroøkonomiske* og *demografiske* forhold, i tillegg til *psykologiske årsaker*.⁷¹

En annen sentral historiker innen norsk utvandringshistorie er Einar Niemi. Han mener at Semmingsens tilnærming til forskningsfeltet har preget historiografien i Norge og Skandinavia, og at dette har blitt kalt *Semmingsen-skolen*. Niemi mener at *Semmingsen-skolen* har hatt fokus på pluralisme i de ulike forklaringsfaktorene, der *push*-faktorene blir vektlagt mest. Han sier også at metoden kan anses å være *empiristisk-positivistisk*, siden kvantitative analyser med utgangspunkt i statistisk materiale uten tvil har utgjort det mest betydningsfulle materiale, framfor alt det demografiske materiale i forskningen.⁷²

⁶⁸ Hentet 23. november 2016 fra <https://www.naha.stolaf.edu/about/index.htm>.

⁶⁹ Østrem 2014:41.

⁷⁰ Østrem 2014:40.

⁷¹ Semmingsen 1941 og 1950, første og annet bind.

⁷² Niemi 1998:14.

Ifølge Niemi representerer skoleretningen den hyppigste innfallsvinklene i hovedfagsoppgaver når det gjelder tematisk, metodisk og empirisk i årene etter Semmingsens tid. I tillegg har han sagt at bortimot alle studiene av migrasjon fra lokalsamfunn var case-studier.⁷³ Valg av tema og problemstillinger har vært preget av kontinuitet, ikke et paradigmeskifte, der studiene har tatt sikte på å belyse hvor mange som utvandret, når de utvandret, hvor hen de dro og hvordan de reiste over til Amerika. Spørsmålet om hvorfor de forlot landet har også vært en sentral problemstilling.

Forklaringene på hvorfor folk bestemte seg for å utvandre har som regel vært komplekse og sammenfallende. Den intensive befolkningsveksten i 1800-årene i Norge og flere muligheter og bedre økonomiske forhold i Amerika har spilt en avgjørende rolle i denne sammenheng. På grunn av fokuset på befolkningspresset og de gode økonomiske forholdene i Amerika har demografiske og økonomiske forklaringer fått mest oppmerksomhet på forskningsfeltet. *Pull*-faktorene har derfor blitt sett på som mer sentrale enn *push*-faktorene i norsk utvandringshistorie. Dette kommer tydelig fram når man ser på at utvandringensintensiteten fulgte i større grad konjunktorene i Amerika enn konjunktorene i Norge.⁷⁴

Andreas A. Svalestuen er en annen historiker som har lagt vekt på befolkningspress i årsaksforklaringene sine. En av de som har uttrykt en viss uenighet, er Stein Tveite. I Tveites studier av eiendommer kom han fram til at det trolig ikke var et befolkningspress på 1800-tallet i Norge, sammenlignet med tidligere perioder eller med nabolandet Sverige.⁷⁵

Svalestuen har også framhevet Semmingsen på flere vis. For det første skrev han at Semmingsen vektla den industrielle revolusjon som en avgjørende faktor i den europeiske utvandringen siden det foregikk dyptgripende strukturendringer i primærsektoren, samtidig som at framveksten av industri og byer var stor. Dette førte til framgang innen internasjonal økonomi, nye transportmåter og nasjonal og internasjonal migrasjon. For det andre var Amerika tynt befolket, noe som gjorde USA enda mer attraktivt enn det ville vært med en mye tettere befolkning.⁷⁶

⁷³ Niemi 1998:15.

⁷⁴ Semmingsen 1950:492ff.

⁷⁵ Tveite 1980:43ff.

⁷⁶ Svalestuen 1980:13.

For det tredje mente Semmingsen, ifølge Svalestuen, at Amerika hadde en sterk tiltrekningskraft på grunn av landets politiske, økonomiske og sosiale system. Denne oppfatningen av Amerika, som Semmingsen ofte kalte «myten om Amerika», var en faktor som festnet seg hos flere potensielle utvandrere.⁷⁷ Tradisjonen med å vektlegge forestillinger om Amerika har også blitt videreført etter henne.

Semmingsen har også sett på, i tillegg til å begrunne de økonomiske og demografiske faktorene som grunner til utvandringen, betydningen av *kjedemigrasjon*. Ifølge henne ble det dannet en form for tradisjon å utvandre fra Norge siden utvandringen til Amerika ble innledet såpass tidlig, i motsetning til det den gjorde i Sverige og Danmark. Denne tidlige oppstarten av den norske utvandringsstrømmen skal ha gjort at kontakten mellom det nye landet og hjemstedet ble etablert på et relativt tidlig tidspunkt. I tillegg til kapitalen utvandrerne greide å bygge opp, med utgangspunkt i egne forventninger og krav, i samspill med politiske, sosiale og religiøse forhold som rådde på det nye bostedet.⁷⁸ Kommunikasjonslinjene mellom Amerika og Norge ble også vektlagt av Semmingsen, som en svært relevant faktor i begrunnelsen av *kjedemigrasjon*.

Semmingsen brukte selv aldri begrepet *kjedemigrasjon*. En av de som har sett på *kjedemigrasjon* som en viktig årsaksforklaring er blant annet Nils Olav Østrem. Han skriver om at kulturperspektivet de siste årene har vært et like godt alternativ som økonomiperspektivet for å forstå og forklare utvandringen, og at det å hente perspektiv fra andre fagfelt som sosiologi, sosialantropologi, psykologi og pedagogikk kan være en forutsetning for å kunne forstå inn- og utvandring fra andre perspektiv enn kun historiefaget.⁷⁹

En annen framtrædende utvandringsforsker, Odd S. Lovoll, har framhevet den sterke norskamerikanske kulturen som en viktig begrunnelse for at det var en omfattende utvandring, samtidig som at den norske kulturen levde side om side ved den nye kulturen i Amerika.⁸⁰ Lovoll vektla ikke kulturperspektivet i like stor grad som det blant andre historiker Nils Olav Østrem har gjort. Den siste tida har kulturperspektivet fått mye større plass i

⁷⁷ Svalestuen 1980:13.

⁷⁸ Semmingsen 1978:14.

⁷⁹ Østrem 2014:103-104.

⁸⁰ Lovoll 1998.

migrasjonsforskningen. Det å se på utvandring som kultur i stedet for å kun se på utvandring som et økonomisk og demografisk fenomen, gir rom for å øke forståelsen for utvandringsfenomenet. I kulturperspektivet inngår også den økonomiske tilnærmingen til utvandringen, men ved å inkludere kulturperspektivet kan man se på utvandring av en mer menneskelig karakter enn det økonomi kan gjøre alene. Begrepet kultur handler her hovedsakelig om at kultur må forstås som et handlingsskjema. Det vil altså si at det folk opplevde av ulike norm- og verdimønstre, tredde fram i handlinger eller var et resultat av handlinger.⁸¹

Et annet relativt nytt perspektiv og tilnærming å se utvandring på, er det *transnasjonale*. Dette perspektivet har fått stor plass på dette feltet siden 1990-årene, og denne tilnærmingen til utvandring benytter sammensatte bindeledd for å kunne forklare hva utvandring er. Begrepet refererer til: "*Migrantane sine opplevingar av fellestrekk eller ulikskaper i ulike kulturar, økonomiske bindeledd eller pengeoverføringar mellom migrantmiljø og heimland forutan kjenslemessige band mellomutvandra og tilbakeverande familiemedlemer.*"⁸²

Tilnærmingen har også blitt supplert med et *transkulturelt* perspektiv. Dette perspektivet har vært en forlengelse av det *transnasjonale* perspektivet, men med den hensikt å se bort fra bindingen til de nasjonale områdene, som vanligvis skjer i studier der den *transnasjonale* tilnærmingen brukes. Det *transkulturelle* perspektivet vektlegger det å knytte sammen flere livsområder for folk. Det vil si områder som overskrider politiske, nasjonskulturelle grenser.⁸³

Hva vet vi om utvandringshistorien fra Eigersund kommune?

To har skrevet om utvandringen fra Eigersund kommune. Abram Kjell Sjørdal har mange likhetstrekk med den tidligere forskningen på feltet. Han tar blant annet for seg hvor mange som utvandret, når de utvandret, hvordan overfarten var, hvor de dro og veldig kort om hvorfor de bestemte seg for å forlate hjemlandet.⁸⁴ Når han forklarer hvorfor folk utvandret, er det hovedsakelig landsdekkende forklaringer, ikke forhold som var avgjørende for hvorfor akkurat eigersunderne bestemte seg for å dra fra hjemstedet.

⁸¹ Østrem 2014:106-107.

⁸² Østrem 2014:107.

⁸³ Østrem 2014:107.

⁸⁴ Sjørdal 2000.

I årsaksforklaringene til utvandringen vektlegger Sjørdal de demografiske forholdene i landet - det økende befolkningspresset. Det økende befolkningspresset er en av *push*-faktorene. Som *pull*-faktor er det hovedsakelig Amerikas folketomme landområder som lokket nordmennene til Amerika under de første utvandningsbølgene, ifølge Sjørdal. Mens det var arbeid i de amerikanske byene innen industri- og håndverksbransjen som fikk potensielle utvandrere til å dra ved de siste utvandningsbølgene.⁸⁵ Sjørdal trekker også fram *kjedemigrasjon*, i likhet med blant annet Semmingsen: "*Da var så mange etablert at de som reiste visste hva de gikk til. Det var god kontakt med familie og venner fra andre siden av Atlanterhavet, og mange reiste etter nærmere avtale med familien i Amerika.*"⁸⁶

Bildeboka *Fra Dalane til Amerika* inneholder på mange måter mye av det samme som Abram Kjell Sjørdal skriver om. Per Inge Bøe legger vekt på de samme sidene ved utvandringen som Sjørdal, bortsett fra at årsakene til utvandringen ikke blir like mye framhevet som i Sjørdals bok. Likevel blir kontakten mellom utvandrerne og familiene hjemme, og ikke minst betydningen av denne kontakten, framhevet som en svært viktig del. Med andre ord framheves kjedemigrasjonens sentrale rolle selv om forfatteren ikke bruker dette begrepet. Utover det kan man gjerne si at boka kjennetegner det som i stor grad har blitt videreført etter Semmingsen i valg av tematikk, metode og empiri.⁸⁷ Ser man bort fra at det er ei bildebok og at flere utvandrere har fått ekstra stor plass, kan man helt tydelig legge merke til at boka får fram hvor mange som utvandret, når de reiste av gårde, hvordan de reiste og hvor de bosatte seg. Noe som samsvarer med tradisjonen etter Semmingsen.⁸⁸

1.6 Oppbygningen av oppgaven

Oppgaven er delt inn i fem kapitler – et innledningskapittel, tre store hovedkapitler og et avslutningskapittel.

I *Kapittel 2: Utvandringen* blir utvandringen fra kommunen dokumentert med mye tall og statistikk for å få fram ulike sider ved utvandrerpopulasjonen. Jeg har kartlagt hvor mange eigersundere som utvandret i perioden 1903 - 1928, og sett på hvor omfattende utvandringen

⁸⁵ Sjørdal 2000:16.

⁸⁶ Sjørdal 2000:16.

⁸⁷ Bøe og Storhaug 2013.

⁸⁸ Niemi 1998.

fra kommunen var i forhold til resten av landet i samme tidsrom. For det andre har jeg kartlagt sivilstanden til utvandrerne ved utreisetidspunktet. Og for det tredje har jeg undersøkt hvor mange som reiste alene og hvor mange som reiste sammen med en eller flere familiemedlemmer eller med annen slekt. I dette kapitlet har jeg valgt å vektlegge menn og kvinner nesten helt likt. Det vil si at både menn og kvinner har fått like mye plass i dette kapitlet, for å få fram likheter og ulikheter mellom kjønnene når det gjelder utvandringsomfang, sivilstand og om de reiste alene eller sammen med andre.

Dette kapitlet gir først og fremst et godt grunnlag til å kunne undersøke andre deler av kommunens utvandringshistorie. Statistikk over hvem som representerte utvandrerpopulasjonen gjør det enklere å undersøke noen av årsakene til og virkningene av utvandringen. Det er helt nødvendig å vite hvor stor utvandringen var, samt andre viktige sider ved utvandrerpopulasjonen før man går videre til drøftingen av årsaker til og virkninger av utvandringen. Samtidig gir en slik kartlegging av disse sidene det mulig å sammenligne med tall som dekker hele landet.

I *kapittel 3: Årsaker til utvandringen fra Eigersund 1903 - 1928* blir ulike årsaksforklaringer til utvandringen gjennomgått og drøftet. Et interessant spørsmål er: Hvorfor valgte eigersunderne å utvandre til Amerika, og videre hvorfor varierte utvandringsstrømmen fra Eigersund kommune i perioden 1903 - 1928. For å forstå hvorfor de dro og hvorfor utvandringsstrømmen var varierende, har jeg først pekt forhold og muligheter i Amerika som spilte en avgjørende rolle for at eigersunderne utvandret. Dette har jeg kalt *internasjonale forklaringer*. Hvilke økonomiske forhold og konjunktursvingninger i næringslivet i Amerika fikk eigersunderne til å dra dit? I hvor stor grad spilte ulike forholdene i Amerika til at utvandringsintensiteten var sterkere enkelte år enn andre i undersøkelsesperioden 1903 - 1928?

Situasjonen på hjemstedet spilte også inn da eigersundere valgte å forlate hjemkommunen sin. Disse forholdene har jeg valgt å kalle *lokale forklaringer*. Jeg spør om i hvor stor grad eigersunderne utvandret som følge av lokale forhold som nedgang eller endringer i næringslivet, og videre: Var utvandringsstrømmen mer intensiv noen år enn andre på grunn av disse forholdene?

For å kunne presentere og drøfte betydningen av lokale faktorer har det vært en viktig forutsetning å se på hva de utvandrede eigersunderne drev med før de reiste. Dette har jeg gjort ved å ta utgangspunkt i det yrket som de oppga til politimyndighetene før avreise. I tillegg til å ta utgangspunkt i hvilke næringer eigersunderne var sysselsatte i, har det vært helt avgjørende å se på hvilke næringer som var viktige for både byen og landdistriktet. Jeg har knyttet opp- og nedgangstidene i de ulike næringene til utvandringsintensiteten og hvilken yrkesbakgrunn utvandrerne fra Eigersund kommune hadde i de forskjellige årene i tidsrommet 1903 - 1928.

I dette kapitlet har sett på hvorfor nordmenn generelt valgte å prøve lykken i Amerika, ved å vise til hva migrasjonsforskerne har vektlagt i forskningen sin for å forklare hvorfor nordmenn utvandret. På det grunnlaget har jeg drøftet hvilken betydning *kjedemigrasjon*, familiære forhold i Amerika, og hvorvidt det ble dannet en utvandringskultur i Eigersund i perioden 1903 - 1928. I denne forbindelse er det interessant å stille seg disse spørsmålene: Ble eigersunderne fristet til å reise på grunn av at andre eigersunderne og nordmenn allerede var bosatt i Amerika? Var det mange som dro over Atlanterhavet for å være sammen med familien? Og kan utvandringen forklares utfra et kulturelt perspektiv, foran et økonomisk og demografisk perspektiv?

I *kapittel 4: Virkninger av utvandringen - folketall, økonomi og kulturell påvirkning* har jeg gjennomgått og drøftet noen av virkningene av utvandringen. I tillegg til å stille spørsmålet: Hvorfor tok folk avgjørelsen om å utvandre? Er det også interessant å spørre om hvilke virkninger utvandringen hadde å si for menneskene som dro sin vei og for menneskene som ble igjen, og hva hadde den å si for lokalsamfunnet?

Jeg har først sett på hvilken innvirkning utvandringen hadde på folketallsutviklingen i kommunen, både i Eigersund by og i landdistriktet. I den andre delen har jeg presentert noen økonomiske virkninger av utvandringen, mens jeg i den siste delen av kapitlet har gjennomgått og drøftet om Eigersund og eigersunderne ble påvirket kulturelt. Fikk lokalsamfunnet nye impulser, tenkemåter og ny kunnskap som følge av utvandringen?

1.7 Oppsummering

Eigersund kommune både er og var en kommune med et nokså variert næringsgrunnlag, og eigersunderne var sysselsatt i mange ulike yrker og stillinger. Det kunne være stor forskjell mellom en eigersunder som bodde i landdistriktet og en som bodde i byen. Det er videre viktig å huske at kommunen og innbyggernes næringsgrunnlag og hvordan dette ble endret over tid, kan gi en forklaring på hvorfor en god del av eigersunderne valgte å utvandre.

Jeg har som mål å finne ut hvordan utvandrerpopulasjonen var satt sammen ved å se på noen sider av utvandrerne og å undersøke noen av årsakene til og virkningene av utvandringen fra kommunen i perioden 1903 - 1928. Samtidig har jeg vurdert funnene opp mot resten av Norge. Den tidligere forskningen på dette feltet nasjonalt har gitt rom for gode muligheter til å sammenligne utvandringen fra hele landet med Eigersund kommune. Undersøkelsene av Eigersunds utvandringshistorie er mangelfull. Jeg har derfor vært nødt til å samle sammen, sortere og sette sammen tall som dekker de delene av utvandringshistorien jeg har valgt å undersøke. Denne statistikken jeg har satt sammen, har gitt meg mulighet til å få på plass nye, interessante sider ved Eigersund kommunes utvandringshistorie.

Kapittel 2: Utvandringen

Hvor stor var utvandringen, og hvem var det som utvandret fra Eigersund kommune i perioden 1903 - 1928? I dette kapitlet skal jeg først se på hvor stor utvandringensintensiteten var i årene 1903 - 1928 fra kommunen i lys av resten av landet. Det er utvandringensomfanget i seg selv, det at folk valgte å utvandre, som ligger til grunn for at det i det hele tatt er aktuelt å undersøke hvem disse utvandrerne representerte. Etter det skal jeg se på hvordan utvandrerpopulasjonen fra kommunen var satt sammen, og hvordan disse funnene passer sammen med det store bildet av den totale utvandringen fra Norge i denne perioden. Som jeg nevnte i delkapittel 1.1 *Tema og problemstillinger* har jeg undersøkt sivilstanden til utvandrerne og hvorvidt de reiste alene eller sammen med andre.

2.1 Utvandringensomfanget

Utvandringstrømmen fra Eigersund kommune nokså omfattende i siste halvdel av 1800-tallet⁸⁹, men hvor omfattende var den egentlig de tre første tiårene av 1900-tallet?

Først blir den totale utvandringen presentert, før jeg deretter ser på antall utvandrede menn og kvinner hver for seg, for å få fram på likheter og ulikheter i utvandringensintensiteten blant de ulike kjønn. Til slutt i delkapitlet har jeg sammenlignet det totale utvandringensomfanget fra kommunen i tidsrommet 1903 – 1928 med den totale utvandringen fra hele Norge i samme tidsrom.

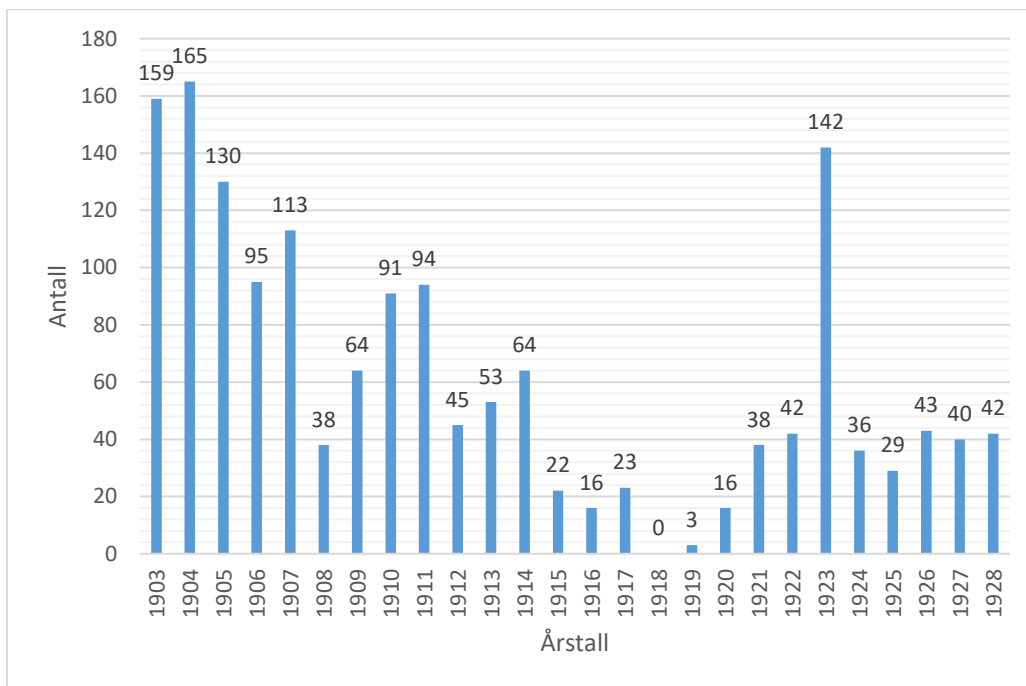
I tidsrommet 1903 - 1928 var utvandringensintensiteten varierende, men samlet sett var det veldig mange som utvandret fra Eigersund kommune til Amerika disse årene.⁹⁰ Totalt sett i perioden 1903 - 1928 var det minimum 1603 eigersundere som utvandret til Amerika fra byene Stavanger, Kristiansand og Bergen. Fordelingen på de enkelte utreisehavnene var slik: 1546 utvandrere eigersundere dro fra Stavanger, 42 reiste fra Kristiansand og 15 utvandrere reiste fra Bergen.⁹¹ Tallene viser at det reiste flest eigersundere fra Stavanger. En del dro også fra Kristiansand, men det var langt fra like mange. Antallet eigersundere som reiste fra Bergen var minimalt sammenlignet med både Stavanger og Kristiansand. Årsaken til denne skjeve fordelingen var mest sannsynlig utreisestedenes beliggenhet i forhold til Eigersund

⁸⁹ Bøe og Storhaug 2013:105.

⁹⁰ Se forrige fotnote.

⁹¹ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 – 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

kommune. Stavanger lå nærmest, mens avstanden sørover til Kristiansand var betydelig større. Avstanden nordover til Bergen var enda større, og dermed var reisetiden til Bergen mye lenger. Det var dessuten vanskeligere å komme seg dit. Den relativt nye Jærbanen fra 1878, som gikk fra sentrum av Egersund by til Stavanger, gjorde det vesentlig enklere og raskere for eigersunderne å reise til Stavanger. Nedenfor er det en totaloversikt over hvor mange som årevis utvandret fra kommunen i perioden 1903 - 1928.

Figur 1: Totaloversikt over antall utvandrede per år i perioden 1903 – 1928 fra Eigersund kommune. Absolutte tall.⁹²

Årene med størst utvandring var i 1903, 1904 og 1923. I 1903 utvandret 159 eigersundere, året etter reiste det hele 165 og i 1923 utvandret 142. 1905 var også et år med en stor utvandring fra Eigersund kommune. Da forlot 130 personer kommunen for å dra til Amerika. I forhold til kommunens totale folketall, som lå på 5925 i 1900 og 5847 personer i 1910⁹³, viser dette at utvandringssomfanget var høyt i forhold til hvor mange som var bosatt i Eigersund kommune. I kapittel 4 skal jeg drøfte nærmere hva utvandringen hadde si for folketallsutviklingen i hele kommunen og i byen og landdistriktet.

⁹² Tall fra emigrantprotokollene fra Stavanger, Kristiansand og Bergen som dekker alle de registrerte utvandrede eigersunderne i perioden 1903 - 1928. Figurene i dette kapitlet er laget med utgangspunkt i emigrantprotokollene.

⁹³ NOS: Folketellingene fra 1900 og 1910.

Strømmen av utvandrere fra kommunen fortsatte å være stor helt fram til 1908 da utvandringen bortimot stoppet helt opp sammenlignet med årene før. Kun 38 personer reiste over Atlanterhavet i dette året, og hvis man ser på årene 1903 - 1907, der det til sammen utvandret hele 662 personer til Amerika, var forskjellen stor.⁹⁴ Utvandringen var med andre ord svært høy i denne femårsperioden. Dersom man ser hele perioden 1903 - 1928 under ett, utvandret om lag 41 prosent av alle de registrerte utvandrede mellom 1903 og 1928, dro fra kommunen i denne femårsperioden. Man kan derfor slå fast at utvandringen var svært betydningsfull for Eigersund kommune i tidsrommet 1903 - 1907.

Dalane Tidende, Eigersund bys lokalavis, berettet allerede den 23. mars 1907 at utvandringen lå an til å bli ganske stor dette året også. Det ble fortalt at det så langt hadde reist en del fra Eigersund kommune og Stavanger. Dette forteller at utvandringen ble lagt merke til i distriktet, og at den i likhet til tidligere kom til å bli omfattende. Det som ble berettet dette året i *Dalane Tidende* stemte overens med hvor omfattende utvandringen ble.⁹⁵

I tidsrommet etter 1908 og fram til utbruddet av første verdenskrig i 1914, utvandret det også et betydelig antall fra kommunen. Selv om det var færre enn før, var det på ingen måte noen utvandringsstopp.

Det oppstod derimot noe som man nesten kan kalle en utvandringsstopp i år 1915. Dette året var det bare 22 eigersundere som forlot kommunen, og enda færre dro over til Amerika året etter, med et utvandrerantall på fattige 16 i 1916. I 1917 tok det seg noe opp igjen, men tallene kunne på ingen måte sammenlignes med hvor stor utvandringen hadde vært før krigen brøt ut. I 1918 var det faktisk ingen som reiste, og året etter var det kun tre eigersundere som dro. Årene 1918 og 1919 var bunnårene i Eigersunds utvandring til Amerika i hele perioden 1903 - 1928. Dersom man legger til året 1920, hadde kommunen et gjennomsnitt på tretten utvandrere per år i perioden 1915 - 1920.

I årene etter 1920 var utvandringen relativ jevn. Den var også noe større enn det den hadde vært under krigen og i 1919 og 1920. Unntaket var toppåret 1923. Dette året skilte seg betydelig ut fra resten av 1920-årene. Til sammen utvandret 270 eigersundere i perioden 1921

⁹⁴ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 – 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

⁹⁵ Kommentar av sitat fra innledningen min, første side.

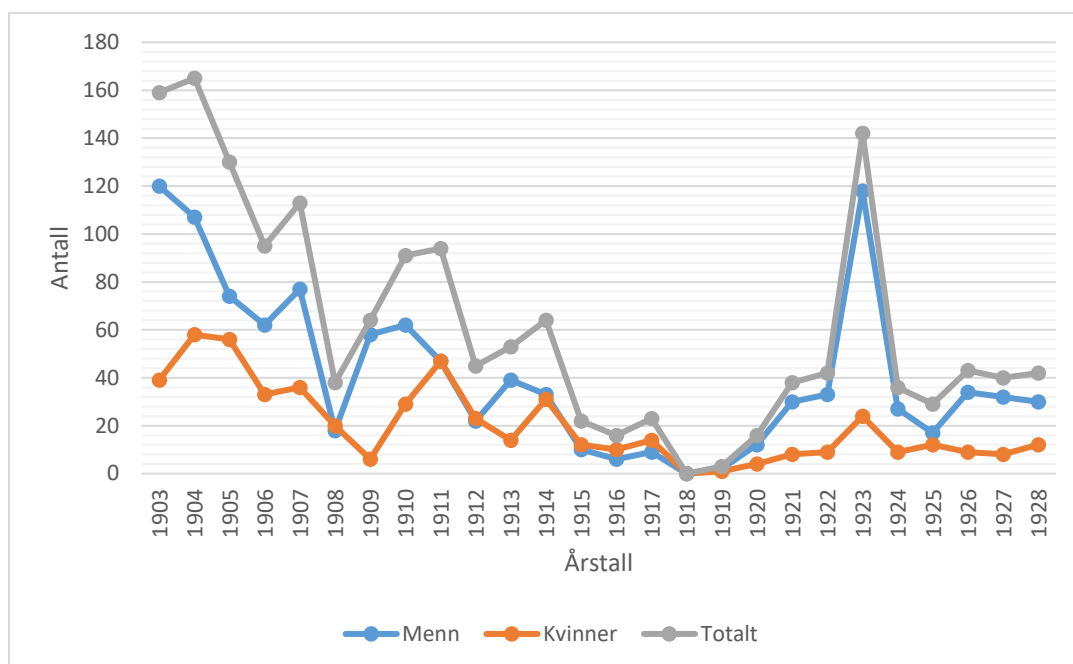
- 1928, uten at 1923 er tatt med. Dette var en betydelig andel, men sammenlignet med 1923 da 142 eigersunderne dro, skilte dette året seg ut i aller høyeste grad. Utvandringsintensiteten hadde i 1923 samme omfang som i enkelte av årene helt i starten av 1900-tallet, noe som viser at utvandringen var svært omfattende dette året.⁹⁶

Ser man bort fra årene 1915 – 1920, der utvandringen var svært marginal, var utvandringsintensiteten betydelig sterkere både før og etter denne perioden. I årene 1903 - 1914 utvandret i gjennomsnitt 92,6 personer hvert år, og i perioden 1921 - 1928 reiste 51,5 personer årlig. Dersom man legger sammen utvandrer tallene fra disse to periodene, får man et gjennomsnitt på omtrent 76 utvandrede eigersunderne per år. Legges bunnårene 1915 – 1920 til i utregningen, var den gjennomsnittlige utvandringen på 61,6 utvandrere per år i hele perioden 1903 - 1928. Det viser at utvandringsintensiteten var svært høy i kommunen i hele denne perioden, sett med et gjennomsnittlig perspektiv.

Utvandrerpopulasjonen - andelen menn og kvinner

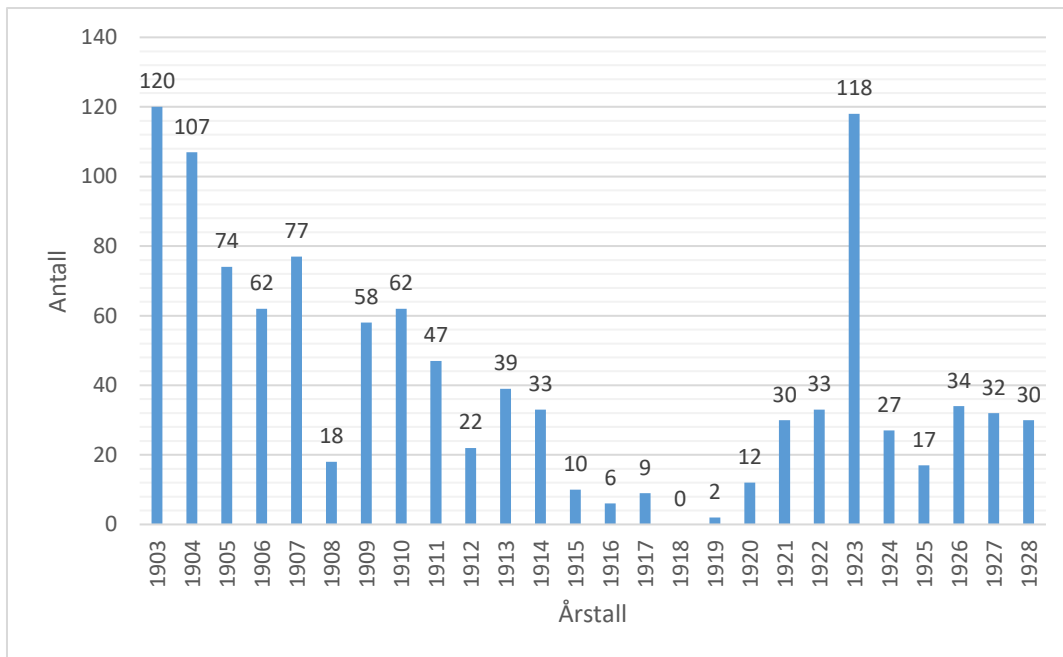
Totalt sett var ca. prosent 67,5 av alle de utvandrede eigersunderne i tidsrommet 1903 - 1928 menn, og omkring 32,5 prosent av alle de utvandrede fra kommunen i tidsrommet 1903 - 1928 var kvinner. Men hvordan var fordelingen de andre årene i perioden 1903 - 1928? Hvor mange menn og kvinner dro de ulike årene i denne perioden? Figur 2 nedenfor viser den mannlige og kvinnelige utvandringsintensiteten i et komparativt perspektiv med den totale utvandringen.

⁹⁶ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 – 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

Figur 2: Den totale utvandringen, samt det mannlige og kvinnelige utvandringssomfanget i perioden 1903 – 1928 fra Eigersund kommune. Absolutte tall.

Av de 1603 som utvandret fra Eigersund kommune i perioden 1903 - 1928 var 1079 menn. Andelen menn som dro var preget av store svingninger i likhet med den totale utvandringen. Men gjennom hele tidsrommet 1903 - 1928 var det likevel en betydelig jevn strøm med utvandrede menn fra kommunen, bortsett fra noen få unntak.

Figur 3: Totaloversikt over den mannlige utvandringen per år i perioden 1903 – 1928 fra Eigersund kommune. Absolutte tall.

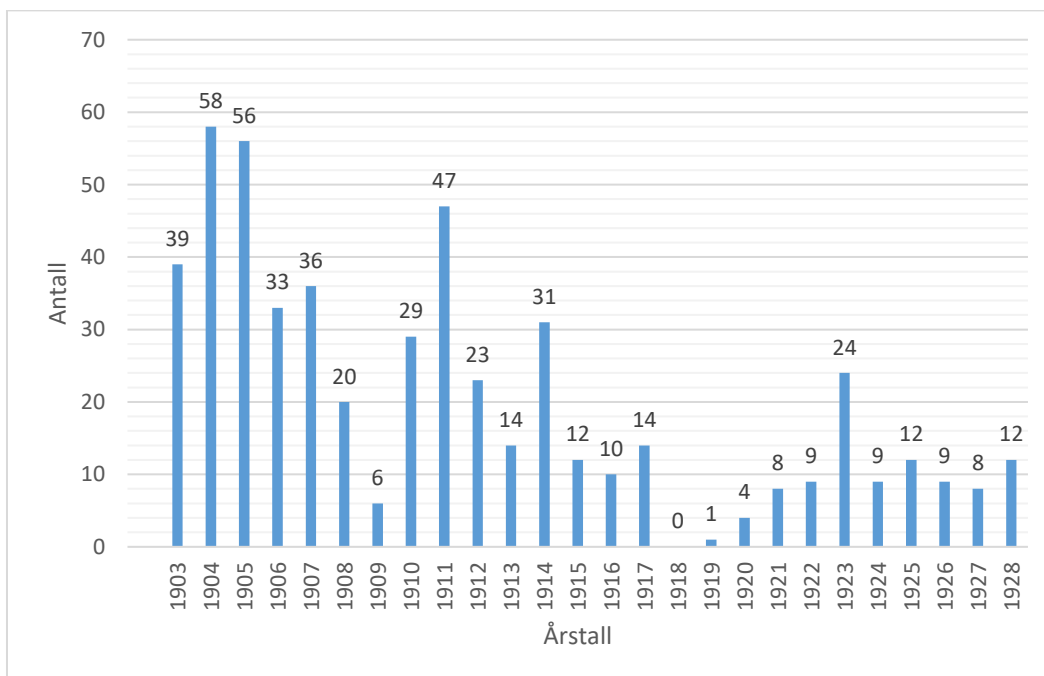
Det utvandret flest menn i årene 1903, 1904 og 1923. 120 menn utvandret i 1903, 107 menn i 1904 og 118 menn i 1923. Dette var år med en svært høy strøm av utvandrere. De tre svakeste årene med mannlige utvandring, med unntak av 1918 da ingen utvandret, var i 1916, 1917 og 1919. Disse årene dro henholdsvis seks, ni og to menn. I likhet med det totale utvandringsomfanget skilte ikke denne svake utvandringen seg ut.

I 1903 - 1914 utvandret 719 menn. Sett bort fra toppårene 1903 og 1904 var utvandringen høy i blant annet det påfølgende året også. Det kan man også slå fast at den var i flere andre av årene mellom 1903 - 1928. I alt var den gjennomsnittlige utvandringen på nesten 60 menn hvert i år denne perioden, og det var uten tvil en betydelig andel menn sett i lys hvor få innbyggere både byen og landdistriktet hadde.

Det dro færrest menn fra Eigersund i årene 1915 - 1920. Da kun 39 menn reiste over Atlanterhavet. Dette utgjorde et gjennomsnitt på fattige 6,5 menn per år. Sammenlignet med årene før 1915 kan man med sikkerhet konkludere med at den mannlige utvandringen var mye mer omfattende i perioden 1903 - 1914 enn i 1915 -1920.

I perioden 1921 - 1928 var utvandringen av menn jevn, bortsett fra toppåret 1923 og en liten dypp i 1925 da bare 17 menn fra kommunen utvandret. Den gjennomsnittlige utvandringen var på 40 menn mellom 1921 og 1928 dersom man tar bort 1923. Gjennomsnittet var mye høyere i denne perioden i motsetning til perioden 1915 - 1920, men sammenlignet med den mannlige utvandningsstrømmen før 1915, var den årlige utvandringen på et relativt lavere nivå enn mellom 1903 og 1914.⁹⁷

I perioden 1903 - 1928 var minimum 524 av alle de 1603 utvandrede eigersunderne kvinner. Det var imidlertid store svingninger i hvor stor utvandningsintensiteten var i perioden 1903 - 1928 blant kvinnene. I en del perioder var utvandringen relativt jevn, men det finnes en del unntak.

Figur 4: Totaloversikt over den kvinnelige utvandringen per år i perioden 1903 – 1928 fra Eigersund kommune. Absolutte tall.

De årene det utvandret flest kvinner fra kommunen var 1904, 1905 og 1911. Disse tre årene dro det henholdsvis 58, 56 og 47 kvinner. Toppårene for kvinner skilte seg ut sammenlignet med den totale utvandringen siden toppårene var 1903, 1904 og 1923 på landsbasis. Selv om kvinnene ikke deler 1903 som ett av toppårene med mennene, betydde ikke det at

⁹⁷ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 – 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede menn fra Eigersund.

utvandringsomfanget var lavt i 1903. Hele 39 kvinner utvandret fra kommunen dette året. I 1923 var utvandringen derimot svært lav i forhold til den mannlige utvandringen.

392 av totalt 524 kvinner utvandret i perioden 1903 - 1914. Det forteller at desidert flesteparten av kvinnene dro mellom 1903 og 1914. Sett bort fra toppårene var utvandringen også stor i blant annet årene 1903, 1906 og 1907. Denne sterke utvandringen ga et gjennomsnitt på 32,6 kvinner per år i tidsrommet 1903 - 1928, og tatt i betraktning at det var det kvinnelige gjennomsnittet denne perioden, var utvandringen ganske omfattende.

Variasjonene var ikke store i tidsrommet 1903 - 1914, bortsett fra 1909 som skilte seg ut. Dette året reiste kun seks kvinner over til Amerika, og det var et veldig lavt antall dersom man ser på hvordan utvandringen hadde vært i årene før.

Selv om det utvandret 41 kvinner i perioden 1915 - 1920, noe som betydde at det faktisk dro flere kvinner enn menn i denne perioden, var den årlige utvandringen for kvinner likevel lavere disse årene i motsetning til det utvandringsintensiteten hadde vært i årene før 1915. For å sette det kvinnelige utvandringsomfanget mellom 1903 og 1914 i lys av hvor stort det var i årene 1915 – 1920, ser man en enorm forskjell. I tidsrommet 1915 - 1920 forlot rett under sju kvinner i gjennomsnitt kommunen per år, noe som forteller at utvandringmengden var mager.

Utvandringen var sterkere etter 1920, men den kvinnelige utvandringen var fremdeles meget lav i det store bildet. Det årlige gjennomsnittet av utvandrede kvinner fra kommunen lå på litt over elleve kvinner per år i perioden 1921 - 1928. Til tross for at 1923 ikke ble et toppår for kvinnenes del var det imidlertid dette året det dro flest kvinner i 1920-årene, og det var det eneste året i perioden 1921 - 1928 som skilte seg noe ut.⁹⁸

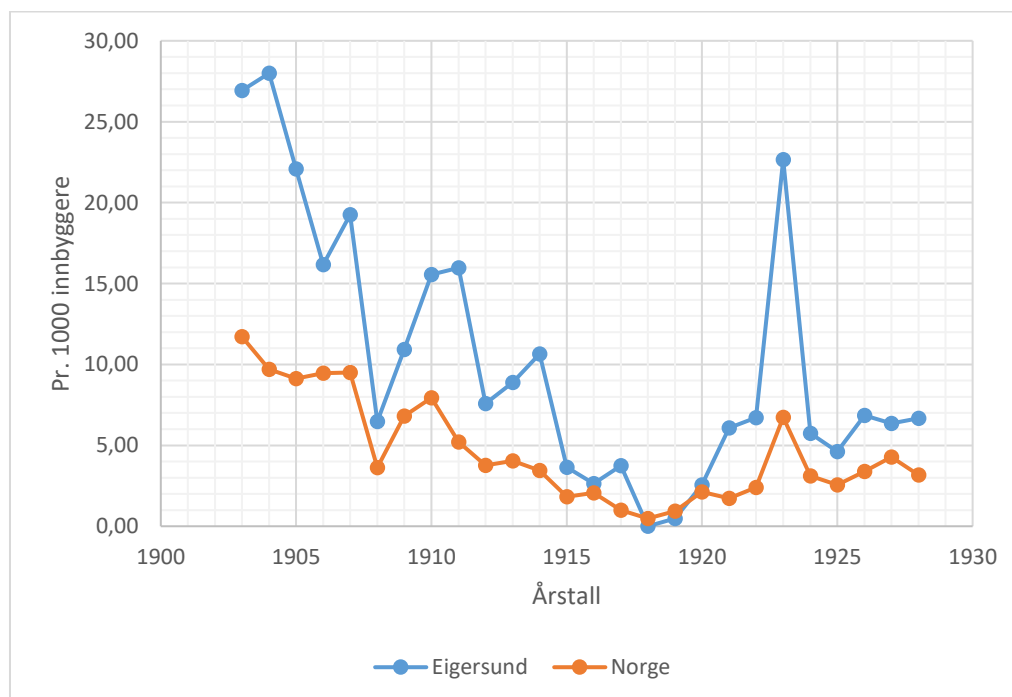
Det var langt flere menn enn kvinner som utvandret i 1923. Men reiste det flere kvinner enn menn noen av årene i undersøkelsesperioden? Svaret er ja. Det dro flere kvinner enn menn i 1908, 1912, 1915, 1916 og 1917. Alle de andre årene utgjorde menn flertallet, med unntak av 1918 da ingen dro og 1911 da det dro like mange menn og kvinner. De årene det reiste flere kvinner enn menn var flertallet derimot marginalt.

⁹⁸ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 – 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede kvinner fra Eigersund.

Sett bort fra enkelte år var den mannlige utvandringen en god del høyere i forhold til den kvinnelige utvandringen i stort sett alle årene mellom 1903 og 1914, men det var en del svingninger når det gjaldt hvor stor prosentandel hvert kjønn utgjorde per år i tidsrommet 1903 - 1928. Kvinnene kunne nesten måle seg med andelen menn som utvandret noen av årene. Etter 1920 var det mannlige utvandringssomfanget derimot i gjennomsnitt mye større enn det kvinnelige, noe som betyr at differansen var stor mellom kjønnene i prosentandel. Mellom 1920 og 1928 utgjorde de mannlige utvandrerne mellom 70 og 85 prosent, med unntak av i 1925 da prosentandelen var mer jevn mellom kjønnene. I 1923 bestod hele 83 prosent av alle de utvandrede eigersunderne menn. Det var desidert flest menn som dro i 1920-årene.

Eigersund og Norge - en sammenligning

Figur 5 viser utvandringstrømmen fra Norge og Eigersund kommune per 1000 innbyggere i årene 1903 - 1928. Tallene viser at utvandringen fra Eigersund var svært høy sammenlignet med utvandringen fra hele landet i denne perioden.

Figur 5: Utvandringssomfanget fra Eigersund og Norge i tidsrommet 1903 - 1928. Relative tall.⁹⁹

⁹⁹ De nasjonale tallene har jeg hentet fra Bacher 1965, s. 158. Tallene som dekker Eigersund er basert på utregninger med utgangspunkt i det totale folketallet oppgitt i folketellingene og det totale utvandringssomfanget årevis i perioden 1903 - 1928.

Det var en sterk utvandring fra både hele landet og Eigersund i 1903. Dette året utvandret 27 personer per 1000 innbyggere fra Eigersund, mens 12 personer per 1000 innbyggere reiste fra hele landet samme år. Året etter økte utvandringen fra kommunen ytterligere, mens den derimot gikk noe ned i resten av landet. Økningen til 28 per 1000 innbyggere i Eigersund kommune gjorde at omtrent 9,5 personer, antallet som dro fra hele Norge, var nokså lavt i motsetning til Eigersund.

I 1905 sank utvandringen fra Eigersund fra 28 til 22 i relative tall, mens den på landsbasis holdt seg relativt stabilt med i overkant av ni utvandrere per 1000 innbyggere. Den jevne utvandringsstrømmen fortsatte i 1906 og 1907 med en utvandring på 9,50 per 1000 innbyggere begge årene fra hele landet. I Eigersund var utvandringen derimot mye mer ujevn disse tre årene. I 1906 gikk utvandringen ned til 16, mens den i 1907 økte igjen til litt over 19 personer per 1000 innbyggere. Svingningene var med andre ord mye større i Eigersund enn det de var fra resten av landet under ett. Dersom man sammenligner utvandringsintensiteten fra Eigersund med hele Rogaland og Agderfylkene, var den ikke like omfattende i perioden 1903 - 1907.¹⁰⁰ Eigersund skilte seg med andre ord ikke så mye ut sammenlignet med Rogaland, Vest-Agder og Aust-Agder.

1908 representerte uten tvil en nedgangsperiode i antall utvandrede, både fra Eigersund kommune og resten av landet. Utvandringen fra kommunen falt nesten to tredjedeler til 6,5 per 1000 innbyggere. Det samme gjaldt hele Norge, som gikk ned til en utvandring på kun 3,5 per 1000 innbyggere. Det var et betydelig fall i utvandringsintensiteten, som til nå hadde vært høy i hele landet, inklusivt Eigersund.

I årene 1909 - 1914 var utvandringsstrømmen fra kommunen mer intensiv enn det den var fra hele Norge. I perioden 1909 - 1914 var det framfor alt året 1914 som skilte seg ut. Fra Eigersund var utvandringen noe høyere i 1914 enn i 1912 og 1913, men utvandringen var langt fra like intens. Det som er interessant å se på, er forholdet mellom Eigersund, de andre delene av Sør-Vestlandet og hele landet. Nedgangen var ikke like sterk i Rogaland og Vest-Agder som i Eigersund i perioden 1909 - 1914. I Aust-Agder var nedgangen om lag like stor som på landsbasis, noe som vil si at utvandringen fra fylkene i sør-vest, deriblant Eigersund

¹⁰⁰ Bacher 1965:165. Alle tallene som dekker hele landet, samt Rogaland og Agderfylkene, i dette delkapitlet, er hentet fra denne siden.

kommune, samlet sett fremdeles hadde en noe sterke utvandringsstrøm i årene før krigsutbruddet i 1914.

Utvandringen fra Eigersund og Norge var mer jevnt mellom 1915 og 1920. I to av årene i denne perioden, henholdsvis i 1918 og 1919, dro det flere fra hele landet enn fra kommunen sett med relative tall. Det var uvanlig med tanke på hvordan det hadde vært tidligere. I absolutte tall utgjorde den totale utvandringen fra Norge 1226 personer i 1918 og 2432 personer i 1919. Dette var et svært lite antall.¹⁰¹ Utvandringen fra Eigersund utgjorde null eigersunderne i 1918, mens tre reiste i 1919. Sammenlignet med Norge var dette så å si ingenting, men tatt i betraktning at innbyggertallet var mye lavere, utgjorde likevel disse tre eigersunderne at 0,5 per 1000 innbyggere dro. I 1915, 1916, 1917 og 1920 utvandret det flere fra Eigersund kommunen enn fra Norge, men differansen var mye mindre enn det den hadde vært før.

Det samme gjaldt utvandringen fra hele Rogaland og Aust-Agder. Utvandringen fra Eigersund var ikke lenger større enn det den var fra disse to fylkene. Hele Vest-Agder skilte seg likevel litt ut i forhold til Eigersund. Utvandringen derfra var fremdeles en god del høyere per 1000 innbyggere.

I 1921 tok utvandringsintensiteten seg opp igjen til et relativt høyt nivå fra Eigersund, mens den på landsbasis var høyere i 1920 enn i 1921. I Rogaland og begge Agderfylkene økte utvandringen også betraktelig fra og med 1921. Gjennomsnittlig lå utvandringshyppigheten imidlertid godt under den årlige utvandringen som fant sted i blant annet tidsrommet 1903 – 1910, men i 1923 eksploderte derimot utvandringen fra kommunen. Hele 22,5 per 1000 innbyggere forlot kommunen for å dra til Amerika. Det var 1923 som ble det året med mest utvandring fra hele landet også, men det var kun sju personer per 1000 innbyggere som reiste. Det var ingen omfattende utvandring fra hele Norge. Ingen av årene etter toppåret 1923 skilte seg noe særlig ut, verken for Eigersund eller hele landet sin del. Utvandringsstrømmen var jevn disse årene selv om den årlige utvandringen fra Eigersund fremdeles var større per 1000 innbyggere. Utvandringen var mer jevn i årene etter 1923 enn det den hadde vært tidligere.

¹⁰¹ Bacher: 1965:158.

Sett under ett lå utvandringsintensiteten på nesten 10,5 per 1000 innbyggere i Eigersund kommune, mens den i resten av landet derimot var på om lag 4,5 i perioden 1903 - 1928. Differansen mellom kommunen og landet var til sammen på over hele fem utvandrere per 1000 innbyggere i hele perioden. Dette viser hvor stor utvandringen egentlig var blant eigersunderne. Utvandringen fra Eigersund var over dobbelt så intensiv som utvandringen på landsbasis sett med relative tall. I forhold til hele Rogaland skilte kommunen seg også ut. Fra Rogaland utvandret litt over 6,5 personer per 1000 innbyggere. Dette viser at Eigersund skilte seg noe ut fra resten av fylket. Men i motsetning til Agderfylkene så det annerledes ut. Med en nokså knapp margin var utvandringen fra Eigersund større enn fra Aust-Agder. Omkring ni personer per 1000 innbyggere dro derfra, mot 10,5 fra Eigersund. Utvandringen var derimot mer omfattende fra Vest-Agder. Med en utvandringshyppighet på 11,9 per 1000 innbyggere var utvandringen noe større fra hele Vest-Agder enn det den var fra Eigersund kommune.

Det er rom for å si at den reelle utvandringsstrømmen til Nord-Amerika var mindre fra hele Norge i forhold til Eigersund, i og med at tallene fra Norge som land, dekker all oversjøisk utvandring ikke bare til Nord-Amerika, mens tallene mine kun dekker de utvandrede eigersunderne som oppga at de skulle til Nord-Amerika. Dessuten er det viktig å huske at ikke alle eigersunderne har blitt inkludert i denne oppgaven, siden den bare dekker eigersunderne som reise fra Stavanger, Kristiansand og Bergen og de som hadde kommunen som bosted, ikke fødested.

2.2 Sivilstand

I dette delkapitlet blir sivilstanden til de utvandrede eigersunderne i tidsrommet 1903 – 1928 presentert. Utvandrene er plassert i fire ulike grupper etter hvilken sivilstand de hadde den dagen de reiste fra Norge. Gruppene er som følger:

- Ugifte
- Gifte
- Enker og enkemenn
- Ukjent

Først blir de totale tallene presentert, og deretter for menn og kvinner hver for seg. Jeg har valgt å plassere de utvandrede eigersunderne i disse gruppene for å kunne kartlegge en viktig side av utvandrerne fra kommunen.

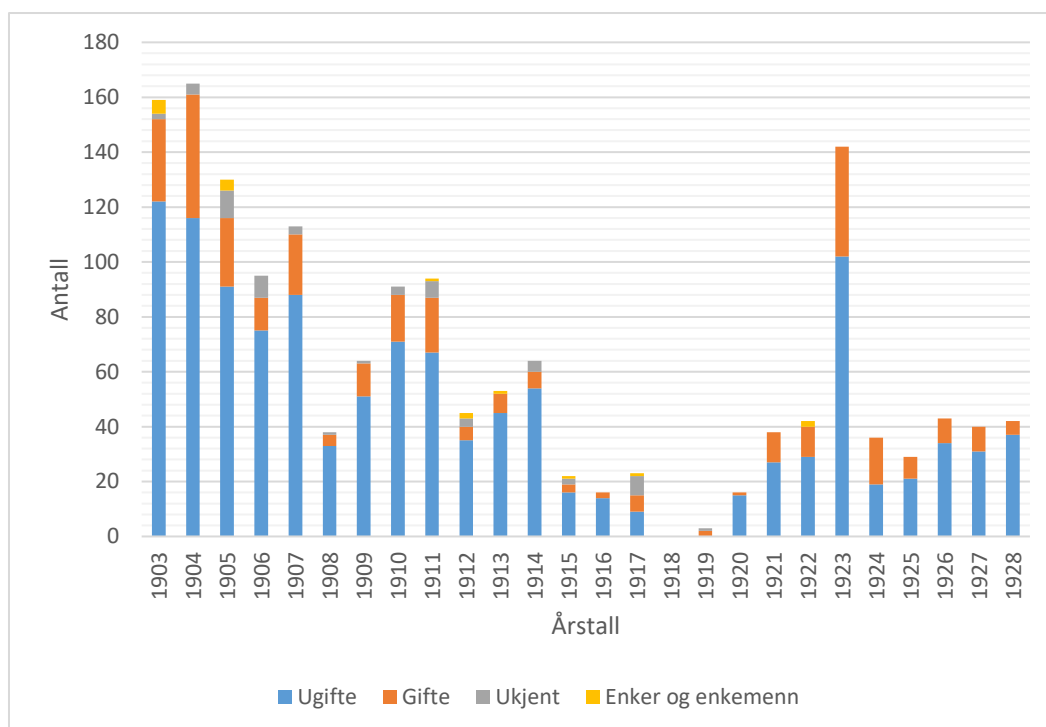
I den siste delen av dette delkapitlet blir eigersundernes sivilstand sammenlignet med hvilken sivilstand nordmenn generelt hadde. I denne delen har jeg bare sett på gruppene ugifte og gifte utvandrere, for å se om det var likheter og ulikheter mellom utvandrerens sivilstand i perioden 1903 - 1928.

Det store flertallet av de utvandrede eigersunderne var ugifte. Det var også en del som var gifte. En bitte liten andel av utvandrerne var enker eller enkemenn. Det finnes også et visst antall eigersunderne som ikke ble registrert med sivilstanden de hadde før utreisetidspunktet. Disse har jeg plassert i ei egen gruppe kalt «ukjent». Jeg har ikke tatt stilling til at eigersunderne var «før gifte» siden denne gruppa ikke blir brukt i emigrantprotokollene.

Mellom 1903 og 1928 var minst 75 prosent av alle de utvandrede eigersunderne ugifte. Av totalt 1603 utvandrere var minimum 1202 av dem ugifte. Majoriteten av de ugifte dro alene, men det var også mange av dem som dro sammen med søsknene og søskenbarna sine eller med annen slekt. Resten av de ugifte utgjorde barn som i de aller fleste tilfellene reiste over Atlanterhavet med mødrene sine. Det var en noe større andel ugifte som utvandret før 1915. Andelen ugifte som utvandret i perioden 1903 - 1914 utgjorde litt over 76 prosent, mens den i perioden 1915 - 1928 sank til 72 prosent.¹⁰² En av forklaringene var økningen i familieutvandring og nedgangen i enkeltutvandringen i perioden etter 1914. Dette kommer jeg tilbake til i delkapittel 2.3 *Enkelt- og familieutvandring*.

De gifte utvandrerne utgjorde minimum 329 av totalt 1603 eigersunderne som utvandret, noe som tilsvarte 20,5 prosent av alle de utvandrede fra Eigersund kommune. Et knapt flertall av de gifte reiste alene til Amerika, men mange reiste også sammen med kjernefamilien eller ektefellen. I årene 1903 - 1914 utgjorde de gifte i overkant av 18 prosent, mens i årene 1915 - 1928 lå prosentandelen på hele 25 av alle de utvandrede.

¹⁰² Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 – 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

Figur 6: Utvandrerens sivilstand per år i tidsrommet 1903 – 1928 fra Eigersund kommune. Absolutte tall.

En veldig liten andel av utvandrerne var enker og enkemenn. I alt var det minimum 17 enker og enkemenn som reiste til Amerika i tidsrommet 1903 - 1928. 13 av dem dro i årene 1903 - 1914, mens de resterende fire utvandret i årene 1915 - 1928. Denne gruppa utgjorde samlet sett omkring en prosent i hele undersøkelsesperioden. Dette forteller at denne gruppa langt fra representerte eigersunderens sivilstand blant de som utvandret til Amerika.

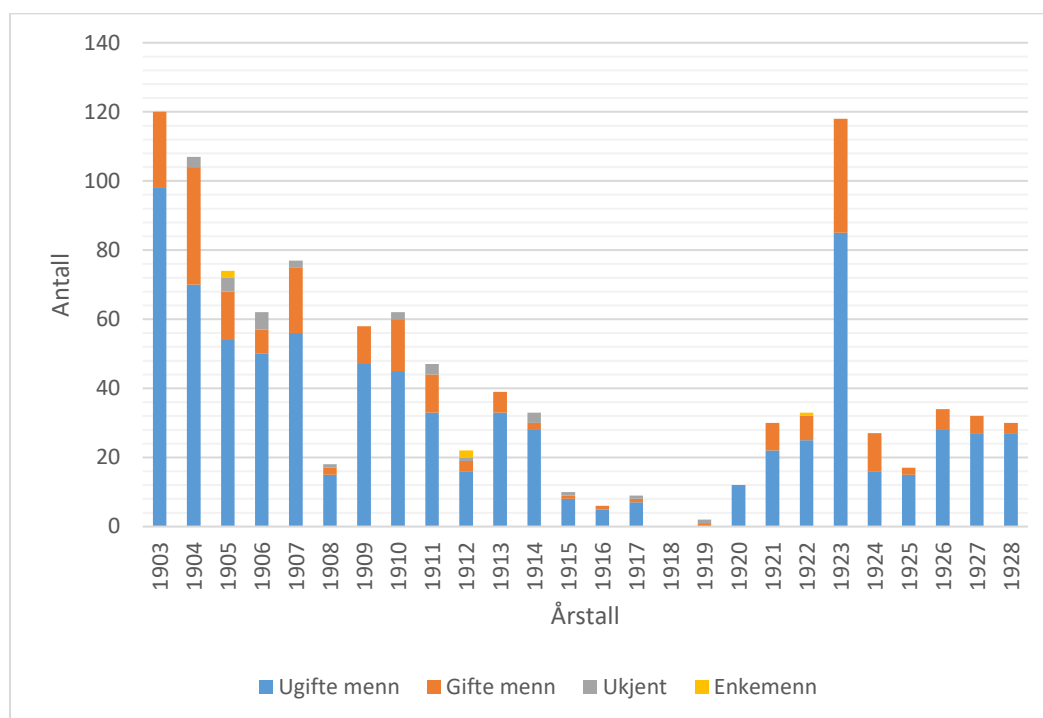
Totalt 55 av de utvandrede eigersunderne er det knyttet usikkerhet til om de var gifte eller ugifte. Uten at jeg har brukt for mye tid på å finne ut om alle var gifte eller ikke, har lagt merke til at veldig mange av de som ikke oppga sivilstanden sin ved politikammeret var barn eller ungdom. Man kan derfor gå ut fra at de aller fleste av disse var ugifte, men jeg har ikke et nøyaktig tall. Prosentandelen som hadde ukjent sivilstand, var større mellom 1903 og 1914 enn i perioden 1915 - 1928. Andelen sank med andre ord fra fire til to prosent fra den ene til den andre perioden. Det ser ut til at myndighetene var flinkere til å oppgi sivilstanden fra og med 1915, særlig barn og unges sivilstand.

Det som er viktig å huske er at tallene kan endre hvor stor andel gifte og ugifte det egentlig var blant eigersunderne som utvandret. Basert på det jeg har observert i arbeidet med

emigrantprotokollene var de aller fleste av de uten oppført sivilstand ugifte, noe som tilsier at andelen ugifte i realiteten var høyere enn 75 prosent. Det er vanskelig å si hvor mye den ugifte andelen ville ha økt, men et tall opp mot 78 prosent kan ha gjenspeilt hvor mange ugifte som reelt sett utvandret fra kommunen. Det er samtidig viktig å huske at mange av dem var barn og ungdom, og at det derfor var naturlig at de tilhørte denne gruppa.¹⁰³

Sivilstand blant de mannlige utvandrerne

Blant de 1079 mannlige utvandrede var minimum 822 ugifte. Det tilsvarte en prosentandel på om lag 76. De ugifte utvandrede mennene reiste som regel alene eller sammen med søsknene, søskenbarna eller annen slekt. En del av de ugifte var også barn, og de aller fleste av disse guttebarna dro over Atlanterhavet sammen med mødrene sine.

Figur 7: Sivilstanden til de utvandrede mennene per år i tidsrommet 1903 – 1928 fra Eigersund kommune. Absolutte tall.

Ifølge emigrantprotokollene var den ugifte andelen menn noe mindre i årene 1903 - 1914 enn i krigsårene og i den påfølgende perioden. I årene 1903 - 1914 lå andelen ugifte på 76 prosent, mens den i perioden etter lå på 77 prosent av alle de mannlige utvandrede. Men veldig mange av dem som ikke står oppført med sivilstanden sin, var barn og ungdom. De utgjorde litt over

¹⁰³ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 – 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

tre prosent i tidsrommet 1903 – 1914, og majoriteten av dem var ugifte.¹⁰⁴ Det betyr at andelen ugifte i realiteten var større i denne perioden enn i perioden 1915 - 1928. Denne forklaringen styrkes dersom man ser på forholdet mellom enkelt- og familieutvandringen, og da økningen i familieutvandring blant menn fra og med 1915. Jeg kommer tilbake til familieutvandring i delkapittel 2.3.

En god del av de mannlige eigersunderne var gifte. 225 av utvandrerne var gifte ved utreisetidspunktet. Det tilsvarte så å si 21 prosent. Mellom 1903 og 1914 var minimum 20 prosent av mennene som reiste over til Amerika gifte, og i perioden etter økte den kun med to prosent. Tar man høyde for at den ugifte andelen var større i forhold til den ugifte andelen i første halvdel av hele undersøkelsesperioden 1903 - 1928, medregnet de som ikke oppga sivilstanden sin i emigrantprotokollene, var andelen gifte menn høyere i årene 1915 - 1928.

Tallet på enkemenn som utvandret til Amerika i tidsrommet 1903 - 1928 var svært lite. Det var kun fem enkemenn som utvandret i dette tidsrommet. Det var flere kvinnelige enker som reiste i samme periode.

Alt i alt var omtrent 8 av 10 ugifte, mens resten utgjorde den gifte andelen. Det var små variasjoner mellom utvandrerens sivilstand gjennom hele perioden 1903 - 1928, og særlig sammenlignet med kvinnene var svingningene små hos de utvandrede mennene dersom man tar for seg år for år i perioden 1903 - 1928.¹⁰⁵

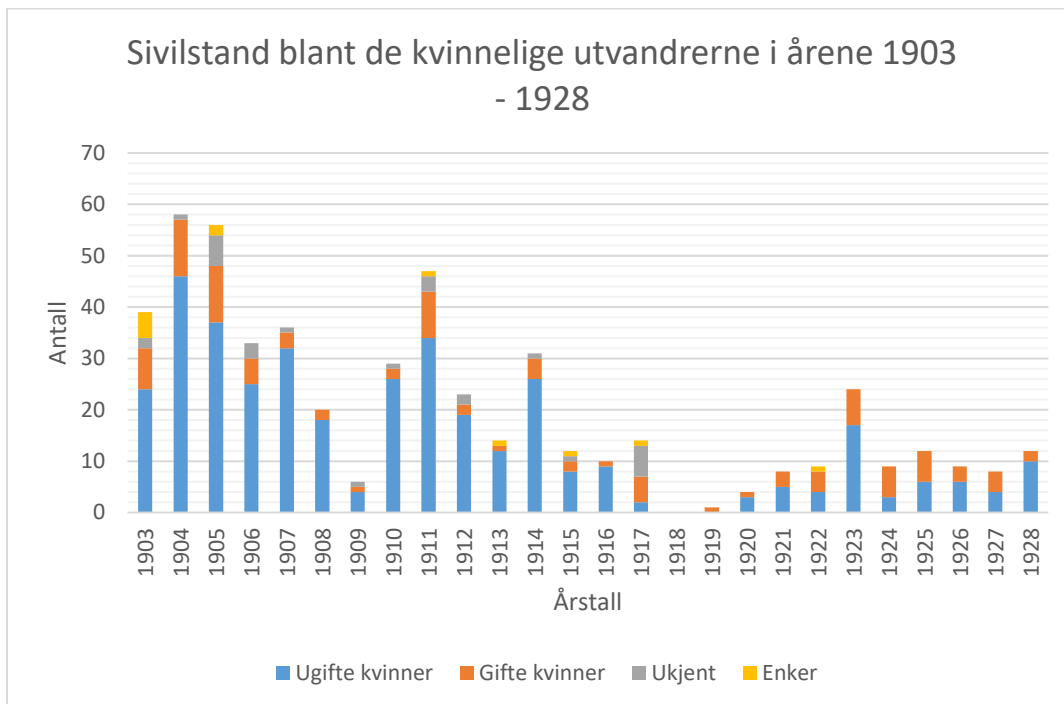
Sivilstand blant de kvinnelige utvandrerne

380 av de totalt 524 kvinnelige utvandrerne var ugifte. Totalt sett utgjorde det 72,5 prosent av alle de utvandrede kvinnene fra Eigersund. Andelen kvinner som ikke hadde ektefelle før de reiste til Amerika var mye høyere i perioden 1903 - 1914 enn i 1915 - 1928. Og andelen kvinnelige som var ugifte i tidsrommet 1903 - 1914 var større enn andelen ugifte menn i samme periode, dersom man ikke medregner andelen menn som hadde ukjent sivilstand ifølge

¹⁰⁴ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 – 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund

¹⁰⁵ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 – 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede menn fra Eigersund.

emigrantprotokollene, men som i de aller fleste tilfellene var ugifte. Det vil si at over 76 prosent av alle de utvandrede kvinnene fra kommunen var ugifte i perioden 1903 - 1914.¹⁰⁶

Figur 8: Sivilstanden til de utvandrede kvinnene per år i tidsrommet 1903 – 1928 fra Eigersund kommune. Absolutte tall.

Fra og med 1915 sank derimot andelen kvinner som reiste ugifte betraktelig. I årene 1915 - 1928 utgjorde de ugifte kvinnene bare omkring 58 prosent. Nedgangen var stor, og sammenlignet med 1900-tallets første tiår var forskjellen enorm. Gjennom hele tidsrommet 1903 - 1928 var det 28 kvinner som ikke oppga sivilstanden sin i emigrantprotokollene. Bortimot alle disse var ugifte barn og ungjenter på mellom null og 15 år. Dersom man legger dem til i utregningene, ville den ugifte andelen kvinner vært høyere både før, i løpet av og etter første verdenskrig. Den estimerte andel ugifte lå derfor i realiteten på 77,5 prosent dersom man ser på alderen til disse jentene som dro.

I hele tidsrommet 1903 - 1928 utgjorde de gifte kvinnene 20 prosent av alle de utvandrede kvinnene. I samlet mengde var det minimum 104 gifte kvinner som dro i tidsrommet jeg har undersøkt. I årene før 1915 var prosentandelen kvinner som utvandret lav i forhold til gjennomsnittet i hele tidsrommet 1903 - 1928. Det var kun 15 prosent som var gifte mellom

¹⁰⁶ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 – 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede kvinner fra Eigersund.

1903 og 1914. Mellom 1915 og 1928 utgjorde de gifte kvinnene 34 prosent, omkring en tredjedel var med andre ord gifte. Sammenlignet med årene før krigen var det stor forskjell.

Et lite antall av kvinnene som utvandret var også enker, men de utgjorde en svært liten andel. I alt var det kun tolv enker som utvandret mellom 1903 - 1928. I prosentandel utgjorde de bare litt over to prosent av alle kvinnene som reiste til Amerika. Det året det dro flest enker var i 1903 da det dro fem. Det dro like mange enker dette året som det dro i hele perioden 1904 - 1928.

Bortimot 8 av 10 var ugifte blant de utvandrede kvinnene fra kommunen, mens nesten alle de andre var gifte. Det var store svingninger i hvilken sivilstand kvinnene hadde i løpet av hele undersøkelsesperioden, og dersom man sammenligner resultatene i figur 7 med figur 8 kan man legge merke til variasjonene i hvilken sivilstand kvinnene og mennene hadde år for år i tidsrommet 1903 - 1928.¹⁰⁷

Eigersund og Norge - en sammenligning

I likhet med utvandringen fra Eigersund var størsteparten av utvandrerne fra Norge i tidsrommet 1903 - 1928 ugifte, men prosentandelen svingte en del fra år til år både i Eigersund og resten av landet. Til sammen var det prosentvis flere ugifte fra Eigersund kommune i perioden 1903 - 1928 enn fra Norge i perioden 1900 - 1930. Fra Eigersund var 75 prosent av utvandrerne ugifte, mens den på landsbasis tilsvarte tallet 72. Andelen gifte var derfor noe større på landsbasis. Omtrent 22,5 prosent av alle de som utvandret til Amerika var gifte. Andelen gifte fra Eigersund utgjorde derimot 20,5 prosent. Andelen gifte som reiste fra Eigersund var litt mindre, men med små marginer.

Andelen ugifte og gifte var nesten helt lik i årene 1903 - 1910 fra Eigersund og resten landet. Utvandrerne som var ugifte utgjorde omkring 75 prosent, og de som var gifte utgjorde rundt 20 prosent, fra både Eigersund og hele landet under ett. På landsbasis utgjorde de ugifte størst andel i perioden 1911 - 1915, samtidig som at den gifte andelen var minst. Omkring 80 prosent, og 15 prosent var ugifte på landsbasis. Den lå på omtrent samme nivå i Eigersund.

¹⁰⁷ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 – 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede kvinner fra Eigersund.

I perioden 1916 - 1925 var om lag 68 prosent av alle de utvandrede på landsbasis ugifte. I samme periode utgjorde den 67 prosent av de utvandrede fra Eigersund, men da utvandringen var noe mindre, i perioden 1916 - 1920, utgjorde den gifte andelen litt mer. Dette har sammenheng med at når utvandringen var mindre, var den ugifte andelen ikke like stor. Det utvandret flest gifte fra Eigersund i perioden 1921 - 1925. Dette gjaldt også resten av landet. Fra Eigersund utgjorde litt i overkant av 30 prosent av utvandrerne gifte, mens på landsbasis lå andelen på 26,5 prosent i denne perioden.

Årene 1926 - 1928 skilte seg en del fra hvilken sivilstand utvandrerne fra Eigersund hadde i forhold til utvandrerne fra hele landet. I Eigersund var andelen ugifte mye større enn på landsbasis. Andelen ugifte steg kraftig blant utvandrerne fra Eigersund. 81,5 prosent var ugifte disse årene, mens 18,5 prosent var gifte. I hele Norge holdt forholdet seg på så å si samme nivå som i tidsrommet 1916 - 1925, med en andel på 69,5 prosent ugifte og 25,5 prosent gifte mellom 1926 - 1930.¹⁰⁸

2.3 Enkelt- og familieutvandring

Jeg har delt utvandrerne i fire ulike grupper. Hensikten er å få fram hvem de reiste sammen med. Gruppeinndelingen er som følger:

- Alene
- Med ektefellen
- Med deler av eller hele kjernefamilien
- Med søsken, søskenbarn eller annen slekt

Begrunnelsen for denne inndelingen er enkel. Ved å ta utgangspunkt i emigrantprotokollene, har jeg greid å finne ut hvilken gruppe utvandrerne tilhørte.

Til slutt har jeg sett på de utvandrede mennene og kvinnene hver for seg, for å se om det var forskjeller mellom kjønnene når det gjaldt enkelt- og familieutvandring. Hvor mange av dem

¹⁰⁸ Bacher 1965:172. Tallene som dekker hele Norge er hentet fra Bacher 1965, s. 172. Tallene fra Eigersund har jeg laget selv ved å bruke emigrantprotokollene.

dro alene, og hvor mange dro sammen med familien eller slekt? Og med hvilke familiemedlemmer dro eigersunderne?

Videre i delkapitlet blir enkelt- og familieutvandringen sammenlignet med tallene fra resten av landet. For å få fram forholdet mellom enkelt- og familieutvandringen på landsbasis har jeg sett på hvilken sivilstand og alder de norske utvandrerne hadde i forhold til eigersunderne som utvandret.

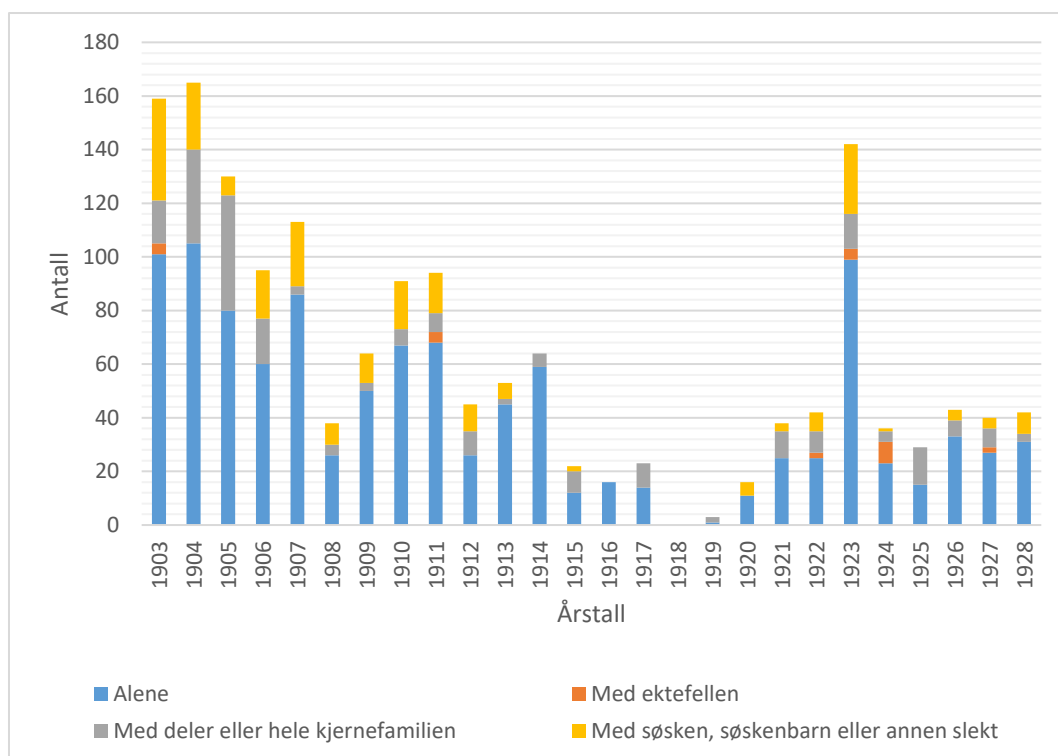
Enkelt- og familieutvandring fra Eigersund kommune

Mange eigersundere dro over Atlanterhavet på egenhånd, gjerne med utvandrere fra andre steder i landet. Eigersunderne utgjorde en liten del av en stor, ukjent utvandrergruppe. Men ved flere anledninger i perioden 1903 - 1928 reiste eigersundere også samme dag som andre eigersundere.¹⁰⁹ Selv om mange eigersundere i utgangspunktet dro alene på utreisedagen, betyr ikke det at de ikke hadde familie i Amerika eller familie og slekt som utvandret senere. Det betyr heller at de på reisen over havet ikke var sammen med familie og slekt.

Familieutvandring handler i denne omgang om de eigersunderne som reiste sammen med andre familiemedlemmer eller annen slekt samtidig. Ved å ta utgangspunkt i gruppeinndelingen overfor har jeg ikke inkludert familie og slekt som allerede bodde i Amerika eller hadde planer om å dra. Det er derfor viktig ikke å utelukke at mange av de som reiste alene over Atlanterhavet, hadde familie som allerede var bosatt i Amerika.

Ifølge emigrantprotokollene reiste 69 prosent av alle de utvandrede eigersunderne i tidsrommet 1903 - 1928 uten familie. Av totalt 1603 personer som utvandret fra kommunen, var det minimum 1105 som dro uten familie og slekt på utreisedagen. Det betyr at den dagen disse eigersunderne forlot havnen, reiste de verken sammen med familie eller nær slekt.

¹⁰⁹ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 – 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

Figur 9: Eigersunderne som dro alene, sammen med ektefellen, med deler av eller hele kjernefamilien og med søsken, søskenbarn eller annen slekt i tidsrommet 1903 – 1928 fra Eigersund kommune. Absolutte tall.

Omkring 69,5 prosent av utvandrerne reiste alene mellom 1903 og 1914, mens 67,5 prosent reiste alene i den påfølgende perioden. Forskjellen var marginal, og det var desidert flest som reiste på egenhånd i løpet av begge disse periodene.

Blant eigersunderne som dro sammen med familien fant man også dem som reiste sammen med søsknene sine, søskenbarna sine eller annen slekt. De som utvandret sammen med søsken, søskenbarn eller annen slekt utgjorde 15 prosent av alle de utvandrede eigersunderne, noe som utgjorde minimum 240 personer i perioden 1903 - 1928. Mellom 1903 og 1914 var det flere som tilhørte denne gruppa i motsetning til i årene 1915 - 1928. Om lag 16 prosent av alle de utvandrede tilhørte denne gruppa, mens andelen sank en god del fra og med 1915. I perioden 1915 - 1928 var det kun tolv prosent som kunne plasseres i denne gruppa.

En gruppe omfatter eigersunderne som utvandret med deler av eller hele kjernefamilien. Det vil si at en av eller begge foreldrene reiste sammen med barna sine. 234 personer av de som utvandret mellom 1903 og 1928 havnet i denne gruppa som utgjorde til sammen 14,5 prosent

av alle utvandrerne fra kommunen. Dermed var denne gruppa bortimot like stor som de eigersunderne som dro med søsknene, søskenbarna eller annen slekt.

I perioden 1903 - 1914 var det litt færre som dro sammen med kjernefamilien enn i tidsrommet 1915 - 1928. 13,5 prosent av alle de utvandrede eigersunderne reiste sammen med en eller flere av kjernefamiliens medlemmer i denne perioden, men etter 1914 var det flere kjernefamilier som reiste sammen. De utvandrede barna utgjorde den største andelen av denne gruppa.

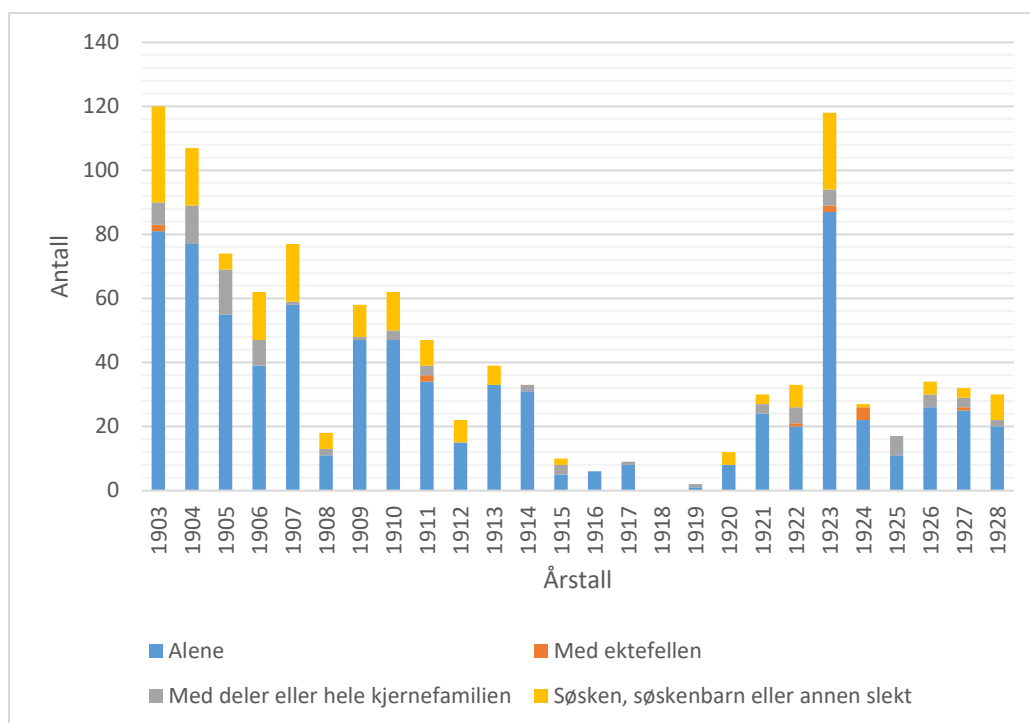
Det var også noen få eigersundere som utvandret sammen med ektefellen sin, men disse utgjorde en svært liten del av alle de utvandrede i hele perioden 1903 - 1928. Totalt var det tolv ektepar uten barn, som reiste på samme skip til Amerika. Det dro flest ektepar i 1924, med et antall på fire. Andelen ektefeller som dro sammen uten barn var tredobbel så høy mellom 1915 og 1928 enn mellom 1903 og 1914.¹¹⁰

Enkelt- og familieutvandring blant den mannlige utvandrerpopulasjonen

Flere menn reiste over til Amerika på egenhånd. I tidsrommet 1903 - 1928 utgjorde de som reiste alene litt i overkant av 73 prosent. Av totalt 1079 utvandrede menn var det minst 791 av dem som dro uten familie og slekt.¹¹¹ Det var uten tvil denne gruppa som representerte de fleste mennene. Andelen som dro uten verken familie eller slekt var nesten helt lik i årene 1903 - 1914 og 1915 - 1928.

¹¹⁰ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 – 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

¹¹¹ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 – 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede menn fra Eigersund.

Figur 10: Menn som dro alene, med ektefellen, med deler av eller hele kjernefamilien og med søsken, søskenbarn eller annen slekt i tidsrommet 1903 – 1928 fra Eigersund kommune. Absolutte tall.

Det var flere menn som dro sammen med søsknene, søskenbarna eller annen slekt i motsetning til den totale utvandringen i perioden. Hele 17,5 prosent av de mannlige utvandrerne dro med et slikt familiemedlem, noe som vil si at nesten 2 av 10 av alle de mannlige utvandrerne tilhørte denne gruppa. I antall utvandrede var det minimum 190 som tilhørte denne gruppa. Mange dro sammen med en jevnaldrende bror og i noen tilfeller med en søster, men det var også svært mange som dro sammen med søskenbarna sine eller annen slekt. Totalt sett tilhørte 18,5 prosent av alle menn denne gruppa i tidsrommet 1903 - 1914. I årene etter krigen sank andelen til 15,5 prosent, men da var det som nevnt tidligere flere menn som utvandret med deler av eller hele kjernefamilien sin.

I 1903 - 1914 var det omkring sju prosent som reiste med kjernefamilien. Denne andelen steg ettersom antall utvandrede som reiste med søsknene, søskenbarna eller annen slekt sank. Mellom 1915 og 1928 reiste over ni prosent sammen med kjernefamilien. Det skal likevel sies at de fleste av mennene som tilhørte denne gruppa var barn som dro sammen med mødre sine, selv om det også var noen få menn som reiste sammen med kona og barna. Men de

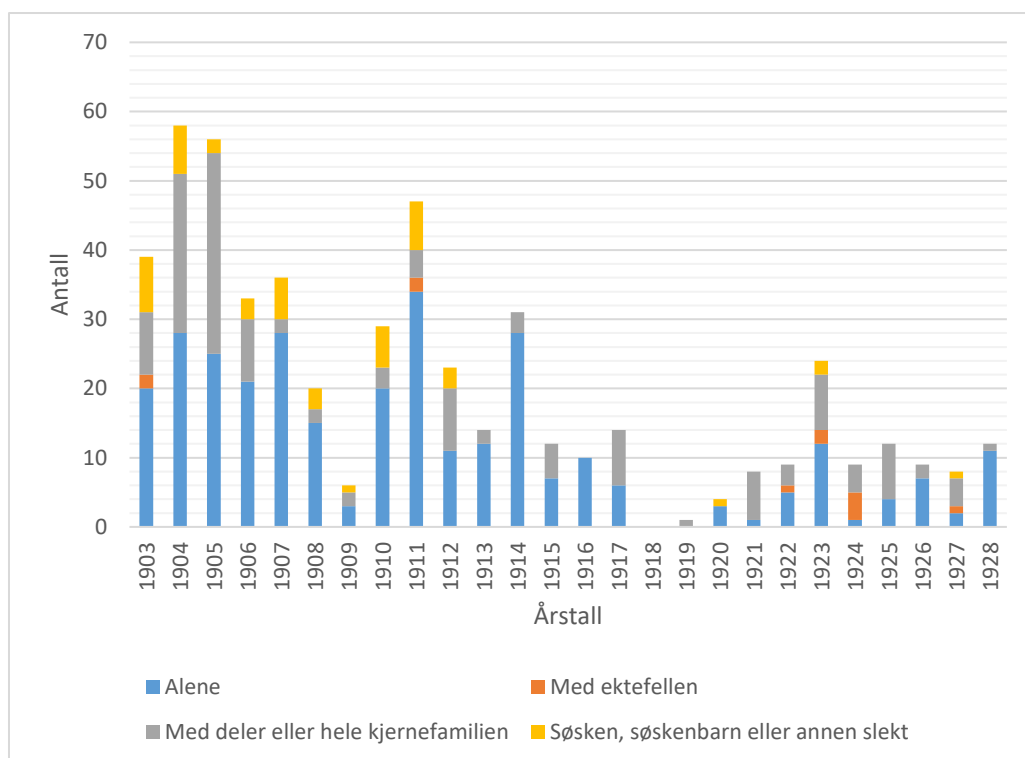
utgjorde imidlertid et klart mindretall. Totalt sett var det 86 menn, ungdommer og barn som tilhørte denne gruppa utvandrere av til sammen 1603 utvandrede eigersundere.

I tillegg til de som dro sammen med kona og barna, var det også noen få som bare reiste sammen med kona. Disse utgjorde en svært liten andel. Til sammen var det tolv menn som dro sammen med ektefellen sin. Fire av dem dro før krigsårene, mens resten dro i 1920-årene. Det vil si at andelen som kun reiste med kona var noe større i perioden 1915 - 1928, og dermed var denne formen for familieutvandring større i 1920-årene enn tidligere.¹¹²

Enkelt- og familieutvandring blant den kvinnelige utvandrerpopulasjonen

Blant de 524 utvandrede kvinnene var det minst 314 som dro alene, uten verken familie eller slekt i tidsrommet 1903 - 1928. Det utgjorde 60 prosent av alle de utvandrede kvinnene. I relative tall dro det flest kvinner på egenhånd mellom 1903 og 1914. 62,5 prosent av alle kvinnene utvandret alene mellom 1903 og 1914 på utreisedagen. I perioden etter 1914 var det derimot færre kvinner som reiste alene. Kun 52 prosent gjennomførte ferden over Atlanterhavet på egenhånd i perioden 1915 - 1928.

¹¹² Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 – 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede menn fra Eigersund.

Figur 11: Kvinner som dro alene, med ektefellen, med deler av eller hele kjernefamilien og med søsken, søskenbarn eller annen slekt i tidsrommet 1903 – 1928 fra Eigersund kommune. Absolutte tall.

Den gruppa som var på annen plass, var de som reiste sammen med deler av eller hele kjernefamilien. De utgjorde minimum 148 kvinner av alle de utvandrede kvinnene. Blant disse kvinnene var de fleste barn og ungjenter som dro sammen med mødrene sine. Noen av dem dro også sammen med mannen sin, men de aller fleste kvinnene reiste over til Amerika kun med barna, mens mannen ventet der. 28 prosent av alle de kvinnelige utvandrerne tilhørte denne gruppa. Dette var uten tvil en betydelig andel.

Andelen som dro med kjernefamilien sin utgjorde 25 prosent mellom 1903 - 1914, mens den i årene 1915 - 1928 utgjorde en andel på hele 39 prosent. Om lag 4 av 10 kvinner dro dermed sammen med deler av eller hele kjernefamilien i denne perioden, noe som viser at denne formen for familieutvandring steg svært mye blant de kvinnelige utvandrerne.

Samtidig som at de som utvandret med kjernefamilien utgjorde enn større andel i tidsrommet 1915 - 1928, gikk andelen som enten dro sammen med ett eller flere søsken, søskenbarna eller annen slekt betydelig ned. Totalt sett var det 9,5 prosent av alle de utvandrede kvinnene fra Eigersund kommune i perioden 1903 - 1928 som kunne plasseres i denne gruppa, men i

tidsrommet 1915 - 1928 sank andelen fra omkring tolv til tre prosent. Til sammen var det 50 kvinner som tilhørte denne gruppa. Denne endringen i familieutvandringen er interessant siden ikke de samme kvinnene dro. Etter 1912 var det bare fire kvinner som reiste over sammen med søsken, søskenbarn eller annen slekt sett bort fra søsknene som dro sammen med en av eller begge foreldrene.

Få kvinner reiste sammen med ektemannen sin alene mellom 1903 og 1928. I alt var det tolv kvinner som tilhørte denne gruppa totalt i hele undersøkelsesperioden 1903 – 1928. Denne typen familieutvandring var høyere fra og med første verdenskrig og i 1920-årene.¹¹³

Enkelt- og familieutvandringen i forhold til hele landet

De fleste nordmennene som utvandret fra Norge i perioden 1903 - 1928 reiste alene over Atlanterhavet. Mange unge, lovende arbeidsfolk dro i mange tilfeller over på egenhånd for å skaffe seg arbeid og spare opp penger, for så å dra tilbake til Norge. Denne formen for utvandring blir gjerne kalt ungdomsutvandring, og det med god grunn. Dersom man sammenligner enkeltutvandringen som foregikk i perioden 1903 - 1928 med hvor mye større familieutvandring hadde vært fra og med 1870-årene og enda lenger tilbake, var det stor forskjell.¹¹⁴ Men var det noen forskjell mellom årene 1903 - 1914 og 1915 - 1928?

Både fra Eigersund og fra resten landet reiste mange menn alene og ugifte over til Amerika i perioden 1903 - 1914. Andelen som dro alene for å bosette seg og arbeide der borte var større enn etter krigsutbruddet. Dette gjaldt både Eigersund og hele Norge. De fleste som reiste over til Amerika alene var unge menn. Andelen kvinner som dro alene var en del lavere i både Eigersund og resten av Norge i hele perioden 1903 - 1928, men for kvinnenes del var familieutvandringen annerledes i årene 1903 - 1914 enn i årene 1915 - 1928. Før krigens utbrudd dro en betydelig andel kvinner sammen med søsknene sine, søskenbarna sine eller annen slekt, mens flere kvinner reiste sammen med ektemannen sin fra og med 1915, og da framfor alt i 1920-årene. Det var fremdeles en god del kvinner som dro alene i perioden 1915 - 1928, men familieutvandringen hadde i alle fall endret karakter.¹¹⁵

¹¹³ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 – 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede kvinner fra Eigersund.

¹¹⁴ Lovoll 1983:32-33.

¹¹⁵ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 – 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen og Bacher 1965:172.

I de fleste tilfellene der kvinnene dro sammen med ektefellen sin, dro de også sammen med deler av eller alle barna. Dette var gjeldende for både hele landet og Eigersund kommune, men familieutvandringen begynte noe tidligere i Eigersund sammenlignet med resten av landet. På landsbasis økte ikke utvandringen blant ektefeller og barn i betydelig grad før i 1930-årene.¹¹⁶

2.4 Oppsummering

Det var flest menn som utvandret fra Eigersund gjennom perioden 1903 - 1928. Noe grovt regnet kan man da konkludere med at menn utgjorde 7 av 10 av alle de utvandrede, mens 3 av 10 var kvinner. Menn var uten tvil det dominerende kjønn samlet sett, men kvinner spilte på ingen måte en uvesentlig rolle blant de utvandrede eigersunderne i årene 1903 - 1928. Det utvandret tross alt flere kvinner enn menn fem av disse 26 årene. De årene det dro flest kvinner fra kommunen, utgjorde de ikke et stort flertall.

Man kan slå fast at differansen mellom Eigersund kommune og hele landet når det gjelder utvandring til Nord-Amerika, var svært stor. Men om man sammenligner utvandringsomfanget fra kommunen med Agderfylkene og hele Rogaland, skilte utvandringen seg ikke like sterkt ut. Det var en betydelig mindre differanse mellom Eigersund og disse to områdene enn andre fylker i landet. Fra Vest-Agder var utvandringen større enn fra Eigersund enkelte år.

Omtrent 8 av 10 var ugifte. Resten utgjorde den gifte andelen. Dette gjaldt også kvinnene. Det var små variasjoner mellom mennenes sivilstand gjennom hele perioden 1903 - 1928. Blant kvinnene var svingningene derimot store, både om man sammenligner periodene 1903 - 1914 og 1915 og 1928 og enkelte andre år i løpet av hele undersøkelsesperioden 1903 - 1928. Ifølge emigrantprotokollene var den ugifte andelen menn bitte litt mindre i årene 1903 - 1914 enn i perioden 1915 - 1928. En ubetydelig andel av de utvandrede eigersunderne var enker eller enkemenn. Utvandrerne fra hele landet hadde en mer stabil sivilstand gjennom hele tidsrommet 1903 - 1928, særlig i årene fra 1916 til 1928. Det er likevel ingenting som tyder på at Eigersund skilte seg ut fra resten av landet.

¹¹⁶ Bacher 1965:172.

Selv om en god del reiste sammen med familie og slekt, var enkeltutvandringen uten tvil den største utvandringstypen blant mennene. Familieutvandringen var noe høyere mellom 1915 og 1928 enn i årene før. Enkeltutvandringen gikk ned til tross for at færre reiste til Amerika med ett eller flere søskenbarn eller annen slekt. Årsaken til dette var økningen blant de som dro alene sammen med ektefellen eller deler av eller hele kjernefamilien.

Enkeltutvandringen var totalt sett større enn familieutvandringen, men for kvinnenes del var de flere som reiste sammen med familien i motsetning til hva de mannlige utvandrere gjorde. Familieutvandring var med andre ord vanligere for kvinnene, men kvinnene dro ikke like ofte sammen med søskenbarn eller annen slekt. De valgte heller å dra sammen med mannen og barna. I perioden 1915 - 1928 var familieutvandring mye større sammenlignet med årene 1903 - 1914, og dermed kan man si at utvandringen på mange måter skiftet karakter når man ser på hvem som reiste med hvem.

Dette sier kun noe om hvem som representerte utvandrere fra Eigersund kommune i et kvantitativt perspektiv. Jeg har ikke sett på hvilken yrkesbakgrunn de utvandrede eigersunderne hadde, som er en sentral side ved å forstå hvem utvandrerpopulasjonen representerte, men i neste kapittel vil leseren imidlertid få innsikt i hvilke næringer eigersunderne var sysselsatte i. Selv om kapitlet ikke har som mål å presentere hvilken yrkesbakgrunn de opprinnelig hadde, derimot å drøfte hvorfor eigersunderne utvandret, vil leseren få en viss oversikt over hva de utvandrede eigersunderne drev med.

Kapittel 3: Årsaker til utvandringen fra Eigersund 1903 – 1928

Hvorfor forlot eigersunderne hjemkommunen sin for å dra til Amerika? Å forklare hvorfor folk gjorde det de gjorde handler her om å prøve å forstå hvorfor de bestemte seg for å utvandre. Det å si noe kvalifisert om hvorfor hvert enkelt individ utvandret er umulig, men det er likevel mulig å få en oversikt over noen av årsaksforklaringene.

I delkapittel *3.1 Internasjonale forklaringer – pull-faktorer* har jeg tatt utgangspunkt i økonomiske faktorer i Amerika, mens under delkapittel *3.2 Lokale forklaringer – push-faktorer* tar opp økonomiske faktorer i Eigersund. Kapitlet, *3.3 Utvandringskultur, kjedemigrasjon og familiære forklaringer*, tar opp betydningen av familiære faktorer og kjedemigrasjon, og om det ble dannet en kultur for utvandring i kommunen.

I tillegg å drøfte noen av årsakene til utvandringen har jeg også drøftet hvorfor det var store svingninger i utvandringshyppigheten. Hvorfor var utvandringen større enkelte år enn andre? Samtidig har jeg sett på årsaksforklaringene for resten av Norge i samme tidsrom, for å få fram det store bildet, og dermed se eigersundernes grunner til å utvandre i forhold til resten av landet.

3.1 Internasjonale forklaringer – pull-faktorer

Myten om Amerika

Gjennom ulike medier som for eksempel aviser, brev og postkort fikk folk vite hvordan andre opplevde og oppfattet Amerika, og dette var med på å gi folk i Norge en forestilling om Amerika. Kontakten mellom utvandrerne og familien hjemme skapte forestillinger om hvordan Amerika var, men det er sannsynlig å tro at disse forestillingene ikke alltid stemte. Det hersket derfor en myte om hvordan Amerika var og så ut. Myten om Amerika kan likevel anses som en underliggende årsak til at mange nordmenn og eigersunderne valgte å reise over til Amerika, fordi helt siden utvandringen startet, økte kontakten mellom norsk-amerikanerne og nordmennene i hjemlandet. Dette gjaldt også eigersunderne. Denne kontakten med familie og slekt som allerede bodde i Amerika, bidro til at forestillingene av Amerika ble utvidet.

Semmingsen framhevet myten om Amerika som en sentral faktor for at potensielle utvandrere bestemte seg for å dra.¹¹⁷ Svalestuen har i ettertid pekt på at dette hang sammen med at

¹¹⁷ Svalestuen 1980:13.

Amerika hadde et politisk, økonomisk og sosialt systemet som trakk nordmennene over Atlanterhavet.¹¹⁸

Gode jordbruksmuligheter

Det var større og bedre muligheter for jordbrukerne i Amerika. Sammenlignet med den skrinne jorda i Eigersund, tilbød Amerika jord som var svært fruktbart, og til en relativt billig penge. Det var flere delstater og områder å velge mellom. Dette gjorde det enklere å få tak i et jordstykke der de kunne bygge seg et gårdsbruk. Slike forhold lokket bønder til å prøve lykken.¹¹⁹

I tillegg til at Amerika hadde mer og bedre jord, var lønnsnivået også mye høyere.

Jordbrukere som ikke fikk sin egen gård, kunne arbeide som gårdsarbeidere eller gjeterne og tjene gode penger. Dette hang sammen med at gårdsbrukene var mye større, og siden driften var større, var det behov for mer arbeidskraft på gårdene. Dette skilte seg betraktelig fra situasjonen på gårdsbrukene i Eigersund. Muligheten til å skaffe seg jord var altså en viktig *pull*-faktor til at flere av gårdbrukerne og gårdsarbeiderne forlot hjemstedet sitt.¹²⁰ Videre i denne oppgaven kommer jeg til å skille mellom gårdbrukere og gårdsarbeidere. Gårdbrukerne er de som eide et gårdsbruk hjemme i Eigersund, mens gårdsarbeiderne derimot er de som arbeidet på et gårdsbruk.

Mange muligheter for mange andre yrkesgrupper

Det var også gode muligheter å få sysselsetting for andre yrkesgrupper. Næringslivet var under utvikling, men ikke i et raskt nok tempo. Samtidig var mulighetene og forholdene større og bedre i Amerika for personer som lette etter arbeid i første halvdel av 1900-tallet.¹²¹ For eigersunderne kunne Amerika friste med flere arbeidsmuligheter og mer lønnsomt arbeid.

For alle som hadde erfaring fra sjø og fiske fantes det muligheter i Amerika i begynnelsen av 1900-tallet. Norske sjøfolk hadde i mange tiår vært svært delaktige i amerikansk skipsfart før århundreskiftet, og det fortsatte de å være helt fram til 1930-årene.¹²² Amerika hadde også et

¹¹⁸ Svalestuen 1980:13.

¹¹⁹ Bacher 1965:177.

¹²⁰ Sjørdal 2000:16.

¹²¹ Lovoll 1983:34.

¹²² Semmingsen 1950:372-375.

stort behov for fiskere, og med nordmennenes fisketradisjoner ble løsningen for mange fiskere å reise til Amerika, deriblant mange fiskere fra Eigersund kommune.

Allerede så tidlig som i 1870-årene ble de rapportert om en stor norsk fiskeaktivitet i nærheten av Chicago, og på Michigansjøen var nordmenn enerådende i fiskeridriften. Etter hvert som Superiorsjøen fra Duluth og nordover fikk større betydning, ble nordmenn også svært delaktige i dette området. Slike forhold og fiskemuligheter var derfor av stor betydning for at norske fiskere utvandret. I slutten av 1930-årene fantes det hundrevis av nordmenn langs hele kysten av Superiorsjøen.¹²³ Østkysten tilbød på lik linje med de andre områdene svært gode fiskemuligheter som fristet veldig mange. Nordmenn ble på et tidlig tidspunkt involvert i fisket på Østkysten, og ved inngangen av 1900-tallet var antallet fiskere høyt. For nordmennene som hadde et lite lønnsomt arbeid som følge av omleggingen i fisket i Norge, var Amerika et godt alternativ.¹²⁴

Etter at infrastrukturen mot Vestkysten bedret seg, og mens den store ekspansjonen pågikk ved Stillehavskysten ved århundreskiftet, var nordmenn delaktige fra begynnelsen av og benyttet seg av de stadig økende mulighetene. Svært mange vestlendinger og nordlendinger så på Vestkysten som en god mulighet til å gjøre det godt og å få et bedre liv. Gode fiskeforhold fra Washington, langs kysten av British Columbia og nordover til Alaska lokket fiskere til å bosette seg der.¹²⁵ Forholdene førte til at flere fiskere fra Eigersund kommune også valgte å reise til Washington i perioden 1903 - 1928.

Fra og med 1900 var det oppgangstider i Amerika. Det pågikk en stor utbygging som trakk mange nordmenn.¹²⁶ Dette trakk blant annet en god del anleggsarbeidere og håndverkere fra Eigersund til Amerika. Det var personer fra mange forskjellige yrker, men flertallet var jernbanearbeidere fra kommunen. Det er usikkert hvor mange av disse som ble sysselsatt i utbyggingen av vei- og jernbanenettet der borte, men det som i alle fall er sikkert er at mange eigersundere fikk arbeid i anleggsnæringen.¹²⁷ Til sammen var det 24 vei- og jernbanearbeidere som utvandret fra kommunen. Kun et lite mindretall av disse førte opp

¹²³ Semmingsen 1950:375.

¹²⁴ Semmingsen 1950:376.

¹²⁵ Semmingsen 1950:377.

¹²⁶ Lovoll 1983:34.

¹²⁷ Sjørdal 2000:16.

«liten arbeidsfortjeneste» som grunn for utvandringen.¹²⁸ Det er derfor all grunn til å tro at mulighetene i Amerika for denne yrkesgruppa var en av årsakene til utvandringen. Ettersom at så få oppga «liten arbeidsfortjeneste» som årsak, styrkes denne begrunnelsen.

Det var også et stort behov for håndverkere under perioder med høykonjunkturoppgang i Amerika. Den største yrkesgruppa fra kommunen innen håndverk utgjorde snekkere og tømmermenn. Det fantes ikke mye arbeid for dem i Eigersund. Amerika kunne derimot tilby mye arbeid for denne yrkesgruppa. Minst 67 snekkere og 19 tømmermenn reiste til Amerika i perioden 1903 - 1928. Litt under halvparten av alle de utvandrede snekkerne og tømmermennene skrev at årsaken for utvandringen var liten arbeidsfortjeneste. Dette viser trolig at mulighetene i Amerika var en viktig faktor for at disse eigersunderne utvandret. Færre av håndverkerne oppga liten arbeidsfortjeneste som årsak i 1920-årene, og det viser at det ikke var dårlige tider i like stor grad som var avgjørende for at mange av dem utvandret. Av de 24 snekkerne og to tømmermennene som utvandret i 1920-årene, oppga kun tre av snekkerne at det var på grunn av liten arbeidsfortjeneste. Og blant resten håndverkerne som utvandret mellom 1903 og 1928 var det omkring halvparten av dem som oppga «liten fortjeneste» som årsak for utvandringen.¹²⁹ Man kan derfor konkludere med at for omtrent halvparten av dem var det heller mulighetene i Amerika enn de trange tidene, som var den viktigste faktoren. Dette var uansett et sammensatt bilde.

I det første tiåret av 1900-tallet var det også et stort og økende behov for mer arbeidskraft i industrien i Amerika. Selv om få fabrikkarbeidere utvandret fra Eigersund kommune, kan man ikke utelukke at noen av de utvandrede fabrikkarbeiderne, samt utvandrere med annen yrkesbakgrunn fra Eigersund ble fristet av å ta del i den voksende industrisektoren i Amerika. Mange nordmenn ble industriarbeidere i byene i Amerika. Arbeidsmulighetene i industrien må ha vært en faktor for at en god del bestemte seg for å dra over Atlanterhavet og arbeide som industriarbeidere.¹³⁰

Sysselsettingsmulighetene var bedre for menn. Dessuten var mulighetene mer varierte. Menn som var vant til hardt arbeid og hadde erfaring fra skogbruk, fiske, jordbruk og sjøfart, kunne

¹²⁸ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 – 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

¹²⁹ Se forrige fotnote.

¹³⁰ Sjørdal 2000:16.

finne arbeid innen jordbruk i Amerika. Men det lå også til rette for mange unggutter og menn å få hyre på sjøen eller klare et håndverksfag. Det lå også godt til rette for å drive med handel i Amerikas storbyer som for eksempel New York og Chicago.¹³¹ Det var noen handelsmenn fra Eigersund som flyttet til disse to storbyene.¹³² Deres virksomhet er vanskelig å dokumentere, men det er ikke tvil om at mulighetene for å drive ulik form for handel var betydelig større i Amerikas byer enn i lille Eigersund by.

I småindustrien fantes det flere arbeidsmuligheter for kvinnene enn i andre yrker. Utenom de som var sysselsatte i tjenestesektoren eller de som hadde ansvaret for hjem og barn, kunne fabrikkene i Amerika lokke med arbeid til kvinnene. Det var et særlig stort behov for arbeidere i tekstilindustrien, derfor ble mange arbeidsplasser innenfor denne industrien sysselsatt av mange kvinnelige norske utvandrere. Denne industriformen var velegnet for kvinner. Kvinnene hadde likevel noen alternativer å velge mellom i Amerika. Lønnen var dessuten høyere i Amerika enn i Norge. Det er vanskelig å si i hvor stor grad arbeidsmulighetene og den høye lønnen var avgjørende for at en del kvinner utvandret. Disse faktorene må i det minste ha påvirket en god del.¹³³

Oppgangs- og nedgangstider påvirker

Dårlige tider i Norge og gode tider i Amerika forklarer delvis at utvandringen var så intensiv mellom 1900 og 1903. Forholdene bedret seg i Norge i årene 1905 - 1907, men det var ikke nok til å unngå at mange fremdeles valgte å utvandre. Mulighetene og forholdene var fremdeles bedre i Amerika, og dermed ble løsningen for mange å dra over Atlanterhavet for å prøve lykken.¹³⁴

Krisen som slo inn i 1907 i USA førte til at utvandringsstrømmen ble mye mindre i 1908 og var hovedforklaringen til nedgangen dette året.¹³⁵ Det var bare 38 eigersundere som forlot kommunen dette året, omkring en tredjedel av antallet som utvandret året før.¹³⁶ På landsbasis var denne krisen også merkbar. Det var mindre enn halvparten så mange som reiste over

¹³¹ Semmingsen 1950:497-498.

¹³² Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 – 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

¹³³ Semmingsen 1950:499ff.

¹³⁴ Semmingsen 1950:503.

¹³⁵ Lovoll 1983:34 og Bacher 1965:162.

¹³⁶ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 – 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

Atlanterhavet i 1908 som året før.¹³⁷ Færre eigersunderne og nordmenn utvandret dette året. Dette viser at forholdene i Amerika spilte en avgjørende rolle. Færre sysselsettingsmuligheter og en stigende arbeidsledighet gjorde at det ikke var noe særlig fordelaktig å utvandre. Situasjonen var hard hjemme i Norge også, men siden alternativet ikke var så mye bedre, valgte folk heller å bli og vente på bedre tider. Ettersom konjunktorene bedret seg allerede året etter, tok utvandringen seg opp igjen. Fra Eigersund utvandret nesten dobbelt så mange sammenlignet med 1908.¹³⁸ Man hadde en tilsvarende stigning på landsbasis.¹³⁹

Amerika befant seg i en ny og langvarig industriell ekspansjonsperiode avbrutt av noen tilbakeslag. Etter at det hadde vært en nedgangsperiode i 1907, kom neste tilbakeslag i 1911 som varte helt til 1920. Nedgangsperioden i 1911 bidro til at utvandringsintensiteten sank kraftig det påfølgende året både på landsbasis og fra Eigersund. Etter det holdt utvandringen seg nede på et relativt lavt nivå fram til første verdenskrig.¹⁴⁰ Denne nedgangsperioden i Amerika var helt avgjørende for hvor mange som valgte å ta turen over Atlanterhavet. Svingningene i utvandringsmengden år for år ble i stor grad styrt av konjunktorene i Amerika.¹⁴¹

Samtidig var det ikke bare konjunktursvingningene i Amerika som påvirket hvor stor utvandringsstrømmen skulle bli. Fra 1905 og fram til 1914 fant det sted en gradvis nedgang i utvandringsmengden, både fra Eigersund kommune og resten av landet. Forklaringen henger sammen med at industrisektoren i Norge var i en ekspansjonsfase. Storindustrien var i rask vekst, blant annet fosseutbyggingen. En økning i arbeidslønn var også en medvirkende årsak til at færre utvandret fra Norge. Den nye storindustrien kan med andre ord ha hindret at flere bestemte seg for å dra over til Amerika.¹⁴² Det var likevel langt fra alle i Norge som fikk ta del i den voksende industrien, noe som var tydelig i og med at utvandringen fra hele landet, deriblant Eigersund, fortsatt var stor i perioden 1905 - 1914.

¹³⁷ Lovoll 1983:34.

¹³⁸ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 – 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

¹³⁹ Bacher 1965:158.

¹⁴⁰ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 – 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund og Semmingsen 1950:503.

¹⁴¹ Semmingsen 1950:503.

¹⁴² Semmingsen 1950:503-504.

Utvandringsstopp under første verdenskrig

En av årsakene til at utvandringen var lav i årene 1915 - 1919 var første verdenskrig. Krigføringen var også av økonomisk art, og mye handlet om å ødelegge fiendens produksjon og handel. Målet var å ødelegge hverandres import av råvarer og næringsmidler. Storbritannia skaffet seg kontroll over den nøytrale skipsfarten, men Tyskland svarte med å gjennomføre en blokada av Storbritannia med sitt nye ubåtvåpen. Sjøen ble dermed stengt for passasjerskip store deler av krigsårene da Tyskland i februar 1915 erklærte farvannet omkring Storbritannia som krigssone. Nøytrale og sivile skip var dermed i fare for den tyske ubåtflåten. Dette la med andre ord hindringer for folk i å komme seg over havet. Folk fryktet også å bli innkalt til militærtjeneste etter at Amerika hadde blitt med i krigen.¹⁴³

1920-årene

Det var liten økonomisk vekst i Amerika i årene 1920 - 1922, og det bidro til av utvandringsstrømmen fra Eigersund og resten av landet ikke ble like omfattende som før. Fra 1922 endret situasjonen seg der borte. Dette førte til at svært mange valgte å utvandre det påfølgende året, både fra kommunen og hele Norge. Dette viste at konjunktursvingningene i Amerika hadde mye å si for hvor mange nordmenn, deriblant eigersundere, som utvandret. De høye tallene i 1923 viser at Amerika fremdeles tilbød fremdeles mange arbeidsmuligheter for nordmenn.¹⁴⁴

Amerika setter begrensninger for den norske innvandringen

I 1920-årene var det ikke bare nedgangstider som satte begrensninger for hvor mange som utvandret. Amerikanske myndigheter bremsset innvandringen ved å gjennomføre årlige innskrenkninger for hvor mange som fikk innreisetillatelse fra hvert land. Ifølge innvandringsloven av 1921 kunne kun 12 202 nordmenn reise til USA per budsjettår, og fra 1. juli 1924 ble innvandringskvoten for Norge redusert til 6453 personer per år. *The Immigrations Act of 1924* kan ha hindret mange eigersundere i å reise til USA til tross for at tidene var harde og arbeidsledigheten var høy.¹⁴⁵ De nye innvandringslovene førte til at utvandringen ble mindre intens.

¹⁴³ Hentet 21. november 2016 fra https://snl.no/f%C3%B8rste_verdenskrig.

¹⁴⁴ Lovoll 1983:34.

¹⁴⁵ Bacher 1965:162-163.

En konsekvens av en lavere utvandring til USA bidro til at Canada tok over. Innføringen av *The Immigrations Act of 1924* i USA var en av årsakene til at utvandringen til Canada økte på 1920-tallet. De amerikanske betingelsene for kvoter og innvandringstillatelse førte til at Canada overtok som den store mottakeren av norske utvandrere, deriblant noen eigersundere. Canada tilbød samtidig mange arbeidsmuligheter for blant annet bønder.¹⁴⁶ Canada tok over noe av utvandringen fra Eigersund, men ikke i like stor grad som på landsbasis. Årsaken til det kan være at det var en manglende kultur for å utvandre til Canada. Det var få eigersundere som oppga at de skulle til Canada mellom 1903 og 1928. Dessuten var det få som hadde bosatt seg der i løpet av 1800-tallet, noe som betydde at eigersunderne ikke hadde satt så store spor i Canada.¹⁴⁷

3.2 Lokale forklaringer – push-faktorer

Økonomiske og demografiske forklaringer

I perioden 1905 - 1914 ble utvandrerne spurt av politimyndighetene om hva årsaken var til utvandringen i hele Norge. Det ble registrert i emigrantprotokollene hvorfor nesten alle eigersunderne utvandret i denne perioden.¹⁴⁸ Det finnes også tall på hvorfor eigersunderne utvandret i perioden 1915 – 1928 i emigrantprotokollene fra Stavanger.

Myndighetene brukte et skjema som de fylte ut sammen med de som skulle reise. I skjemaet var det kun rom for å velge tre svaralternativer på hvorfor de hadde tenkt å utvandre. De kunne velge mellom disse alternativene: (1) Manglede adgang til å få lønnet arbeid i virksomheter, det samme som «liten arbeidsfortjeneste», (2) vanskeligheter med å få tak i jord til eiendom og (3) andre årsaker.¹⁴⁹ Alt i alt kan man langt fra hundre prosent stole på det som ble oppgitt i emigrantprotokollene. Årsakene var mye mer sammensatte og komplekse for flesteparten av utvandrerne enn det protokollene ga rom for med disse tre alternativene. De utvandrede hadde ofte flere grunner til å utvandre, i tillegg til den grunnen de oppga på politikammeret. Dette viser at det er rom for drøfting.

¹⁴⁶ Hentet 1. desember 2016 fra <http://www.arkivverket.no/arkivverket/Arkivverket/Bergen/Nettartikler/Norsk-utvandringshistorie>.

¹⁴⁷ Bøe og Storhaug 2013:19 og Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 – 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

¹⁴⁸ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

¹⁴⁹ Kopi av emigrantprotokollene fra Stavanger havn 1903 - 1928, s. 9.

I emigrantprotokollene oppga veldig mange av utvandrerne at de dro på grunn av «liten fortjeneste». Denne forklaringen er nokså vag, siden det kun står at årsaken var «liten fortjeneste» uten noen som helst annen forklaring. Det er mulig å bruke det eigersunderne oppga som grunn for utvandringen før avreise, til videre drøfting om hva som var de viktigste årsakene til at eigersunderne bestemte seg for å dra til Amerika. Uansett, det at veldig mange sa at «liten fortjeneste» var årsaken til utvandringen, kan tolkes ulikt. Jeg tolker det slik at de som oppga «liten fortjeneste» som grunn for utvandringen enten var arbeidsløse, var personer som kun arbeidet hjemme på gårdsbruket til foreldrene eller var voksne som ikke tjente tilstrekkelig til å kunne brødfø seg selv og en eventuell familie basert på inntektene. Jeg legger derfor en nokså vid tolkning til grunn, fordi jeg har ikke hatt mulighet til å sjekke hver enkelt utvandrer.

Hva med årene 1903 og 1904? Finnes det tall som sier noe om hvorfor eigersunderne utvandret disse to årene i emigrantprotokollene?

Det finnes så å si ingen tall fra emigrantprotokollene fra disse to årene, men det var likevel tre som oppga at de reiste på grunn av «liten fortjeneste» i 1903, mens ingen oppga det som grunn i 1904. Det er lite sannsynlig at det ikke var flere som dro som følge av «liten fortjeneste» disse to årene. Den naturlige forklaringen på hvorfor så få oppga at de utvandret på grunn av liten arbeidsfortjeneste er fordi det ikke ble en vanlig prosedyre å spørre om grunnen til utvandringen før i 1905. Men siden tre personer fra Eigersund oppga at årsaken for utvandringen var «liten arbeidsfortjeneste», kan man ikke se bort fra at disse tre ble spurt av politiet mens skjemaet ble fylt ut til tross for at det ikke var vanlig prosedyre.

Det store flertallet av de som utvandret i tidsrommet 1905 - 1914 sa at det var «liten arbeidsfortjeneste» som drev dem ut av landet. I dette tidsrommet oppga mellom 70-95 prosent av alle de som utvandret fra kommunen at dette var grunnen til at de valgte å utvandre til Amerika. Dette viser at lite lønnsomt arbeid var antakeligvis en betydelig faktor for de fleste i denne perioden, selv om det var varierte hvor mange som oppga dette som grunn mellom 1905 og 1914. Det var i henholdsvis 1907, 1909, 1910, 1913 og 1914 den største andelen av de utvandrede eigersunderne som oppga at årsaken for utvandringen var «liten fortjeneste». Over 90 prosent av alle de som dro disse årene oppga at det var lite lønnsomt

arbeid som drev dem over Atlanterhavet.¹⁵⁰ Disse tallene viser at det var et stort behov for å få tak i lønnsomt arbeid, arbeid med god lønn. Dersom man ser bort fra at utvandrerne kun kunne velge mellom tre grunner for utvandringen, og at det i utgangspunktet var få svaralternativer, kan man konkludere med at disse tallene i det minste forteller noe om hvordan situasjonen var.

Selv om spørsmålet som årsak til utvandringen muligens ikke ble stilt i hele landet i tidsrommet 1905 - 1928, var det likevel en del utvandrere som oppga «liten fortjeneste» som årsak mellom 1915 og 1928. Jeg har derfor tatt utgangspunkt i det som står oppført i protokollene videre i drøftingen.

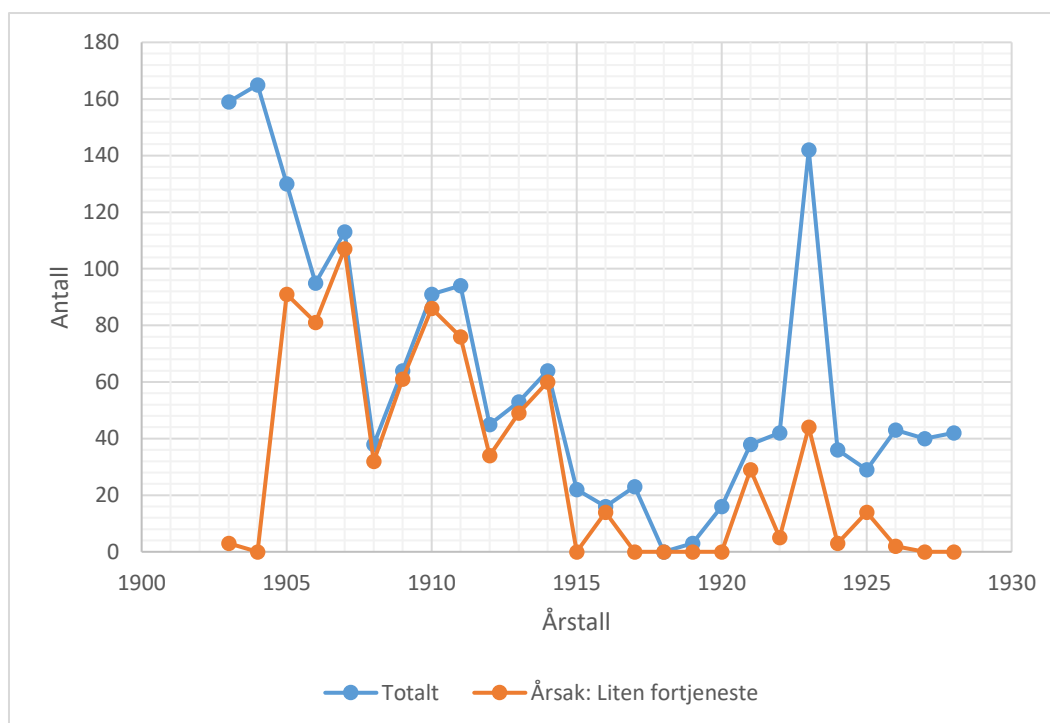
I krigsårene var det nesten ingen av utvandrerne som oppga «liten fortjeneste» som grunn for utvandringen. I 1915, 1917 og 1918 var det henholdsvis ingen av de utvandrede som sa til politiet at dette var årsaken, mens nesten alle av de utvandrede i 1916 oppga lite lønnsomt arbeid som årsak.¹⁵¹ En forklaring på at færre av personene som utvandret i krigsårene, bortsett fra i 1916, har trolig sammenheng med at færre dro fra kommunen og at den kvinnelige andelen var mye høyere disse årene. Jeg kommer tilbake til hvorfor såpass få oppga «liten fortjeneste» senere i dette delkapitlet.

Tendensene til hvor mange som oppga at de dro på grunn av «liten arbeidsfortjeneste» under første verdenskrig ser ut til å ha fortsatt etter at krigen var slutt. I 1919 og 1920 var det heller ingen som oppga «liten fortjeneste». Andelen utvandrere som oppga lite lønnsomt som årsaksforklaring varierte stort mellom 1920 og 1928. I 1921 førte omkring 76 prosent av alle de utvandrede opp at det var «liten fortjeneste» som var årsak. Det at såpass mange oppga det i 1921 kan ha hatt en sammenheng med nedgangen i næringslivet. I 1923 oppga 31 prosent «liten arbeidsfortjeneste» som grunn for utvandringen.¹⁵² De store variasjonene gjør det vanskelig å stole hundre prosent på det som er oppgitt i protokollene.

¹⁵⁰ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

¹⁵¹ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

¹⁵² Se forrige fotnote.

Figur 12: Utvandrere som oppga «liten fortjeneste» som årsak i forhold til det totale utvandrerantallet per år i tidsrommet 1903 – 1928 fra Eigersund kommune. Absolutte tall.¹⁵³

Med disse tallene har man all grunn til å konstatere at arbeidsledighet og lite lønnsomt arbeid på hjemmeplassen var en avgjørende faktor for at i det minste en god del eigersunderne valgte å flytte til Amerika. Av alle de utvandrede eigersunderne i tidsrommet 1903 - 1928 var det 791 av 1603 personer som førte opp «liten fortjeneste» som årsaksforklaring. Det tilsvarte omtrent halvparten av alle de utvandrede i tidsrommet 1903 - 1928. Svært få av de 791 som oppga liten fortjeneste som årsak var barn. De ble oppført med samme årsak som foreldrene.¹⁵⁴

I og med at om lag halvparten av de utvandrede eigersunderne oppga «liten fortjeneste» kan man konkludere med at *push*-faktorene var vel så viktige som *pull*-faktorene for en god del av utvandrerne.¹⁵⁵ Det er imidlertid viktig å huske at ikke alle ble spurt om grunnen for utvandringen da de var hos politiet for å registrere seg som utvandrere etter 1914.

Push-faktorene var i alle fall viktige for å kunne forklare hvorfor eigersunderne dro mellom 1905 - 1914, i likhet med mange nordmenn som reiste over Atlanterhavet for å prøve lykken.

¹⁵³ Tall hentet fra emigrantprotokollene 1903 - 1928, utvandrede fra Eigersund. Alle figurene i dette delkapitlet er basert på tall fra emigrantprotokollene.

¹⁵⁴ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

¹⁵⁵ Se forrige fotnote.

Man kan derfor slå fast at mange av eigersunderne utvandret på grunn av forhold i hjemlandet. Men det er samtidig viktig å understreke at de ikke ble spurt om de dro på grunn av bedre muligheter eller gode forhold i Amerika. Semmingsen vektla *push*-faktorene, men *pull*-faktorene har så vel som *push*-faktorene, fått en sentral plass i årsaksforklaringene til Semmingsen. Mulighetene og de gode forholdene i Amerika har også vært viktige begrunnelser når hun har drøftet hvorfor nordmenn utvandret i perioden 1905 - 1914.¹⁵⁶ Som også Semmingsen skriver er denne statistikken langt fra fullkommen. Den ikke gir et helt pålitelig bilde av årsaksforklaringene til utvandringen. Hun skriver videre at dersom myndighetene heller hadde spurt om "håp om bedre lønnet arbeid" ville man trolig kommet nærmere sannheten.¹⁵⁷ Jeg er enig i det Semmingsen konkluderer med. Det at utvandrerne kun oppga «liten arbeidsfortjeneste» som årsaksforklaring for at de utvandret, forteller ingenting om andre sentrale og mulige forhold som også kan ha vært avgjørende. Utvandningsforklaringene var stort sett veldig komplekse og sammensatte, derfor blir en slik forklaring alene altfor vag til å kunne forklare hvorfor folk utvandret. Samtidig mener jeg at det gir klare tendenser på hvorfor folk utvandret.

Hva vet vi om forskjellene mellom menn og kvinner i forhold til hva de sier om hvorfor de utvandret?

Menn som oppga «liten arbeidsfortjeneste» som årsak

Totalt sett var det veldig mange av de utvandrede mennene fra Eigersund som oppga «liten arbeidsfortjeneste» som årsak i tidsrommet 1903 - 1928. Det tilsvarte det samme som 551 av 1079. Litt over halvparten av de utvandrede mennene oppga at dette var grunnen til at de utvandret. Det er likevel viktig å huske at ingen i utgangspunktet ikke ble spurt av politimesteren i 1903 og 1904, mens høyst sannsynlig langt fra alle ble spurt i årene etter 1914.¹⁵⁸

Mellom 1905 og 1914 oppga nesten alle de utvandrede mennene fra Eigersund at det var «liten fortjeneste» som var årsaken til at de utvandret. Det vil si at mellom 87 og 97 prosent oppga at det var det som fikk dem til å utvandre i denne perioden.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Semmingsen 1950:492ff.

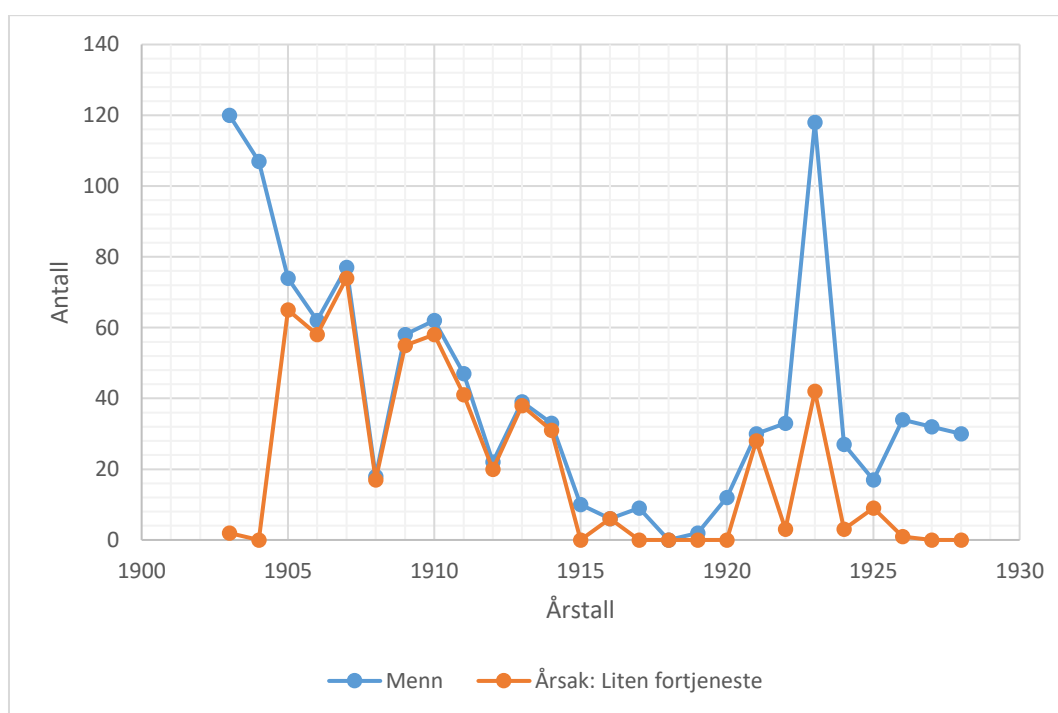
¹⁵⁷ Semmingsen 1950:511.

¹⁵⁸ Se forrige fotnote.

¹⁵⁹ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede menn fra Eigersund.

I årene etter 1914 var det derimot færre menn som oppga «liten fortjeneste» som årsak. I flere av årene var det ingen som oppga årsaken. En sannsynlig forklaring på det var at de ikke ble spurt disse årene. Men det var likevel noen av årene mellom 1915 og 1928 som skilte seg ut når man ser på hvor mange som reiste som følge av lite lønnsomt arbeid.

Året 1921 skilte seg ut da hele 93 prosent av alle mennene som utvandret svarte at det var mangel på lønnsomt arbeid som drev dem bort fra Eigersund da de ble spurt. Det er svært interessant med tanke på at 1921 var et nedgangså for byen, og i motsetning til kvinnene var det flere menn enn kvinner som oppga dette utvandringsforklaring i 1921.

Figur 13: Utvandrere som oppga «liten fortjeneste» som årsak i forhold til det totale utvandrerantallet per år i tidsrommet 1903 – 1928 fra Eigersund kommune. Absolutte tall. Menn.

Kvinner som oppga «liten arbeidsfortjeneste» som årsak

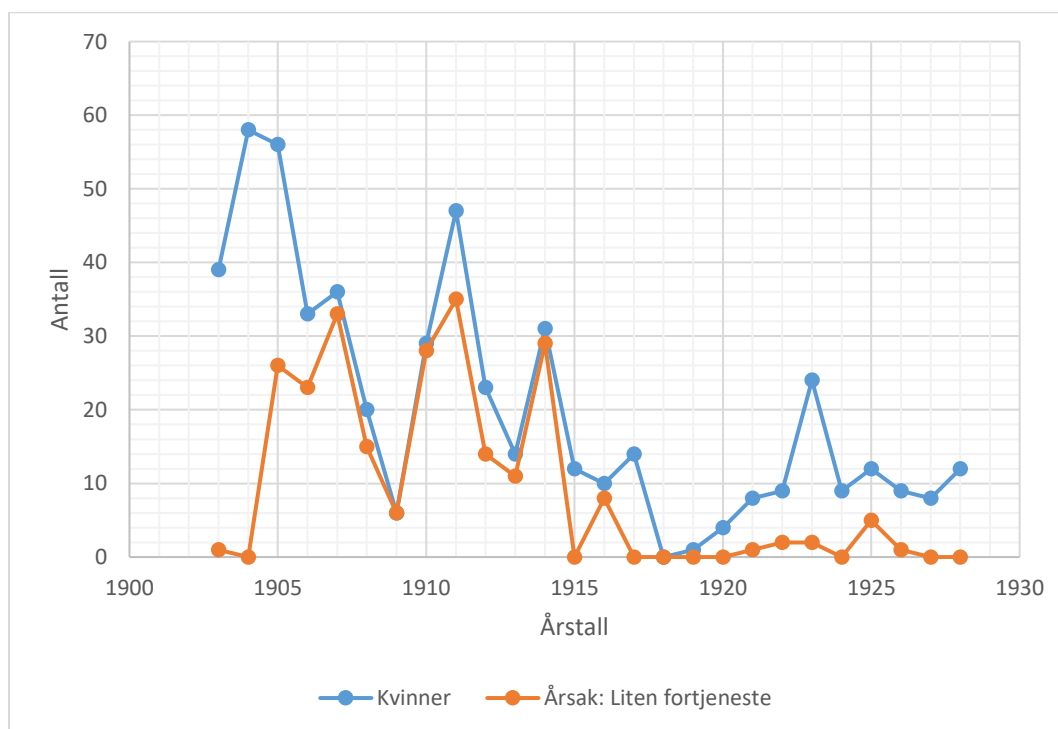
Andelen kvinner som sa at grunnen var «liten fortjeneste», var litt mindre enn andelen menn. 240 av 524 utvandrede kvinner oppga dette som årsak da de ble registrert som utvandrere, noe som tilsvarte om lag 46 prosent av alle de utvandrede kvinnene fra Eigersund.

I perioden 1905 - 1914 tilsvarte andelen som førte opp dette som årsak mellom 46 - 100 prosent i dette tidsrommet. Variasjonene var mye større blant kvinnene. I 1905 var det kun

46,5 prosent av kvinnene som utvandret på grunn av «liten arbeidsfortjeneste». I 1909 oppga alle at det var det som fikk dem til å reise over Atlanterhavet, og året etter oppga nesten 97 prosent det samme.

Svingningene på hvor mange som oppga dette som årsak var ikke like stor blant de kvinnelige utvandrerne i tidsrommet etter 1914 og fram til 1928. Ser man bort fra årene 1916 og 1925, der henholdsvis 80 og 42 prosent sa at årsaken var «liten fortjeneste», lå andelen på mellom null og 22 prosent i tidsrommet 1915 - 1928.

Det året som skilte seg ut i forhold til hvor som oppga at «liten arbeidsfortjeneste» var i 1921. Kun 12,5 prosent av kvinnene forlot kommunen dette året på grunn av mangel på lønnsomt arbeid. Dersom man tar i betraktning at 1921 var et uår for næringslivet i Egersund by, var tallet svært lavt i motsetning til hvor mange menn som dro grunnet «liten arbeidsfortjeneste».¹⁶⁰ Men det viser kanskje at ikke alle ble spurt, og at kvinnene muligens ikke ble påvirket av nedgangstidene i like stor grad?

Figur 14: Utvandrere som oppga «liten fortjeneste» som årsak i forhold til det totale utvandrerantallet per år i tidsrommet 1903 – 1928 fra Eigersund kommune. Absolutte tall. Kvinner.

¹⁶⁰ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede kvinner fra Eigersund.

Hvilken betydning har tallene?

Utfra denne statistikken tyder mye på at årsaken til utvandringen i mye større grad var av økonomiske hensyn for menn enn for kvinner blant eigersunderne som utvandret mellom 1903 og 1928. Det er ikke overraskende. I tillegg til dette, var det også større svingninger i den mannlige utvandringen når konjunktorene endret seg i både Norge og Amerika. Dette kommer jeg til å utdype mer i dette og neste delkapittel.

Blant kvinnene som dro mellom 1905 og 1914, var de fleste unge som dro alene eller sammen med andre søsken eller søskenbarn Disse kvinnene, eller rettere sagt ungjentene, utvandret ikke på grunn av at de skulle slutte seg til familien i Amerika. En betydelig stor andel av dem utvandret trolig som følge av «liten fortjeneste».

På en annen side var det mange kvinner som måtte eller ønsket å være sammen med mannen sin, og mannen ønsket selvsagt at kona skulle komme etter. Det å utvandre til mannen, ble løsningen for at familien skulle holde sammen. Selv om de reiste til ektefellen sin, kan man likevel si at de gifte kvinnene, utvandret på grunn av økonomiske faktorer, men mer på en indirekte måte. Det var ikke deres arbeid som ble preget av nedgangstider. Det var som oftest mennenes yrker som ble berørt ved konjunktursvingningene.

En av årsakene til at de gifte kvinnene ikke ble rammet av konjunktursvingningene i like stor grad var fordi de som regel var hjemmeværende. Da den mannlige utvandringen var lav på grunn av opp- eller nedgang i enten Norge eller Amerika holdt som oftest den kvinnelige utvandringen seg mer stabil. Alle disse forholdene gjaldt både hele landet og i Eigersund kommune.¹⁶¹ Men hvor mange av nordmennene oppga at de reiste til Amerika som følge av mangel på lønnsomt arbeid fra hele landet i forhold til Eigersund kommune? Var det noen forskjell?

Eigersund og Norge 1905 - 1914 – en sammenligning

På landsbasis oppga mellom 80 og 90 prosent at det var mangelen på lønnsomt arbeid som var årsaken til utvandringen i årene 1905 - 1914. Andelen menn som førte opp lite lønnsomt arbeid som årsak i samme tidsrom var dermed noe større blant de utvandrede eigersunderne

¹⁶¹ Bacher 1965:166 og Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede kvinner fra Eigersund.

enn nordmenn fra hele landet. Blant kvinnene var det mellom 60 og 75 prosent som utvandret på grunn av dette i årene 1905 - 1914.¹⁶² Dette antallet stemte godt overens med andelen kvinner fra Eigersund som førte opp samme grunn for utvandringen.¹⁶³

I gjennomsnitt oppga 86 prosent av alle de utvandrede mennene og 68,7 prosent av alle de utvandrede kvinnene i perioden 1905 - 1914 at årsaken til utvandringen var «liten arbeidsfortjeneste» fra hele Norge.¹⁶⁴ I Eigersund oppga derimot hele 93 prosent av mennene og 78,7 prosent av kvinnene at de utvandret som følge av lite lønnsomt arbeid.¹⁶⁵ Differansen mellom hele landet og Eigersund var ikke stor, men det ser ut til at eigersunderne ble drevet bort av «liten arbeidsfortjeneste» i litt større grad dersom man tar utgangspunkt i disse tallene.

Man bør ta på alvor at det faktisk var «liten arbeidsfortjeneste» utvandrerne oppga som årsak før avreise. Det må ha vært en viktig faktor for mange av de som dro mellom 1905 og 1914. Antakeligvis var det den fremste og viktigste forklaringen på at en god del av eigersunderne valgte å dra til Amerika, i tillegg til andre faktorer.

Det at mange utvandret på grunn av «liten fortjeneste» fra hjemstedet, bør ses i lys av hvilken yrkesbakgrunn de hadde og konjunktursvingningene i de viktigste næringene i kommunen og Eigersund by for både eigersunderne og byen som helhet.

Økonomiske årsaker i forhold til næringslivet og konjunktursvingninger

I 1895 bedret konjunktorene seg etter en del år med økonomisk stagnasjon i landet. De gode tidene varte fram til 1899, men ved århundreskiftet og i begynnelsen av 1900-tallet var det slutt på oppgangsperioden i Norge. I hele perioden 1899 - 1905 var konjunkturbildet grått, som historiker Jostein Nerbøvik skriver. Etter 1905 kom en ny og sterk oppgangsperiode, men dette gjaldt ikke alle landets næringer.¹⁶⁶

En av de næringene som ikke fikk en ny oppgangsperiode var skipsfarten. Hele tyngdepunktet til skipsfartsnæringen lå i Agderfylkene. Aust-Agder var Norges skipsfartsfylke, og det var

¹⁶² Lovoll 1983:34.

¹⁶³ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede kvinner fra Eigersund.

¹⁶⁴ Semmingsen 1950:511.

¹⁶⁵ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede menn fra Eigersund.

¹⁶⁶ Nerbøvik 1999:69.

Arendal som var den største skipsfartsbyen. Det var flere tusen mennesker som var sysselsatte i næringen etter flere gullår fra 1850-årene og deler av 1860- og 1870-årene. 1878 ble slutten på Norges storhetstid innen skipsfart, etter en del år med dårligere utsikter. I 1888, kun ti år etter storhetstida var over, hadde 20 000 mistet arbeidsplassen sin. I 1905 var tonnasjen til og med mindre enn i 1878. Dette viser at nesten hele skipsfarten raknet i løpet av få tiår, som igjen førte til at mange mistet levebrødet sitt. Hele kysten fra Grimstad til Stavanger ble rammet av skipsfartskrisen i perioden mellom 1890 og 1910, som opprinnelig hadde startet ved krakket i Arendal i 1886. Det gamle systemet, der tradisjonelle seilskip og gammelt utstyr rådte, kunne ikke konkurrere med dampskipene.¹⁶⁷

Hvordan gikk det med de som var sysselsatte innen skipsfart i Norge, og hvordan gikk det med sjøfolkene fra Eigersund kommune? Ble Eigersunds skipsfart rammet av stagnasjon og kriser, og førte dette til at sjøfolk utvandret?

Skipsfartsnæringen

Utvandringen ble intensivert mellom 1890 og 1910 både fra hele landet og fra Eigersund kommune. Krisen i skipsfarten og overgangen fra seil til damp var en av årsakene til at utvandringen steg i Agderfylkene og i Rogaland blant sjømenn.¹⁶⁸ Omleggingen til dampskip førte til at behovet for arbeidskraft sank, og dermed mistet mange levebrødet sitt. I tidsrommet 1900 - 1910 var 15 prosent av alle de utvandrede voksne menn sysselsatt i sjøfartsnæringen. Bare jordbrukerne og fiskerne var yrkesgruppene som hadde større utvandringshyppighet i dette tidsrommet.¹⁶⁹ I Eigersund kommune utgjorde de sysselsatte innen sjøfartsnæringen om lag 15 prosent av alle de utvandrede mellom 1903 og 1910.¹⁷⁰ Dette viser at andelen sjøfolk som utvandret fra kommunen var relativt høy.

I årene etter 1895 forsvant bortimot hele den etablerte skipsflåten i Egersund by. Byens sjøfartshistorie hadde vært kortvarig., Ved inngangen til 1900-tallet var flåten redusert til halvparten av størrelsen tjue år tidligere. Rundt 1910 var det nesten ingenting igjen.¹⁷¹ Den kraftige reduksjonen av skipsflåten virket inn på hvor mange yrkesaktive sjøfolk det var i

¹⁶⁷ Nerbøvik 1999:76-78.

¹⁶⁸ Nerbøvik 1999:77.

¹⁶⁹ Semmingsen 1950:366-367.

¹⁷⁰ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

¹⁷¹ Hamre 1996:30.

byen. I 1885 var omkring 14 prosent av byens yrkesaktive befolkning sjøfolk, og i 1890 lå den på tolv prosent. Ved inngangen av det nye århundre var kun sju prosent av byen innbyggere yrkesaktive sjøfolk, og i 1910 var den enda lavere, helt nede på fem prosent av byens innbyggere.¹⁷²

Både skipsflåten og tallet på sjømenn i byen sank til det halve i løpet av veldig kort tid. Men var avviklingen av næringen avgjørende for at sjømenn valgte å forlate Eigersund kommune til fordel for et liv i Amerika? I så fall, hvor mange?

Nedgangen i skipsfartsnæringen fikk konsekvenser særlig for sjømennene og familiene deres. Mange sjømenn mistet levebrødet sitt, og en god del av dem bestemte seg derfor for å reise til Amerika. Selv om det fremdeles var mulig å få sysselsetting i den norske skipsflåten. Det fantes svært få arbeidsmuligheter på land i Eigersund-området, og sjømenn stod i kø i påvente av arbeid i det første tiåret av 1900-tallet.¹⁷³ Det var få muligheter for sjømenn til å få tak i lønnet arbeid i byen eller i landdistriktet. For mange av disse sjøfolkene ble det å utvandre til Amerika en løsning. Avviklingen var trolig en medvirkende årsak til at mange utvandret.

Totalt i perioden 1903 - 1928 utvandret minst 168 sjømenn fra Eigersund.¹⁷⁴ De aller fleste var matroser. De utgjorde minimum 130 av alle de utvandrede som hadde sysselsetting i sjøfarten. Resten av de som var sysselsatte innen skipsfart eller sjøfart var sju fyrbøtere, åtte jungmenn, ti stuerter og fem maskinister. Åtte av utvandrerne oppga kun at de var sjømenn uten å spesifisere hvilken tittel de hadde.

Det var særlig i perioden 1900 - 1914 at svært mange sjømenn utvandret til Amerika. I løpet av første verdenskrig og i årene etter krigen var det langt fra like mange som reiste til Amerika.¹⁷⁵ Man kan konkludere med at Eigersund ble tømt for sjømenn i løpet av noen få tiår. En av årsakene til det var utvandringen til Amerika. Med disse tallene kan man fastslå at den store nedgangen i skipsfartsnæringen i Eigersund antakeligvis var en viktig årsak til at flere sjømenn fra Eigersund valgte å dra til Amerika. Selv om mange av sjømennene fra

¹⁷² Hamre 1996:49.

¹⁷³ Hamre 1996:17.

¹⁷⁴ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

¹⁷⁵ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

kommunen dro til Amerika, var det også en god del som ble værende, for å ta hyre på andre skip i landet.

Eigersund kommune tilpasset seg likevel den nye situasjonen som oppstod blant annet som følge av nedleggelsene i skipsfartsnæringen. Som vist i delkapittel 1.2 *Undersøkelsesområdet* ble det skapt mange arbeidsplasser i byen i siste halvdel av 1800-tallet på grunn av den økende aktiviteten på fajansefabrikken. Betydningen av fajansefabrikken var enda større i årene etter århundreskiftet. Fabrikken sysselsatte flere av byens og kommunens innbyggere. Utvidelsen av fabrikken gjorde Eigersund til en bedre plass å være for dem som fikk arbeid der. Men hindret denne økende aktiviteten i industrisektoren folk fra å dra? Var byen og landdistriktet friskmeldt?

Turbulente tider i industrinæringen

For fajansefabrikken gikk det bedre ved inngangen til 1900-tallet. Fabrikken holdt produksjonsmengden oppe i 1901, på samme nivå som i 1900, men virksomheten fikk en nedgang i produksjonen i 1902 og 1903. I 1904 og 1905 nærmet produksjonen seg samme nivå som i 1900. Hjulene snev hele tida og mange var i arbeid til tross for at produksjonsmengden varierte år for år.¹⁷⁶ Om dette bidro til en lavere utvandring har jeg ikke dekning for å si. Men det ga mange av byens innbyggere et levebrød.

Natt til onsdag 15. november 1905 brant store deler av fajansefabrikken ned, og i løpet av noen få timer opplevde nærmere 300 arbeidere at arbeidsplassen deres lå i aske. Nesten alle maskinene, de fleste verkstedene og alle bygningene som ble brukt til råvarebehandling gikk tapt i brannen. Ingen menneskeliv gikk tapt, men de ansatte så med egne øyner at arbeidsplassen deres lå i ruiner. Mange fryktet at de kom til å gå arbeidsledige i lang tid, særlig kvinnene som antok at de ikke fikk delta i opprydningsarbeidet. Fabrikken hadde behov for arbeidskraft til opprydningen, dermed var en god del sikret arbeid likevel. Noen kunne ta opp igjen sine ordinære arbeidsoppgaver i fabrikken. Lagerbygningene, glasshuset, de store ovnene og malersalene var fortsatt i sin fulle form, noe som ga arbeid til pakkerne, glasserne, ovnsarbeiderne og malerne. De kvinnelige ansatte, samt noen mannlige, fikk delta i et konkret arbeidsmarkedstiltak arrangert av husflidsforeningen.¹⁷⁷

¹⁷⁶ Hamre 1996:76.

¹⁷⁷ Hamre 1996:189-191.

Dette kan ha bidratt til at ikke flere enn tre og fire fabrikkarbeidere dro over til Amerika, i henholdsvis 1905 og 1906.¹⁷⁸ Det viser også at brannen på mange vis heller bidro til at forholdene ble bedre på fabrikken, og at den la til rette for videre vekst.

Oppbyggingen av fabrikken gikk fort. I løpet av den påfølgende vinteren og våren 1906 ble de tidligere trebygningene erstattet med nye solide og funksjonelle murbygg, og i fabrikken ble det installert moderne maskiner og annet nytt utstyr. Det elektriske anlegget ble oppgradert. Dessuten ble de sanitære forholdene på arbeidsplassen mye bedre. Den raske oppbyggingen av fabrikken sikret store deler av byens innbyggere et levebrød.¹⁷⁹ Fra 1905 til 1915 økte arbeidsstokken betraktelig, fra omkring 270 sysselsatte i 1905 til om lag 380 arbeidere i 1915. Produksjonsverdien holdt seg oppe på et høyt nivå fra 1906 til 1910. Produksjonsverdien lå på et litt lavere nivå fra og med 1911 og til utbruddet av krigen i 1914.¹⁸⁰

Den raske oppbyggingen og økningen i arbeidsstokken kan ha bidratt til at færre fabrikkarbeidere mistet levebrødet sitt enn fryktet etter brannen, og dermed var denne delen av de yrkesaktive fra byen og resten av kommunen, samt familien deres, ikke like utsatte til å forlate kommunen som følge av arbeidsledighet eller «liten arbeidsfortjeneste».

Det var likevel en god del fabrikkarbeidere som utvandret. Mellom 1905 og 1914 var det minimum 28 fabrikkarbeidere som utvandret, og de fleste var ansatte ved byens fajansfabrikk.¹⁸¹ Jeg har ikke klart å finne ut om de utvandret på grunn av arbeidsledighet eller lav lønn. Det er uansett all grunn til å tro at den største gruppa dro på grunn av «liten fortjeneste», ikke en oppsigelse, siden fajansfabrikken ikke sa opp folk på denne tida. Det kan også vært andre faktorer som spilte inn for at de utvandret. Det viktig å huske at mulighetene i Amerika også lokket.

Damsgaards Potteri gikk konkurs i 1902 da de ikke klarte å tilpasse seg det nye markedet. Det bidro til at noen av byens fabrikkarbeidere valgte å utvandre etter nedleggelsen. I 1903

¹⁷⁸ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

¹⁷⁹ Hamre 1996:191.

¹⁸⁰ Hamre 1996:320.

¹⁸¹ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

utvandret ni fabrikkarbeidere, mens det i 1904 utvandret sju.¹⁸² Jeg har ikke klart å finne ut om disse fabrikkarbeiderne var ansatte ved *Damsgaards Potteri*, men det er ikke usannsynlig at i det minste noen få av disse fabrikkarbeiderne var ansatte ved denne bedriften. Blant de 28 fabrikkarbeiderne som utvandret i tidsrommet 1905 -1914 er det også en mulighet for at disse hadde sysselsetting her.

Eie Stentøifabrik var en viktig fabrikk for byen. Driften ved fabrikk hadde vært stabil i mange år, og den hadde omkring 20-25 personer i arbeid. Men i 1909 ble bygningen ødelagt som følge av en brann, og dette gjorde at produksjonen stanset en liten periode. Folk mistet levebrødet sitt, og dermed er det grunn til å anta at noen av fabrikkarbeiderne som utvandret, var ansatte ved denne virksomheten.¹⁸³

Innskrenkninger ved fajansefabrikken i krigsårene

Det gikk dårlig med industrien i krigsårene. Hovedårsaken til det var at fajansefabrikken, byens største arbeidsplass, måtte innstille i lange perioder, og arbeidsstokken ble redusert til 80 ansatte fra en arbeidsstokk som ved inngangen av krigen var på hele 380. Det rike sildefisket var en av årsakene til denne massive nedgangen i arbeidsstokken fra og med 1915.¹⁸⁴ Var dette medvirkende til en lavere utvandring?

Innskrenkningene var en av årsakene til at ingen fabrikkarbeidere dro i krigsårene. Det var forholdsvis tre som reiste i 1914, men før krigen brøt ut.¹⁸⁵ Blant annet de svært gode sildefiskeriene i krigsårene avlastet nedgangstidene ved fajansefabrikken. Det er viktig å huske at internasjonale forklaringer også spilte en viktig rolle for hvor stor utvandringen var.

Industrien blir rammet av konjunktursvingninger i 1920-årene

Sommeren 1920 fikk fabrikk omkring 66 prosent av arbeidsstokken tilbake i arbeid, men det tok ikke lang tid før stagnasjonen plutselig inntraff igjen.

¹⁸² Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

¹⁸³ Hentet 15. februar 2017 fra <http://dalanefolke.museum.no/leksikon/eie-stentoifabrik>.

¹⁸⁴ Hamre 1996:269.

¹⁸⁵ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

Vinteren 1920 - 1921 endret konjunktorene seg fullstendig. Særlig fajansefabrikken ble rammet. Etterspørselen forsvant, og fabrikkens salg ble redusert til en tredjedel av det tidligere hadde vært. Lagrene begynte å vokse. Ledelsen så seg nødt til å skjære inn og si opp mange av de ansatte. De første 50 som ble oppsagte var de yngste. Ytterligere tiltak ble iverksatt da de innførte tre dagers arbeidsuke. Ledelsen gjorde likevel ikke noe med lønningene siden de hadde brukt lang tid til å bygge opp igjen arbeidsstokken etter de harde krigsårene.¹⁸⁶

Utvandringen blant industriarbeiderne ble kanskje ikke like sterk som først antatt, men det var likevel noen få som utvandret under de harde tidene. To industriarbeidere utvandret i 1920, fem i 1923 og en i 1924.¹⁸⁷ Forklaringen på at så få valgte å utvandre kan ha vært at de yngste som mistet arbeidsplassen, hadde familie som fikk beholde jobben, og dermed var ikke disse like avhengige av å dra til et annet sted. Denne forklaringen hang sammen med at de arbeiderne som mistet jobben sin, trolig var nokså sikre på at det var gode muligheter for å komme tilbake. Det hadde tross alt hendt før.

Krisen varte ikke lenge, og det var heller ikke den verste krisen byen hadde blitt rammet av. Det tok ikke lang tid før fajansefabrikken kom seg igjen, men på det høyeste var arbeidsledigheten på 8,8 prosent blant den voksne mannlige befolkningen i byen, og mange av de arbeidsledige var fabrikkarbeidere.¹⁸⁸ Ved hjelp av emigrantprotokollene har jeg imidlertid klart å finne ut av alle disse sju fabrikkarbeiderne som utvandret i perioden 1920 - 1924, var ansatte ved fajansefabrikken.¹⁸⁹ Ingen av *Eie Stentøifabriks* ansatte dro i denne perioden. Steintøfabrikken startet opp igjen og økte produksjonsmengden i april 1921, etter at produksjonen hadde stanset i 1917 på grunn av vanskelighetene første verdenskrig førte med seg. Fabrikken var et av få steder som ga eigersunderne arbeid i disse vanskelige årene i Egersund by, og siden hjulene gikk for fullt, var det ingen som hadde behov for å flytte på seg.¹⁹⁰

¹⁸⁶ Hamre 1996:316.

¹⁸⁷ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

¹⁸⁸ Hamre 1996:316.

¹⁸⁹ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

¹⁹⁰ Hentet 15. februar 2017 fra <http://dalanefolke.museum.no/leksikon/eie-stentoifabrik>.

Den neste tøffe perioden var i årene 1926 - 1927 og deler av 1928. Denne perioden var på mange måter lik som i starten av 1920-årene. Arbeidsledigheten steg blant fabrikkarbeiderne, men det var få fabrikkarbeidere som utvandret i løpet av disse tre årene. Totalt sett var det fire fabrikkarbeidere som utvandret mellom 1926 og 1928. To av disse var fajansearbeidere, som dro i henholdsvis 1926 og 1928, mens det dro to andre fabrikkarbeidere fra byen i 1928 etter at den vanskeligste tida hadde gitt seg.¹⁹¹ Det er usikkert om disse to var ansatte ved fajansefabrikken.

Årsaken til at utvandringen ikke ble større blant fabrikkarbeiderne har sammenheng med at krisen ikke var like stor som fryktet. Ikke like mange mistet arbeidsplassen sin i løpet av disse årene som i begynnelsen av 1920-årene, og samtidig var nok troen på at konjunktorene skulle snu igjen til stede blant fabrikkarbeiderne. Som nevnt i innledningskapitlet, 1.2

Undersøkellesområdet, var lønnen ikke like lav blant fabrikkarbeiderne som i andre yrker, selv om de i motsetning til byens rike handelsmenn tjente svært lite.¹⁹²

Uår i hele landet

Eigersund kommune var på ingen måter alene om å være i krise. Hele landet merket krisen på kroppen. Industribedrifter over hele Norge ble rammet av konjunkturomslaget. Det var slutt på høykonjunktorene i landet. Innskrenkninger ble gjennomført, og arbeidsledigheten økte betraktelig i denne perioden.¹⁹³ En annen som skriver mer om stagnasjonen i mellomkrigstiden er Berge Furre. Hele industrien gikk gjennom tøffe tider i tiårsperioden 1920 - 1930. Forhold som den norske pengepolitikken, den internasjonale lavkonjunktorene fra 1920 og de spente forholdene i arbeidslivet gjorde at landets industri ble påvirket en ujevn utvikling og tilbakegang. Produksjonsmengden falt med 30 prosent, samtidig som at eksporten sviktet. Antall årsverk ble også kraftig redusert mellom 1920 og 1921. Svært mange mistet levebrødet sitt under massearbeidsledigheten i 1920, og det ble sett på som et stort sosialt problem. Man vet ikke hvor mange som gikk arbeidsledige, men en del fagforbund førte oppgaver over sine medlemmer. Ifølge disse tallene gikk hver femte fagorganisert arbeidsledig i 1921.¹⁹⁴

¹⁹¹ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

¹⁹² Hamre 1996:77-78.

¹⁹³ Hamre 1996:316.

¹⁹⁴ Furre 1999:43.

Denne situasjonen var en viktig årsak til at utvandringen økte fra og med 1921, men til tross for at det lå til rette for en høyere utvandringsintensitet, ble ikke utvandringen særlig stor på landsbasis. Årsaken til dette henger sammen med blant annet kvotereguleringen fra myndighetene i USA, samtidig som at dårligere tider der borte også spilte inn.¹⁹⁵ Med dette kan man i alle fall slå fast at de vanskelige tidene ikke bare preget Eigersund kommune og eigersunderne. Hele landet stod overfor en sosial krise. Mange var arbeidsledige, en hel generasjon ungdom var uten arbeid. Nødsarbeid, konkurser og rasjonalisering kjennetegnet disse årene.¹⁹⁶

Jordbruket står foran utfordringer

I landdistriktet var situasjonen derimot annerledes enn i industrien i byen. Bortimot alle gårdene var små, og driften av gårdene var lite lønnsom. Dessuten var lønnen for de jordløse i denne sektoren veldig lav sammenlignet med andre yrker i byen.¹⁹⁷ Jordsmonnet var også veldig skrint i Eigersund, og det var derfor vanskelig å drive stort med den jorda bøndene hadde til rådighet.

Det fantes og ble skapt flere arbeidsplasser i byen som stort sett byens innbyggere fikk. Dermed hadde de unge fra landdistriktet ikke de samme mulighetene til å få arbeid i byen. Det var heller ikke arbeid til dem på gårdsbruket hjemme. Mange valgte derfor å prøve lykken i Amerika. I mange tilfeller hadde ikke foreldrene, gårdbrukerne, mulighet til å brødfø alle sønnene og døtrene sine. For disse unge eigersunderne i sin beste alder, var alternativene få. Amerika ble en utvei for mange av dem som stod med tomme hender. Men langt fra alle dro til Amerika. Det også var en del flytting innad i Norge, selv om den ikke kunne måles med den sterke utvandringen til Amerika.¹⁹⁸

Totalt 215 gårdsarbeidere utvandret fra Eigersund, og alle disse dro mellom 1903 og 1914. Blant disse gårdsarbeiderne var veldig mange i sin beste arbeidsalder som enten dro alene eller sammen med søsknene, søskenbarna sine eller annen slekt. Gårdsarbeidere var de som arbeidet ved et gårdsbruk, enten som innleide arbeidere eller sønner av gårdbrukerne av de som drev gårdene eller eide dem. Gårdsarbeiderne dekker derfor ikke alle utvandrerne som

¹⁹⁵ Lovoll 1983:34 og Furre 1999:44.

¹⁹⁶ Furre 1999:43-44.

¹⁹⁷ Bacher 1965:177.

¹⁹⁸ NOS: Folketellingene fra 1900, 1910 og 1920.

drev med jordbruk. Likevel, disse høye utvandringstallene blant gårdsarbeiderne viser at det var svært mange unge jordbrukere fra landdistriktet som hadde mangel på arbeid på grunn av de få alternativene som fantes i byen, samt et noe overbefolket landdistrikt. Av disse 215 gårdsarbeiderne som reiste over Atlanterhavet oppga nesten alle gårdsarbeiderne at de utvandret på grunn av «liten fortjeneste». Dette forteller at den økonomiske situasjonen var vanskelig for veldig mange av landdistriktets innbyggere.¹⁹⁹ Men var det andre forhold som spilte inn for at de forlot landet?

Det er mye som tyder på at landdistriktets innbyggere, og da framfor alt gårdsarbeiderne, merket at det var trangt om plassen og at det var stor konkurranse om de eksisterende arbeidsplassene. I tidsrommet 1866 - 1900 var det en befolkningsøkning på 203 personer i landdistriktet. I Egersund by var økningen betydelig høyere. Fra 1866 til 1900 steg innbyggertallet med 1077 personer.²⁰⁰ En slik økning i folkemengde i forkant av undersøkelsesperioden min var derfor en medvirkende faktor til at det var tettere i hver husholdning på landsbygda i Eigersund etter århundreskiftet. Økningen i folkemengden i byen bidro nok ikke til at det ble enklere å få tak i arbeid der. Løsningen for noen av disse 215 gårdsarbeiderne ble Amerika. Jeg har ikke dekning til å si at alle følte det eksisterte en form for befolkningspress på hjemstedet sitt, men det er sannsynlig at en del av i alle fall slet med å finne seg en arbeidsplass.

På landsbasis var det like vilkår. Spesialist i økonomisk historie Thorvald Moe hevdet at 87 prosent av utvandrerne som dro i tidsrommet 1865 - 1915 utvandret på grunn av befolkningsforholdene hjemme i landet og de bedre økonomiske vilkårene i Amerika. Ingrid Semmingsen framhevet også befolkningsveksten og befolkningsvingningene som en sentral årsaksforklaring til at nordmenn utvandret.²⁰¹

Det er ikke noe som tyder på at det ble mer plass og bedre muligheter til de som fremdeles var bosatte i landdistriktet mellom 1900 og 1914, selv om utvandringen hadde vært intensiv blant gårdsarbeiderne mellom 1903 og 1914. Det var fremdeles mange unge bondesønner rundt om i landdistriktet som drømte om å skaffe seg et lønnsomt arbeid. Krigføringen på havet,

¹⁹⁹ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

²⁰⁰ NOS: Folketellingene fra 1866 og 1900.

²⁰¹ Lovoll 1983:32.

skremte gårdsarbeiderne fra å forlate landet. Redselen for å bli ofre på havet som følge av krigføringen, skremte også andre fra å dra.

Etter at krigen var over steg utvandringen blant gårdsarbeiderne igjen. I perioden etter krigens slutt og fram til 1928 var det minst 87 gårdsarbeidere som utvandret fra kommunen. Denne gruppa utgjorde den største utvandrergruppa mellom 1903 og 1928 samlet sett. Det var også den største gruppa i 1920-årene selv om langt færre utvandret disse årene sammenlignet med tidsrommet 1903 - 1914.²⁰² Den sterke utvandringen blant gårdsarbeiderne i 1920-årene viser muligens at forholdene ikke hadde endret seg så altfor mye i landdistriktet.

Det var ikke bare gårdsarbeidere, altså bondesønner, bondedøtre og innleide arbeidere, som utvandret. Flere av de som drev eller eide gårdsbrukene, utvandret som følge av for dårlige inntekter. En del av dem må i likhet med de unge gårdsarbeiderne ha kjent på kroppen at inntektene ikke kunne måle seg med all den arbeidsinnsatsen som ble lagt ned i arbeidet. De svært få mulighetene til å få et godt lønnet arbeid var merkbar. Dette henger helt klart sammen med at nesten alle gårdbrukerne oppga at de utvandret på grunn av «liten arbeidsfortjeneste» til politimyndighetene før avreise.²⁰³

I tidsrommet 1903 - 1907 var det minimum 34 gårdbrukere som utvandret til Amerika. Veldig mange av dem var i nær familie, derfor var en god del av disse 34 utvandrerne barn og ungdom som ble registrert med samme yrke som foreldrene. I 1904 var det en familie på seks som utvandret som følge av «liten arbeidsfortjeneste». Men det stoppet ikke der. Flere gårdbrukere dro til Amerika mellom 1915 og 1928 enn før krigen. Mellom 1910 og 1928 utvandret 25 gårdbrukere, og de fleste av dem utvandret i årene etter 1914. En betydelig andel av gårdbrukerne utvandret sammen med deler av eller hele kjernefamilien. De fleste gårdbrukerne var selvsagt menn som dro sammen med sønnene sine. En del av gårdbrukerne var gift. Disse reiste i forkant, før ektefellene deres kom.

Dette viser antakeligvis at gårdbrukerne i større grad dro som følge av familiære årsaker enn blant annet gårdsarbeiderne. Dessuten tyder en del på at gårdbrukerne ikke i like stor grad

²⁰² Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

²⁰³ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

utvandret på grunn av «liten arbeidsfortjeneste». Kun tolv av disse gårdbrukerne oppga «liten fortjeneste» som årsak.²⁰⁴ Dersom det primært ikke var mangel på en grei inntekt som førte til at gårdbrukerne forlot hjemstedet sitt, kan familiære faktorer ha vært en medvirkende årsak til utvandringen. Det er umulig å komme med et fasitsvar på hvilke faktorer som var viktigst for hver enkelt utvandrer eller utvandrerfamilie, men det som i alle fall er sikkert, er det at gårdbrukerne på en eller annen måte må ha blitt påvirket av familien. Det er viktig å huske at barna ikke hadde noe valg. Dro foreldrene, måtte barna bli med. Jeg kommer tilbake til familiens betydning i neste delkapittel.

Opp- og nedgang i fiskenæringen

I 1890-årene og ved inngangen av 1900-tallet ble fiskerne fra Eigersund mer og mer passive i forhold til kapitaliseringen av næringen.²⁰⁵ Fiskerne ble på mange måter erstattet med nye redskaper som maskinkraft og snurpenøter da fisket ble mer spesialisert og profesjonelt av kjøpmenn og redere. Kravene til kapital i denne næringen gjorde fisket i Haugesund om omegn til en kapitalistisk bynæring. Eigersund ble på mange måter stående på sidelinja, mens Haugesund tok over og ble det ubestridte sentrum for et sildefiske av helt andre og nye dimensjoner.

Kapitaliseringen av fisket førte til at fiskerne heller måtte ta til takke med lønnsarbeid da det ble bortimot umulig å finansiere egne fartøy og redskap. Overgangen fra seilskutene til dampskipene gjorde ikke at arbeidet var like hardt, og lønnen var heller ikke dårlig for de som hadde hyre, men utfordringen nå var å skaffe seg hyre. Industrifisket utgjorde en trussel for de tradisjonsbundne fiskerne. Eigersund hang ikke med i denne kapitaliseringen av fisket, og siden det var mange som ikke klarte å skaffe seg hyre, ble utveien for en god del fiskere fra Eigersund å prøve lykken i Amerika. Bare mellom 1903 og 1908 utvandret minimum 25 fiskere, og mer skulle det bli.²⁰⁶

Ingen av byens kjøpmenn ønsket å satse penger på et usikkert kort, noe sildefisket hadde vært i Eigersund-området de siste 60-70 årene.²⁰⁷ Dette skapte også usikkerhet og ustabilitet for fiskerne, noen dro nordover, men langt fra alle fiskerne dro dit. Det var også en god del

²⁰⁴ Se forrige fotnote.

²⁰⁵ Hamre 1996:251.

²⁰⁶ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

²⁰⁷ Hamre 1996:251.

fiskere som bestemte seg for å utvandre til Amerika på grunn av disse ustabile forholdene i fisket rundt Eigersund-sundet. I 1909 utvandret det hele 20 fiskere fra kommunen. Dette var det året det dro nest flest fiskere fra kommunen i tidsrommet 1903 - 1928.²⁰⁸

Makrellen var blant den viktigste eksportvare helt fram til 1910. Årsaken til det var at det ikke stod godt til med andre eksportvarer. Det var nettopp derfor eksporten av makrell var viktig. Eksporten lå imidlertid på et nokså lavt nivå sammenlignet med Haugesund, Stavanger og Kristiansand, som år etter år økte eksporten.²⁰⁹ Mange deltok derfor i fisket lenger sør eller nordover som nevnt overfor, men det var heller ikke tilstrekkelig til å leve av makrellfisket eller annen fiske. Og svingningene i fangstene førte til at situasjonen var vanskelig, og løsningen for mange fiskere var å forlate kommunen for å prøve lykken i Amerika. Det fantes ikke et stort og godt nok grunnlag for fiskerne til å bli værende, og derfor var Amerika et godt alternativ for dem i og med at Amerika tilbød svært gode fiskeforhold. I tidsrommet 1910 - 1914 utvandret 24 fiskere på grunn av «liten arbeidsfortjeneste» hjemme i Eigersund, og det er godt mulig at mange av disse fiskerne dro grunnet disse svingningene etter hvor store fangstene var, og da fisket var dårlig sank inntektene.²¹⁰ I kombinasjon med andre faktorer.

Det var ikke bare i Eigersund fiskerne utvandret på grunn av omleggingen. På landsbasis var det også svært mange fiskere som heller valgte å kjøpe en amerikabillett for å prøve lykken i fisket der borte. Det høye kapitalnivået og overgangen til motordrevne båter stridde mot tradisjonelle skikker og normer, og mange hadde tilpasningsvansker. Dessuten var motorbåtene svært kostbare, derfor fikk få kjøpt seg motorbåter. Konsekvensen ble dermed mange unge dro over til Amerika mellom 1901 og 1910. I femårsperioden 1906 - 1910 da fiskerutvandringen nådde toppen på landsbasis, dro over 4000 fiskere til Amerika. Utvandringen av fiskere bidro til at utvandringen fra blant annet Rogaland og Nord-Norge økte i denne perioden.²¹¹ Det var som nevnt overfor stor fiskerutvandring fra Eigersund kommune også i denne perioden. Dette viser at hele landet, deriblant Rogaland og Eigersund, hadde en sterk utvandring av fiskere.

²⁰⁸ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

²⁰⁹ Hamre: 1996:69.

²¹⁰ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

²¹¹ Semmingsen 1950:370-371.

Sildefiskets betydning under første verdenskrig

Under første verdenskrig eksploderte sildefisket, og dermed hadde mange av innbyggerne ikke noen grunn til å utvandre til Amerika. Den enorme økningen i sildefisket ga også arbeid til veldig mange av Eigersunds innbyggere, både fra byen og landdistriktet. Fisket var derfor en av næringene som førte til at færre dro i krigsårene. 1915 var et godt år for sildefisket utenfor Eigersund. Det ble fisket tre ganger så mye som sesongene før, noe som utgjorde 5000 tonn sild. Den intensive fangsten ble godt lagt merke til i Egersund havn, med fullastede skip, hender i arbeid og aktivitet langt på natt.²¹² Denne suksessen i vårsildfisket vedvarte.

Vårsildfisket ble en suksess i 1916. Det ble fisket opp over 150 000 hektoliter som hadde en verdi på omkring 4 millioner kroner. Til nå hadde Egersund by tjent gode penger på handelen med Tyskland og England, men England innså at all fiskeeksporten til Tyskland måtte stoppes for å skadeliggjøre fienden mest mulig. Sommeren 1916 gikk norske myndigheter med på å stanse eksporten av fisk til Tyskland etter trusler om å stanse leveransene av olje og kull til Norge. Avtalen innebar at England måtte kjøpe 85 prosent av all fisk for en minstepris, mens resten kunne selges til tredjeland.²¹³ Til tross for at minsteprisene var omtrent dobbelt så lave som året før, fikk mange fortsatt gode inntekter for blant annet fiskerne, sjauere og spekulanter. Avtalen sikret også inntekter til kommende sesong. Dette var en viktig forutsetning for at eigersunderne var i arbeid denne perioden.

I krigsårene deltok omtrent 300 menn i fisket hvert år. De fleste i kombinasjon med jordbruk. Nesten alle fiskerne hørte til områdene rundt selve byen. Under de store vårsildsesongene var det ikke uvanlig at antallet tredoblet seg. Så å si alle menn over 14 år av de som var bosatte utenfor sentrum, deltok i sildefisket.²¹⁴ Dette var et klart bevis på at svært mange var delaktige i det rikelige fiske.

Av byens innbyggere var kun 45-50 yrkesaktive fiskere på denne tida. Andelen av byens innbyggere som drev med fiske var svært liten i motsetning til andre yrker. Men i løpet av de siste årene av verdenskrigen ble antallet fiskere fra byen seksdoblet til over 300. Rundt halvparten av dem levde bare av fisket. Sildefisket var den viktigste arbeidsplassen i årene

²¹² Hamre 1996:261.

²¹³ Hamre 1996:262.

²¹⁴ Hamre 1996:268.

med enorme mengder sild.²¹⁵ De som deltok i fisket kunne tjene svært mye i løpet av en sesong.²¹⁶

Ifølge emigrantprotokollene var det ingen fiskere som utvandret i perioden 1915 - 1919.²¹⁷ Det forteller at det var store og gode muligheter til å tjene gode penger på fisket, og dermed var det ikke nødvendig eller like fristende å utvandre blant de som deltok i fiske. Men det er viktig å poengtere at selv om mange tjente mer, var de langt fra alle som fikk ta del i de gode fiskeårene. Inflasjonen gjorde at den økende lønnen ikke var verd like mye som tallene tilsa. Levekostnadene ble mer en doblet for de aller fleste. Folk hadde nok med å klare seg selv under krigsårene, og derfor bidro sildefisket på mange vis til at folk holdt seg unna den verste nøden.²¹⁸ Dette bidro også til at færre tok avgjørelsen om å reise over til Amerika, men som sagt i forrige delkapittel var internasjonale faktorer også svært avgjørende for den svake utvandringen.

Nordmenn hadde det nok med seg selv her hjemme under dyrtida. Produkter og varer av ulikt slag ble dyrere, noe som betydde at levekostnadene ble høyere. Dessuten var det en økning i virksomheter i næringslivet, og det ble skapt arbeidsplasser. Den økte virksomheten i næringslivet under den første verdenskrig, bidro derfor til at utvandringen sank.²¹⁹

Fisket i 1920-årene

Sildefiskeriene ble ikke like store i 1920-årene, men de ga fremdeles arbeid til hundrevis av eigersundere disse årene. Ifølge offisielle tall var det omtrent 150 menn som deltok i selve fisket på sjøen, mens mellom 300 og 400 menn og kvinner var i arbeid på land.²²⁰ Likevel ga det byen og byens innbyggere et godt utbytte. Det ble landet nærmere 200 000 hektoliter med sild i 1920. Året etter ble det kun tatt opp rundt 80 000 hektoliter, noe som gjorde 1921 sildefiskets dårligste år gjennom hele 1920-tallet. Det dårlige sildefisket dette året førte til at flere av kommunens fiskere reiste til Amerika i 1921. Totalt sett var det minimum 14 fiskere som utvandret fra Eigersund dette året. Sammenlignet med året før der kun fire fiskere dro,

²¹⁵ Blir ofte kalt jobbetida.

²¹⁶ Hamre 1996:268.

²¹⁷ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

²¹⁸ Hamre 1996:269.

²¹⁹ Bacher 1965:162.

²²⁰ Hamre 1996:313.

var dette antallet en god del høyere, og det må ha hatt sammenheng med nedgangen i fangsten i 1921.²²¹

I 1922 tok fisket seg opp igjen, og ved inngangen av dette året var det igjen arbeid til veldig mange i sildefisket, både på sjø og på land. Aktiviteten var høy på brygga og ved sjøhusene, samtidig som at mange fartøyer var i drift. Men sesongen ble kortvarig for en god del av de som var sysselsatt i fisket fordi utover året ble det vanskeligere å få tak i løsarbeid. Og selv om den totale fangsten utgjorde om lag 161 000 hektoliter dette året²²², var det ikke lenger behov for like mye arbeidskraft, noe som førte til at arbeidsledigheten steg. Mange måtte leve i nød og fattigslige kår i påvente av en ny sildesesong. For å unngå denne nøden var det noen av fiskerne som dro over Atlanterhavet. I alt utvandret 15 fiskere fra kommunen, og samtlige dro etter at sesongen for vårsildfisket var over. Utvandringen kan ha hatt sammenheng med dette.

Året etter utvandret nesten dobbelt så mange fiskere. Hele 29 som drev med fiske reiste over Atlanterhavet for å prøve lykken i Amerika. Dette kan ha hatt sammenheng med at den totale sildefangsten sank til i overkant av 100 000 hektoliter.²²³ Det var dermed ikke et like stort behov for arbeidskraft i løpet av en hel sesong, og at noen stod uten arbeid i det hele tatt. Det er samtidig viktig å huske at det var bedre tider i Amerika i 1923.

I 1924 var det kun to fiskere som utvandret.²²⁴ 1924 ble et meget godt år for vårsildfisket ved Eigersund-sundet. Forholdene i sildefisket var solide, men de korte sesongene gjorde innbyggerne og særlig fiskerne sårbare. Selv om sildefisket ga arbeid til mange under sesongene, var det ikke tilstrekkelig kun å arbeide i sildesesongene. Det må ha bidratt til at utvandringsstrømmen var noe større i 1922 og betydelig større i 1923 sammenlignet med de noe bedre fiskesesongene i 1920 og 1921.

Videre i 1920-årene var de årlige vårsildfiskeriene noe mindre, men de ga byen fremdeles gode inntekter. Dessuten bidro sildefisket til å redde eigersunderne ut av den landsomfattende

²²¹ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

²²² Hamre 1996:312.

²²³ Hamre 1996:314.

²²⁴ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

krisen. Fangstmengden og verdien varierte fra år til år, men den var fremdeles av stor betydning for både byen og distriktet.²²⁵ Til tross for at de årlige vårsildefiskeriene var en del mindre og arbeidsledighet blant fiskerne varierte fra år til år, var det få fiskere som dro i siste halvdel av 1920-årene. To fiskere dro i 1926, en dro i 1927 og en dro i 1928.²²⁶ Den lave fiskeutvandringen kan derfor forklares ut fra lokale forhold, samtidig som at USAs kvoteregulering også må ha spilt inn.

Andre yrkesgrupper har også grunner til å utvandre det første tiåret av 1900-tallet

Håndverkerne hadde også lite arbeid å støtte seg på i Eigersund kommune. Byen var riktig nok inni en industrialiseringsprosess der det blant annet var et behov for å bygge boliger i deler av Egersund by, men sett bort fra det, var en god del av håndverkerne overflødige. Dette kan være en av forklaringene til at en del håndverkere forlot kommunen. Av 67 snekkere oppga hele 37 av dem til myndighetene at de utvandret som følge av mangel på lønnsomt arbeid i perioden 1903 - 1928. Det var også noen tømmermenn, malere og smeder som utvandret av samme grunn, ifølge emigrantprotokollene.²²⁷ At dette var hovedårsaken til utvandringen kan jeg ikke si med sikkerhet, men at mangelen på tilstrekkelig lønnsomt arbeid var i det minste en medvirkende faktor for at noen av dem valgte å prøve lykken i et nytt, fremmed land. Det skal også legges til at noen få handelsbetjenter og handelsmenn også dro over til Amerika på grunn av «liten fortjeneste». Ni av elleve handelsbetjenter oppga det som årsak, mens en av tre handelsmenn oppga det samme. Ellers var det også noen få løsarbeidere som utvandret på grunn av det trange arbeidsmarkedet.²²⁸

Arbeidsledighet og nød i 1920-årene for andre yrkesgrupper

I 1920 og 1921 steg arbeidsledigheten til et høyt nivå sammenlignet med hvordan den var i krigsårene. Mange mistet livsgrunnlaget sitt, og dermed ble løsningen å utvandre til Amerika for en del av disse som mistet arbeidet. Som sagt tidligere i dette delkapitlet var fabrikkarbeidere, deriblant fajansarbeidere, og en god del fiskere veldig utsatte grupper. Men var det andre yrkesgrupper som også ble rammet av krisene i 1920-årene?

²²⁵ Hamre 1996:313-315.

²²⁶ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

²²⁷ Se forrige fotnote.

²²⁸ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

Gjennom 1920-årene var det hovedsakelig konjunktursvingningene i industrien og fisket som førte til at mange tok avgjørelsen om å utvandre til Amerika. Og selv om arbeidsledigheten var stor i begynnelsen av 1920-årene unngikk byen likevel de helt store krisene dette tiåret. Det sørget hovedsakelig fajansefabrikken og sildefisket for, men det var likevel veldig mange andre eigersunderne med en annen yrkesbakgrunn som valgte å utvandre som følge av disse usikre tidene.

Et par hundre av de arbeidsledige eigersunderne fikk tilbud om nødsarbeid hvert år i noen få uker. De fleste var anleggsarbeidere.²²⁹ Forholdene var harde for mange, og blant de som utvandret var det en del anleggsarbeidere. Det var også personer med annen yrkesbakgrunn som utvandret på grunn av uårene i 1920-årene. En del anleggsarbeidere og håndverkere dro over til Amerika i samme tidsrom, og man kan ikke se bort fra at en del av disse yrkesgruppene som mottok nødhjelp valgte å utvandre på grunn av «liten arbeidsfortjeneste».

Det ble også vanskeligere for løsarbeidere å få tak i arbeid i 1920-årene. Forholdene var vanskeligere for denne gruppa, og sannsynligvis var det en del løsarbeidere som utvandret, men det er svært usikkert hvor mange som utvandret siden jeg ikke har funnet materiale som støtter denne antakelsen. Ifølge emigrantprotokollene var det kun en løsarbeider som utvandret i 1928.²³⁰ Men det er likevel grunn til å tro at mange av de som egentlig var løsarbeidere oppga et annet yrke, og at en del av dem som utvandret oppga det yrket de hadde vært sysselsatt i tidligere eller at de oppga samme yrke som familien hadde. Utvandrerens stolthet var kanskje for høy til at de ønsket å oppgi at de var arbeidsledige løsarbeidere.

Handelsnæringen ble rammet av den ene fallitten etter den andre i begynnelsen av 1920-årene. Mens fajansefabrikken klarte seg relativt greit gjennom de noe vanskelige årene, gikk flere i handelsnæringen derimot konkurs.²³¹ Men det var likevel bare en handelsbetjent som utvandret i løpet av 1920-årene, og han dro i 1923. Det var med andre ord ikke denne yrkesgruppa som utvandret hyppigst.

²²⁹ Hamre 1996:334.

²³⁰ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

²³¹ Hamre 1996:317.

Hva var avgjørende for at kvinnene fra Eigersund bestemte seg for å utvandre? Kan lokale *push*-faktorer ha vært avgjørende for at kvinnene forlot kommunen?

Kvinnene drar av ulike årsaker

Kvinnene var ikke like utsatt som følge av konjunktursvingningene i næringslivet som mennene. Det er flere årsaker til det, men hovedårsaken var at flertallet av kvinnene lette etter arbeid som folk også etterspurte i vanskelige tider. Et eksempel på det var tjenesteyrket. Svært mange av de ugifte kvinnene som utvandret i tidsrommet 1903 - 1928, var tjenestejenter. Det er all grunn til å tro at mange skulle fortsette i tjenesteyrket siden en veldig stor andel av de norske kvinnene var sysselsatt i tjenesteyrket i både Norge og Amerika. Da den mannlige utvandringen var lavere på grunn av konjunkturedgangene i Amerika, var andelen kvinner som dro mye mer jevn i forhold til mennene. Dette gjaldt både kvinnene som utvandret fra Eigersund og resten av landet.²³² Forklaringen på dette henger sammen med at det alltid var etterspørsel etter kvinner som kunne arbeide som tjenestejenter til tross for nedgangstidene. Folk med midler og behov for tjenestejenter, hadde som regel råd til dette trass dårligere tider i Amerika.

Til tross for at mange kvinner ikke var like avhengige av konjunktursvingningene for å ta en avgjørelse om å utvandre, var det likevel arbeidsledigheten eller mangelen på lønnsomt arbeid som drev mange av kvinnene, særlig de ugifte kvinnene som var ansett som tjenestejenter hjemme eller som arbeidet utenfor hjemmet. 72 prosent av de som var tjenestejenter oppga at det var lite lønnsomt arbeid som var grunnen til utvandringen, ifølge emigrantprotokollene. Det utgjorde minst 139 av 194 tjenestejenter.²³³ Likevel skal man være forsiktige med å stole hundre prosent på det emigrantprotokollene oppga som årsak i og med at formuleringene som sagt tidligere i dette delkapitlet var veldig snevre. Men det som i alle fall er sikkert, er at økonomiske grunner også drev de ugifte kvinnene som drev med tjenesteyting.

Det fantes ikke like mange arbeidsplasser for kvinnene hjemme i Eigersund, verken i byen eller i landdistriktet. På gårdsbrukene rundt om i landdistriktet levde mange familier på grensa til at det ikke var tilstrekkelig mat på bordet, og dermed ble løsningen for mange av disse ungjentene å utvandre. Mange reiste sammen med søsknene, søskenbarna eller annen slekt.

²³² Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede kvinner fra Eigersund.

²³³ Se forrige fotnote.

Siden det ikke alltid var like enkelt for dem å få tak i lønnet arbeid i byen, var alternativene få for unge kvinner i sin beste yrkesalder. Det var 20 syerske som utvandret fra kommunen mellom 1903 - 1928. Ti av dem sa til politimyndighetene at de dro på grunn av mangel på lønnsomt arbeid. Det var også noen fabrikkarbeidere som forlot hjemstedet sitt av samme grunn, skal man tro det som står oppført i emigrantprotokollene.

Blant de gifte kvinnene var det heller ikke næringslivet som i hovedsak gjorde at de utvandret. Flesteparten av disse kvinnene hadde ansvaret for husholdet og barnepass før de dro fra Eigersund. Likevel må man i hvert fall ikke utelukke at noen indirekte utvandret på grunn av konjunktorene i næringslivet, siden ektefellene deres stort ble drevne bort av harde forhold og mangel på lønnsomt arbeid. Minst 36 av alle de 524 kvinnene som forlot Eigersund kommune, tilhørte gruppa som dekket hjemmet og husholdningen.²³⁴

Mange av de gifte kvinnene registrerte seg med samme yrke som ektefellen til myndighetene, noe som betyr at de fleste etter all sannsynlighet var hjemmeværende. Dette betyr at de 36 kvinnene som tilhørte gruppa som dekket hjemmet og husholdningen i realiteten var betydelig større. Man kan også konstatere at mange av de som dro sammen med ektefellen eller reiste til ektefellen, stort sett sammen med barna, i stor grad også utvandret på grunn av familiære årsaker. Det vil med andre ord si at betydningen av det familien gjorde eller bestemte seg for, var sterk.

3.3 Utvandringskultur, kjedemigrasjon og familiære forklaringer

Til nå har jeg hovedsakelig pekt på økonomiske årsaksforklaringer, både internasjonale og lokale, men for mange var kontakten mellom norsk-amerikanerne og familien og annen slekt i Norge en sentral eller medvirkende faktor for at mange bestemte seg for å reise. Hvordan foregikk denne kontakten, og hvor viktig var den? Var tidligere utvandring en forutsetning eller faktor til at folk utvandret i perioden 1903 - 1928? Kan man se på utvandringen som kjedemigrasjon? Og var familien en sentral årsak til at noen utvandret?

²³⁴ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede kvinner fra Eigersund.

Kontakten med norsk-amerikanerne

Kontakten mellom utvandrerne og familien og venner ga de i Norge mulighet til å vite hvordan Amerika var og hvordan livet til utvandrerne var. Det ble delt mange opplysninger, erfaringer og opplevelser gjennom blant annet kort og brev. Dette var den vanligste måten å holde kontakten.²³⁵ Men i hvor stor grad kunne denne kontakten hjemmefra med norsk-amerikanerne i Amerika være en underliggende eller medvirkende årsak til at andre utvandret? Det er umulig å vite hva de utvandrede tenkte, men nedenfor er det godt eksempel på hvor stor betydning kontakten med familien hadde, og at familiære og økonomiske faktorer ofte gikk hånd i hånd.

I 1910 utvandret bondesønnen Gustav Olaas Svanes, 16 år gammel, fra Svanes i Eigersund kommune til Nord-Dakota. Gustav var en av 13 søsken, og det var trangt om plassen på gårdsbruket. Familien levde i trange kår, og faren Nils Mikal Svanes tjente ikke nok til å brødfø alle. Gustav så seg nødt til å prøve lykken i Amerika, men han var ikke sikker på hvor han skulle bosette seg. Halvsøstera Tedora Svanes, gift Gabrielsen, formidlet gjennom brev at han kunne slå seg ned i Nord-Dakota, sammen med henne og mannen hennes Gabriel Gabrielsen. Etter å ha hørt at forholdene og mulighetene var større og bedre der borte, og at han kunne låne penger av Gabriel til å kjøpe billett, bestemte han seg for å dra fra Stavanger til Nord-Dakota. De første seks månedene arbeidet Gustav for maten og billetten, før han etter hvert fikk sin egen gård. Gustav selv sendte brev til familien sin, der han fortalte om den nye starten og de gode forholdene i Amerika.²³⁶

Brevene og kortenes betydning

Hvor viktige var egentlig amerikabrevene? SørDAL skriver blant annet at eigersunderne reiste etter nærmere avtale etter at de hadde kommunisert gjennom brev. Det var bindeleddet familien hadde med de utvandrede, og det hadde mye å si for eigersunderne.²³⁷ Betydningen av amerikabrevene var stor på landsbasis. Semmingsen undersøkte en del om hvor viktige disse brevene var.

²³⁵ Bøe og Storhaug 2013:85.

²³⁶ Ege 2015:21, upublisert bacheloroppgave. Opplysningene er hentet fra et intervju av Gustav Olaas Svanes' tvillingdøtre gjennomført av meg selv.

²³⁷ SørDAL 2000:16.

Iveren etter å vite mer om Amerika var veldig stor blant brevmottakerne. Etter at det hadde kommet et Amerikabrev, skrev mange tilbake for å be om enda flere opplysninger om forholdene der borte. Det ble utvekslet mange opplysninger og informasjon av ulikt slag gjennom brevene, men stort sett fortalte utvandrerne om deres personlige forhold. Ofte kunne også tilknytningen til Norge og den norske kulturen komme til syne i brevene.²³⁸

Noen brev var av det pessimistiske slaget, men som oftest var innholdet i dem positive. De inneholdt for det meste optimistiske og rosende beskrivelser. Utvandrerne fikk stort sett fram det positive med Amerika. De skrev om gode forholdene og bedre mulighetene i det nye landet. Ved enkelte anledninger hendte det at norsk-amerikanerne oppfordret familiemedlemmer eller annet bekjentskap til å reise over etter at de hadde hørt klager over hvordan forholdene i gamlelandet var. Det skal også sies at arbeidsfolk trodde på det som ble formidlet gjennom brevene, og på mange måter tente Amerikabrevene lysten til potensielle utvandrere å dra.²³⁹

Besøk fra Amerika

Det ble også delt erfaringer og opplysninger om Amerika da norsk-amerikanerne var hjemme på besøk. I perioden 1903 - 1928 var det kun fem som oppga til politimyndighetene at de hadde vært på besøk da de forlot landet på nytt²⁴⁰, men det tallet var trolig høyere. Ifølge Bøe var det mange som reiste på besøk. Det finnes flere brev og dagboknotater fra dalbuer, deriblant eigersundere, som skrev om hjemreisene sine.²⁴¹ Sjørdal skriver også om de eigersunderne som drev skytteltrafikk fra Amerika til Norge og tilbake. De fortalte om hvor fantastisk flott New York var.²⁴²

Det er vanskelig å si i hvor stor grad hjemreisene var en sentral årsak til at folk utvandret, men basert på det som er skrevet overfor, kan besøkene ha påvirket enkelte til å vurdere å prøve lykken i Amerika. Hjemreisene og tilbakevandringen av norsk-amerikanere hadde ulike virkninger på lokalsamfunnene, men de kunne også påvirke folk til å utvandre.

²³⁸ Semmingsen 1950:470-471.

²³⁹ Semmingsen 1950:471-474.

²⁴⁰ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

²⁴¹ Bøe og Storhaug 2013:85.

²⁴² Sjørdal 2000:16.

Norsk-amerikanske foreninger

I tillegg til amerikabrevene og norsk-amerikanernes hjemreiser spilte norsk-amerikanske foreninger en viktig rolle til å binde sammen og samle eigersunderne i Amerika, samt holde kontakten med familien i hjemlandet. Det ble grunnlagt flere norsk-amerikanske foreninger blant nordmennene i Amerika, og den foreningen som hadde sterkest tilknytning til Eigersund var *Eikundasundet*. Foreningen ble stiftet 3. april 1919 i Chicago av utvandrede eigersundere. En av grunnleggerne av *Eikundasundet* var Isak Torgersen fra Myklebust på Eigerøy i Eigersund. I begynnelsen var det bare personer fra Eigersund og personer som ikke bodde langt unna kommunen som kunne bli medlemmer i foreningen.

Foreningen fungerte som et samlingspunkt for eigersundere i Chicago, men siden medlemstallet steg sakte i årene som gikk, ble den åpen for alle norske i 1927. Foreningen hadde faste møter, men utenom disse fungerte den også som et sosialt støtteapparat for medlemmene. Dersom medlemmene var syke, fikk de som regel 5 dollar i uka. Ved sykehusopphold og operasjon ble det gitt mer i støtte. Foreningen bidro også med begravellesbidrag på 100 dollar til avdødes familie, og da et medlem ble alvorlig sykt, og doktoren måtte gjennomføre et norgesbesøk, støttet foreningen medlemmene med hele 500 dollar. Medlemmene måtte betale medlemskontingent hver måned. Ved 20-års jubileet i 1939 var den månedlige kontingenten på 35 cents. De største markeringene i foreningen var 17. mai, julen og den amerikanske nasjonaldagen. Utover dette ble det ofte arrangert sosiale sammenkomster og utflukter.²⁴³

Denne foreningen er et eksempel på hvor betydningsfullt samarbeidet og samholdet var mellom eigersunderne i Chicago. Og det at dette samarbeidet og samholdet eksisterte må ha gjort ting enklere for eigersunderne. Det at 17. mai var en av de viktigste og største markeringene, tyder på at samholdet mellom må ha spilt en viktig rolle for utvandrerne. Spørsmålet er bare om tilknytningen, samarbeidet og samholdet var en faktor som gjorde at flere eigersundere valgte å reise til Amerika. Mye tyder på at dette i hvert fall var en medvirkende faktor til at en del av dem valgte å utvandre. Det betyr ikke at det kun var *Eikundasundet* som var av betydning blant de norsk-amerikanske foreningene for eigersunderne, men det var uten tvil den mest betydningsfulle for eigersunderne.

²⁴³ Sjørdal 2000:41-42.

De må ha vurdert foreningene som viktige samlingspunkt. Gjennom foreningen styrket de samholdet, samtidig som at de tok vare på den norske kulturen. Det som ga *Eikundasundet* påvirkningskraft, var tilknytningen den hadde til hele kommunen i hjemlandet.²⁴⁴

Utvandringen fra kommunen på 1800-tallet skapte en kultur for utvandring. Denne utvandringen kan ses som en kulturprosess som gikk over lang tid, og som bidro til at det muligens ble enklere for noen å bryte opp og dra. Men hvordan så utvandringen fra kommunen før århundreskiftet, og i hvor stor grad kan dette ha vært en underliggende grunn for at folk fra Eigersund fulgte de samme fotsporene?

Tidligere utvandring fra kommunen og Dalane-området lokker

Helt innledningsvis skrev jeg at utvandringen fra Eigersund kommune på mange måter startet da personer med røtter fra kommunen dro over til Amerika i 1825, og at i 1850 var de flere eigersundere som reiste ut fra Eigersund havn med barkskipet *Emigrant*. Disse utreisene var på mange måter med på å sette i gang utvandringen fra kommunen, men det var først fra 1866 at utvandringen virkelig begynte å bli av stor karakter. Uansett, etter dette utvandret hundrevis av eigersundere, og etter hvert skulle utvandringen vise seg å bli en kulturprosess, så vel som økonomisk frigjøring. Men før jeg trekker inn kulturperspektivet, skal jeg først gå inn på hvor stor utvandringsstrømmen var i siste halvdel av 1800-tallet.

Mellom 1866 og 1890 fra Eigersund dro godt over 500 eigersundere over Atlanterhavet. Utvandringsintensiteten holdt seg oppe i perioden 1891 - 1900 da minimum 241 personer dro fra Eigersund kommune.²⁴⁵ Svært mange forlot familie, slekt, venner og bekjente. Mange av de som utvandret mellom 1903 og 1928 hadde derfor familie, slekt og bekjente som var bosatte på ulike steder i Amerika.

Den store utvandringen i siste halvdel av 1800-tallet påvirket flere av de utvandrede som dro mellom 1903 og 1928. Den store utvandringsstrømmen var derfor med på å lokke flere til å ta valget om å utvandre til Amerika i årene etter århundreskiftet. Eigersunderne ble trukket mot steder og byer i Amerika der det bodde andre nordmenn og eigersundere. Tilknytningen til

²⁴⁴ Bøe og Storhaug 2013:97.

²⁴⁵ Bøe og Storhaug 2013:104.

egne landsmenn, særlig landsmenn fra samme sted, var sentral for mange i et fremmed land som Amerika.

Disse forholdene gjorde at det ble dannet en kultur for utvandring i Eigersund. Det gjorde det enklere for mange at personer fra kommunen og byen hadde utvandret derfra tidligere. De utvandrede eigersunderne ble fanget av en samfunnsprosess der utvandring var et godt og riktig valg, ikke bare en individuell avgjørelse hos hver enkelt. På den måten kan man derfor si at det var nettverk som utvandret, ikke enkeltindivider. Dette skriver Østrem om²⁴⁶, og dette perspektivet om at kultur var en avgjørende faktor når det gjaldt utvandringen på landsbasis, kommer jeg tilbake til. Men etter min mening er et godt eksempel på at utvandrerne var en del av et nettverk og en samfunnsprosess, var de aller yngste. Barna var en del av denne prosessen siden det ikke var de som tok avgjørelsen om å reise over Atlanterhavet. Selv om han skriver om Norge, mener jeg at det også kan overføres til Eigersund kommune.

Denne intensive utvandringen i siste halvdel av 1800-tallet fra Dalane-området og Eigersund kommune var en faktor for at eigersunderne utvandret i perioden etter århundreskiftet, siden utvandrerne som slo seg ned i Amerika før århundreskiftet etablerte nettverk bestående av ulike relasjoner, beholdt den norske kulturen og opprettholdt kontakten med gamlelandet. Dersom man ser på dette kulturperspektivet i lys av resten av landet, spilte kulturelle faktorer inn for at nordmenn generelt utvandret til Amerika.

Østrem har undersøkt en del om hvor viktig kontakten mellom norsk-amerikanerne og gamlelandet var. For å holde kontakten med dem hjemme, sendte utvandrerne som hadde suksess penger, og på den måten ga utvandrerne uttrykk for at de levde "det gode liv". Dette førte til mer utvandring. Østrem skriver også at etter dette systemet hadde etablert seg, kunne gjøre at synet på utvandring ble forandret til at folk fikk den oppfatningen av at dersom de ønsket personlig suksess, måtte de utvandre.²⁴⁷

På landsbasis var kontakten over Atlanterhavet med på å skape en utvandringkultur i Norge. Fra den dagen utvandringen ble innledet og den første store bølgen av utvandrere forlot landet for å dra til Amerika, kan man konkludere med at det ble skapt og videreført en

²⁴⁶ Østrem 2014:103.

²⁴⁷ Østrem 2014:92-94.

utvandringskultur i landet.²⁴⁸ Dette henger sammen med det man gjerne kaller kjedemigrasjon. Kjedemigrasjon og kulturperspektivet gir en forklaring på hvorfor grupper utvandret. Det er all grunn til å tro at dette også var gjeldende for i det minste en del av eigersunderne som forlot kommunen.

Kjedemigrasjon - en faktor for utvandring

Hva er kjedemigrasjon? Hvordan kan det gi en forklaring på at nordmenn, deriblant eigersunderne, utvandret til Amerika? Østrem legger vekt på at *kjedemigrasjon* var en underliggende årsak til utvandringen.²⁴⁹ Ifølge Østrem hadde kjedeutvandrerene²⁵⁰ som dro fra Norge til Amerika, som regel ett eller to bestemte eller definerte reisemål. Og ved de ulike reisemålene knyttet nordmennene som oftest sterke bånd til hverandre, framfor alt med nordmenn fra samme sted. Det ble derfor dannet store nettverk av nordmenn fra samme sted på forskjellige steder i Amerika. Kjedemigrasjon handler videre mer spesifikt om at utvandrerne bevisst dro til et bestemt sted for å knytte seg til personer eller miljø som tilsvarte det de hadde i Norge. Kjedeutvandrerene ble en del av et nettverk som blant annet var bygd på slektskap vennskap naboskap eller andre typer skap. Disse nettverkene ble opprettet i Amerika, men baserte seg i all hovedsak på kontakter tilbake til Norge.²⁵¹ Ved å se på kjedemigrasjonsperspektivet, kommer kulturforholdene og samhandlingsperspektivet for utvandrerne mye tydeligere fram. Her henviser Østrem til Charles Tilly som sa at det ikke er folk som utvandrer, men nettverk.²⁵²

Dette var også gjeldende for Eigersund dersom man ser på hvor utvandrerne slo seg ned. De hadde bestemte reisemål som de hadde planer om å reise til, og svært mange av dem bosatte seg i områder som var populære blant eigersunderne. Det var enkelte delstater og byer som var usedvanlig populære for eigersunderne.²⁵³

Utvandringen var knyttet opp mot de etablerte innvandrergruppene i Amerika. Utvandrerne hadde ofte knyttet seg sterkt til allerede eksisterende nettverk i Amerika, og dette var derfor en medvirkende årsak til at folk i det hele tatt bestemte seg for å utvandre. Det betyr ikke at

²⁴⁸ Østrem 2014:103.

²⁴⁹ Østrem 2014.

²⁵⁰ Østrem bruker kjedeemigranten.

²⁵¹ Østrem 2014:92-94.

²⁵² Østrem 2014:94.

²⁵³ Bøe og Storhaug 2013:19 og Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

økonomiske forhold ikke spilte inn eller at økonomi var den eneste og viktigste grunnen for utvandringen. Det vil derimot si at kultur- og økonomiperspektivet ikke utelukket hverandre, men heller utfylte hverandre.²⁵⁴

Østrem skiver også om at utvandringen kan ses som et kulturelt fenomen. Det vil si at den heller må ses som en del av en prosess, at den individuelle avgjørelsen blir tatt som et resultat av en prosess. På den måten kan man derfor se på grunnene for utvandringen som både en samfunnsprosess og en individuell avgjørelse.²⁵⁵ Og det at utvandring ikke bare var en individuell avgjørelse, men også en samfunnsprosess, er interessant å ha i betraktning når jeg videre skal se på familiens betydning for at grupper utvandret.

Betydningen av familien

Emigrantprotokollene gir informasjon om at familien var en medvirkende årsak til at en god del av eigersunderne utvandret i perioden 1903 - 1928. En del av de som dro fra Eigersund i tidsrommet 1903 - 1928 oppga at årsaken for utvandringen var at de skulle gjenforenes med et eller flere familiemedlemmer i Amerika.

Det var særlig kvinnene som oppga at de utvandret fordi de skulle reise til familien. Som sagt i forrige delkapittel reiste flere menn på grunn av økonomiske årsaker enn det kvinnene gjorde. En andel av de som ikke oppga at de dro til Amerika på grunn av lite lønnsomt arbeid, førte opp at de dro på grunn av et annet familiemedlem. Hele 53 av kvinnene som utvandret i perioden 1903 - 1928 skulle reise til ektefellen sin, i tillegg til at en kvinne skulle gjenforenes med forloveden hennes.²⁵⁶ Dette må ses som minimumstall siden utvandrerne ikke var nødt til å oppgi grunn for utvandringen i hele perioden 1903 - 1928.

I tillegg til de som oppga at de skulle reise over for å være med mannen sin, var det også et visst antall som dro til annen familie. Tre kvinner oppga at de skulle til barna sine, en oppga at hun skulle til dattera si og en oppga at hun skulle til sønnen sin. De fleste av dem som reiste til barna sine, uavhengig om de bare hadde sønner eller døtre, var nokså gamle. Fire av dem var også enker, noe som kan styrke forklaringen på at familiære forhold var helt avgjørende

²⁵⁴ Østrem 2014:94.

²⁵⁵ Østrem 2014:112.

²⁵⁶ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

for at disse kvinnene utvandret. Men samtidig er det viktig å huske på at dersom de hadde mistet ektemannen sin og den nærmeste familien befant seg i Amerika, var løsningen for en del av dem å utvandre. Det kunne dessuten blitt vanskelig å bli værende på hjemplassen med tanke på den økonomiske situasjonen. Selv med Amerikapenger kunne det blitt for harde kår.

Blant de yngste utvandrede kvinnene var det åtte som oppga at de reiste fordi de skulle til faren sin. Alle disse kvinnene var barn, noe som betyr at de var nødt til å dra sammen med moren over til Amerika. Disse ungentene dro i 1920-årene da familieutvandringen var større enn mellom 1903 og 1914. I tillegg var det også ei ungjente som utvandret for å kunne være sammen med brødrene sine. Det emigrantprotokollene forteller er at de familiære faktorene også var medvirkende til at noen dro, mens andre ikke hadde noe valg. Da foreldrene dro eller allerede hadde dratt, måtte barna bli med.

Selv om det ikke var like mange menn som oppga at de dro på grunn av at skulle reise til et familiemedlem, var det likevel noen. 17 barn og unggutter utvandret mellom 1903 og 1928 fordi de hovedsakelig skulle gjenforenes med sin far. Disse hadde heller ikke noe valg. Utenom disse var det to godt voksne menn som dro til barna sine, en oppga at han reiste til sønnen sin, mens han andre oppga at han skulle dra til barna sine. Dette forteller at selv om økonomiske grunner muligens var hovedårsaken til utvandringen for mange av disse barna, ungguttene og mennene, var det samtidig familiære faktorer som var den utløsende årsaken for at disse guttene og mennene valgte å utvandre.

Familiære faktorer var en av mange årsaksforklaringer på at mange utvandret i hele perioden 1903 - 1928, men basert på det emigrantprotokollene oppgir, kan man si at de familiære faktorene var mer gjeldende i årene 1915 - 1928 for en del av eigersunderne dersom man ser på hvor mange som dro sammen med deler av eller hele kjernefamilien disse årene. Det var dessuten langt flere som oppga at de skulle reise til familien sin i samme periode enn årene før 1915, blant både menn og kvinner.²⁵⁷ Færre oppga at det var «liten arbeidsfortjeneste» som var årsaken for utvandringen mellom 1915 og 1928 enn tidligere, mens det samtidig var flere som dro med deler av eller hele kjernefamilien eller til et eller flere familiemedlemmer der borte. Det er med på å styrke forklaringen på at familiære årsaker spilte en viktig rolle for mange, og da framfor alt i perioden 1915 - 1928.

²⁵⁷ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

3.4 Oppsummering

Pull-faktorene var viktig for at eigersunderne valgte å prøve lykken i Amerika. Det hadde lenge hersket en myte om hvordan Amerika var og hva Amerika hadde å tilby for utvandrede nordmenn. Denne myten eller kunnskapen om hvordan Amerika var, viste seg å være riktig i mange tilfeller. Det var bedre muligheter i Amerika enn i Eigersund kommune. Mulighetene for å få tak i et lønnsomt arbeid var høyere.

Push-faktorer kan også forklare utvandringen fra kommunen. Tall fra emigrantprotokollene viser at *push*-faktorene var avgjørende for mange. De aller fleste utvandrerne i perioden 1905 - 1914 oppga at de utvandret på grunn av «liten fortjeneste». I forhold til resten av landet oppga en større andel fra Eigersund at dette var årsaken til utvandringen.

Avviklingen i skipsfartsnæringen fikk konsekvenser for sjømenn bosatt i Egersund by og resten av kommunen, framfor alt i tidsrommet 1903 - 1914. Mange mistet hyre og Amerika ble en utvei. Det var også noen industriarbeidere som utvandret på grunn av «liten arbeidsfortjeneste», men siden industrien på mange måter blomstret, bortsett fra noen år med stagnasjon og nedgang i løpet av perioden 1903 - 1928, spilte den en avgjørende rolle for at ikke like mange industriarbeidere bestemte seg for å forlate hjemstedet.

Bøndene, bosatt i landdistriktet, hadde ikke like mange muligheter. Det var mangel på arbeid på gårdsbrukene, samtidig som at gårdbrukerne slet med å brødfø hele familien basert på inntektene fra gården. Det var heller ikke enkelt å skaffe seg arbeid i Egersund by. Mange bønder, både gårdbrukere og unge gårdsarbeidere, stod derfor foran store utfordringer, og løsningen for mange av disse ble Amerika. Samtidig fantes det fremdeles gode muligheter til å få tak i bedre jord i Amerika.

Fiskeriene var preget av opp- og nedturer i tidsrommet 1903 - 1928. Sildefiskene var mye bedre nord i Rogaland, og produksjonsmengden var mindre sammenlignet med Stavanger, Haugesund og Kristiansand. Det var særlig i perioden 1903 - 1914 det ikke var like mange muligheter for de som drev med fiske i Eigersund-området. De dårlige fangstene og mangelen på kapital førte til at de enten måtte dra nord- eller sørover under sesongene. Løsningen for mange ble å reise til Amerika. Utvandringen var veldig høy blant fiskerne i tidsrommet 1903 - 1914, mens det i krigsårene ikke dro en eneste fisker. En av årsakene til dette var de svært

gode sildefiskene i løpet av krigen. I 1920-årene var det også en del fiskere som dro på grunn av få gode fiskemuligheter i distriktet, men det var på langt nær like mange som i årene 1903 - 1914. De gode fiskemulighetene i Amerika må samtidig ha lokket flere eigersunderne til å reise dit.

Kvinnene dro ikke i like stor grad av konjunktursvingninger og nedgangstider som mennene. Yrkene kvinnene som oftest hadde i Eigersund og valgte i Amerika ble ikke i like stor grad rammet av konjunktursvingningene. Antallet kvinner som oppga at det var mangel på lite lønnsomt arbeid i Norge var betydelig mindre, både blant kvinnene fra Eigersund og hele landet. Utvandringen var mye mer jevn blant kvinnene som følge av dette. Til tross for at det var bedre tider i Norge eller nedgangstider i Amerika, holdt utvandringen blant kvinnene seg oppe på et relativt stabilt nivå år etter år i perioden 1903 - 1928.

Gjennom blant annet brev og kort fikk de vite hvilke muligheter som eksisterte der borte. Forbindelsen mellom de utvandrede og de hjemme ble også opprettholdt ved at det ble gjennomført hjemreiser av norsk-amerikanerne, og at det ble etablert norsk-amerikanske foreninger. Denne kontakten mellom de bosatte eigersunderne i Amerika og familien hjemme spilte var derfor en medvirkende faktor på hvorfor en del eigersunderne utvandret.

Betydningen av at det hadde vært en ganske omfattende utvandring til Amerika før tidsrommet 1903 – 1928 var stor. I løpet av siste halvdel av 1800-tallet var det en betydelig andel som reiste over Atlanterhavet. Sannsynligheten for at en eller annen eigersunder hadde familie, venner eller bekjente i Amerika, var stor. De utvandrede dro stort sett til steder der de kunne knytte seg til personer eller nettverk fra samme sted. Utvandrerne så gjerne foran seg ett eller to bestemte reisemål som passet. Dette bidro til at det ble dannet en kultur for utvandring. Det å utvandre til Amerika var med andre ord et fenomen som hadde foregått siden tidlig på 1800-tallet fram mot århundreskiftet. Eigersunderne som utvandret mellom 1903 og 1928 stod derfor ikke bare overfor en individuell avgjørelse. De var også en del av en prosess.

Mange dro på grunn av familien. Flere barn reiste fordi foreldrene hadde tatt avgjørelsen om å utvandre, dermed hadde de ikke noe valg. Men det var også mange voksne som reiste over Atlanterhavet av familiære årsaker. Mange av eigersunderne hadde familie i Amerika fra før, mens andre dro sammen med andre familiemedlemmer for å prøve lykken i det nye landet. Da

faren i familien først hadde dratt til Amerika for å skaffe seg arbeid, hadde ikke kona og barna noe annet valg enn å dra etter.

Årsakene til at eigersunderne utvandret var svært sammensatte, sammenfallende og komplekse. Alle disse faktorene lagt fram i dette kapitlet hang i mange tilfeller sammen. I *Kapittel 5: Konklusjon* skal jeg drøfte videre og konkludere med hvordan disse hang sammen.

Kapittel 4: Virkninger av utvandringen – folketall, økonomi og kulturell påvirkning

Utvandring fra et land til et annet kan påvirke mennesker og samfunn. Virkningene kan både være positive og negative. Det er ikke tvil om at utflytting fra et sted eller utvandring fra et land kan påvirke et lokalsamfunn, de som blir igjen og de som utvandrer. I hvor stor grad mennesker eller samfunn bli påvirket av et slikt fenomen som utvandring varierer fra sted til sted. På hvilken måte ble Eigersund kommune og eigersunderne påvirket av den omfattende utvandringen?

Jeg har valgt undersøke noen av virkningene av utvandringen for Eigersund kommunen. Målet er å få belyst hva utvandringen hadde å si for lokalsamfunnet og menneskene som ble værende i kommunen. Følgende tre tema er undersøkt: Jeg har presentert og drøftet i hvor stor grad folketallet i kommunen ble påvirket av utvandringen, noen økonomiske gevinster eller tap utvandringen hadde for samfunnet og menneskene som ble igjen og til slutt har jeg presentert og drøftet i hvor stor grad det fantes en kulturell påvirkning i Eigersund kommune i perioden 1903 – 1928, med utgangspunkt i materiale som i all hovedsak dekker Agderfylkene og Rogaland.

I delkapitlet *4.1 Demografiske virkninger - folketallsutviklingen* skiller jeg Eigersund kommune i to områder en del ganger: Byen og landdistriktet. Dette har jeg gjort for å ta fram at utvandringen påvirket begge stedene. Figurene i delkapitlet dekker hele kommunen. Leseren vil også legge merke til at jeg går tilbake til siste halvdel av 1800-tallet for å forklare og begrunne hvorfor utvandringen påvirket folketallsutviklingen. Jeg har ikke kontroll over alle faktorer som påvirket folketallsutviklingen i kommunen. Jeg har studert noen, men det er viktig at leseren har i bakhodet at det finnes andre faktorer som også spilte en avgjørende rolle for hvordan folketallsutviklingen og folketallstrukturen var og endret seg.

Jeg har støttet meg mer på det Semmingsen skriver om i veldig stor grad. Hun dekker Norge, Agderfylkene, Rogaland og resten av kyststrøkene i landet. Delkapitlene *4.2 Økonomiske virkninger* og *4.3 Kulturell påvirkning* er hovedsakelig basert på det Semmingsen kom fram til i sine studier. Framstillingen er dermed mye mer generell enn i de forrige kapitlene. Det er viktig at leseren er klar over at Semmingsen kun har undersøkt perioden fram til 1915.

4.1 Demografiske virkninger – folketallsutviklingen

Norges folketall blir påvirket av den massive utvandringen

Statistikken viser at 754 500 mennesker utvandret til oversjøiske land mellom 1836 og 1915, mens det var et innvandringsoverskudd på kun 137 500 i samme periode. Dette ga en samlet netto utvandring på 617 000 mennesker.²⁵⁸ Dersom man tar utgangspunkt i perioden 1846 - 1930 hadde man et tall på 685 480 i netto utvandring.²⁵⁹ Hva hadde utvandringen å si for folketallet bare i perioden 1903 - 1928 i Norge?

I perioden 1901 - 1910 var det en netto utvandring på 155 170 mennesker. Utvandringen var svært omfattende denne perioden, noe som gjorde at den virkelige veksten i befolkningsmengden ikke ble så stort i forhold til overskuddet etter fødsle og død. I den påfølgende perioden 1911 - 1920 var utvandringen veldig svak, samtidig som at innvandringen var sterkere. Med en netto utvandring på kun 16 987 kunne dette tallet ikke måle seg med forrige periode. Denne virkelige veksten i befolkningsmengden var mye høyere i denne perioden sammenlignet med 1901 - 1910 og 1921 - 1930. Selv om utvandringen bare var litt mer omfattende i årene 1921 - 1930 enn perioden før, var netto utvandring fem ganger så høyt. Dette skyldtes den svært lave innvandringen til landet i 1920-årene.²⁶⁰

Det totale folketallet økte betraktelig saktere i perioden 1865 - 1915 enn det den hadde gjort før 1865, og den naturlige veksten var lav i dette tidsrommet. Sammenlignet med andre nord- og vesteuropeiske land vokste folketallet mye langsommere.²⁶¹ Alt i alt hadde utvandringen fra hele Norge mye å si for landets befolkningsutvikling.

I løpet av dette tidsrommet var det stillstand i folkemengden, og noen steder i landet sank det totale folketallet. Ett eksempel er landdistriktene i Kristians amt, som tilsvarer dagens Oppland. Folketellingene viser at det var færre innbyggere der i 1910 enn helt tilbake til 1865. Det samme gjaldt i landdistriktene i Nedenes amt, i dagens Aust-Agder. I Lister og Mandals amt var det en ubetydelig økning i det totale folketallet.²⁶²

²⁵⁸ Semmingsen 1950:446-447.

²⁵⁹ Engen 1978:36.

²⁶⁰ Engen 1978:36.

²⁶¹ Semmingsen 1950:446-447.

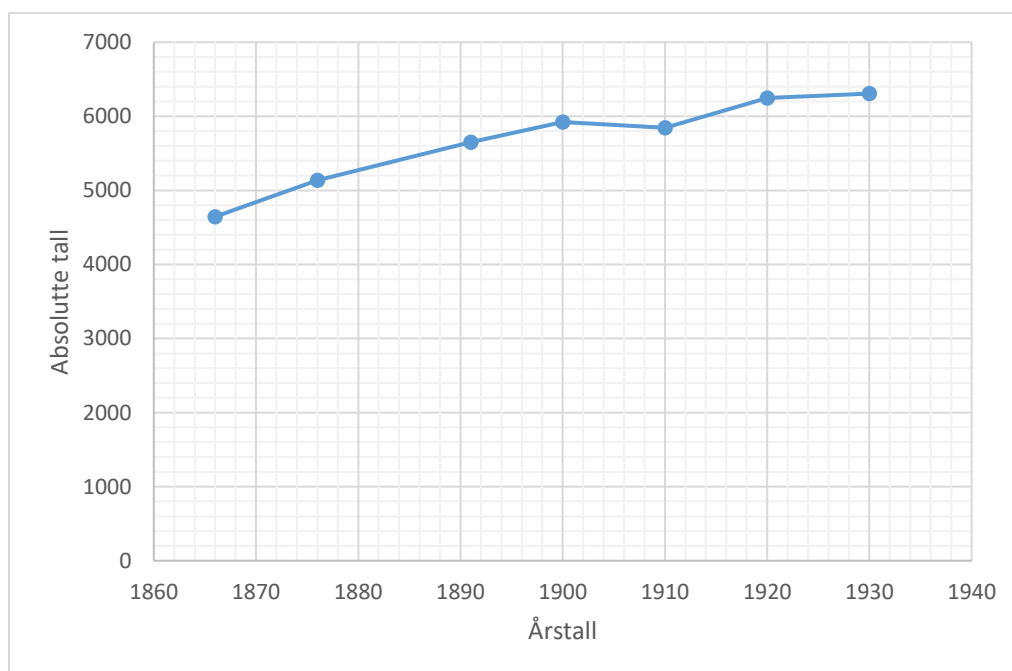
²⁶² Se forrige fotnote.

I landdistriktene i Agderfylkene ble folkemengden betydelig påvirket av utvandringen. Fram til 1875 hadde det vært temmelig stor utflytting til andre steder i Norge, men fra og med 1875 forandret dette seg. Da var det utvandringen som stadig tok større del av utflyttingsoverskuddet. I Agderfylkene var det hovedsakelig utvandringen som var hovedårsaken til at folketallet sank.

På samme måte ble Eigersund kommunes folketall påvirket av utvandringen. Folketallet var derimot høyere i kommunen i 1910 enn i 1865. I perioden 1866 - 1930 viste det seg at utvandringen satte spor i hvor stor folkemengden var i hele kommunen, samt Eigersund by og landdistriktet adskilt. Men hvor mye hadde utvandringen å si for stagnasjonen og nedgangen i perioden 1903 - 1928? Ble befolkningsstrukturen mellom de ulike kjønn påvirket som følge av utvandringen?

Utvandringen påvirker befolkningsutviklingen i kommunen

Tilgjengelig statistikk viser at endringer i folketallet i både byen og landdistriktet kom som konsekvens av blant annet utvandringen til Amerika.²⁶³ Det utelukker ikke at andre forhold også var medvirkende til denne nedgangen i folkemengden. Nedenfor er det et diagram som viser innbyggertallet i Eigersund kommune i perioden 1866 - 1930.

Figur 15: Innbyggertallet i Eigersund kommune i perioden 1866 - 1930. Absolutte tall.²⁶⁴

²⁶³ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

²⁶⁴ NOS: Folketellingene fra 1866, 1876, 1891, 1900, 1910, 1920 og 1930.

Man kan se på folketallsutviklingen mellom 1866 og 1900, for å understreke at utvandringen fra kommunen påvirket folketallsutviklingen. Det var en god del eigersundere som utvandret til Amerika i siste halvdel av 1800-tallet, men i motsetning til utvandringsintensiteten fra perioden etter århundreskiftet, var den totalt sett svært lav i forhold til utvandringen i perioden 1903 - 1928.²⁶⁵ Den lave utvandringen på 1800-tallet fra kommunen påvirket ikke folketallsutviklingen i like stor grad som de første 30 årene av 1900-tallet. Kommunen hadde i tillegg et fødselsoverskudd som bidro til at det totale folketallet steg svært mye. Folketallet i 1866 var 4645, mens det i 1900 hadde steget til 5925 innbyggere. Folketellingene fra 1876 og 1891 viser at det var en vekst i den totale folkemengden gjennom hele perioden 1866 - 1900. Det var selvsagt flere faktorer som ga en slik økning i folketallet. En faktor var et høyt fødselsoverskudd, mens en annen faktor som spilte inn var en relativt marginal utvandring. I perioden 1866 - 1900 var det det en høy naturlig befolkningsvekst og lite utvandring, som førte til en større befolkningsvekst. Mens tiåret 30-årsperioden 1900 - 1930 hadde en sterk naturlig befolkningsvekst med en nokså stor eller veldig omfattende utvandring. Dette førte derfor til stagnasjon og nedgang.²⁶⁶

I 1900 hadde Eigersund kommune 5925 innbyggere, og ved neste folketelling i 1910 var folketallet i kommunen sunket til 5847. Selv om den naturlige tilveksten var stor, både i byen og i landdistriktet, gikk det totale innbyggertallet ned.²⁶⁷ Mange eigersundere flyttet til andre steder og byer i Norge i denne perioden. Men det var langt fra bare utflyttingen til en annen landsdel som førte til en slik nedgang. Utvandringen til Amerika var en grunn til nedgangen i folketallet, og den bidro derfor til at folketallet gikk noe ned i tiårsperioden 1900 - 1910.²⁶⁸

Harald Hamre kom også fram til samme konklusjon. Utvandringen hadde innvirkninger på kommunen. Den påvirket blant annet folketallsutviklingen i en betydelig grad i perioden 1900 - 1910. Uten utflyttingen til andre landsdeler og framfor alt utvandringen til Amerika, ville det trolig vært en befolkningsvekst på om lag ti prosent disse årene siden fødselsoverskuddet lå

²⁶⁵ Bøe og Storhaug 2013:104 og Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

²⁶⁶ NOS: Folketellingene fra 1866, 1876, 1891 og 1900.

²⁶⁷ Hamre 1996:196.

²⁶⁸ NOS: Folketellingene fra 1900 og 1910.

på denne prosentandelen, noe som forteller at veksten egentlig var ganske høy, uten at innflytting til kommunen er tatt med.²⁶⁹

Den totale folkemengden i landdistriktet sank litt mer enn i byen mellom 1900 og 1910. I landdistriktet sank folketallet med 48 personer, mens det i byen var en nedgang på 30 personer. Dette betyr ikke at utvandringen til Amerika som gjorde denne forskjellen mellom by og landdistrikt, men det viser at begge steder ble påvirket av den omfattende utvandringen ved at folketallet sank.

Det at utvandringsintensiteten var lavere i perioden 1910 -1920, og da framfor alt i årene 1915 - 1920, var antakeligvis viktig for at det totale folketallet i kommunen økte. Befolkningen vokste med 402 innbyggere i denne tiårsperioden. Befolkningsøkningen var en del høyere i byen. Egersund by hadde en vekst på 237, mens landdistriktet hadde en noe lavere vekst med 165 personer. Utvandringen til Amerika var en av årsakene til at overskuddet ikke var like stort i landdistriktet som i byen.²⁷⁰ Uten utflyttingen og utvandringen til Amerika ville det vært en naturlig vekst på seks prosent i perioden 1910 - 1920 i landdistriktet og sju prosent i byen, uten at den interne flyttingen fra og til kommunen er tatt med.²⁷¹

Fra 1920 til 1930 var den årlige veksten av innbyggere lavere enn i den forrige tiårsperiode. Samtidig som at veksten stagnerte, hadde utvandringsomfanget økt relativt mye. Som vist i kapittel 2 var den gjennomsnittlige utvandringen i årene 1921 - 1928 mye lavere enn i 1903 – 1914. En av faktorene til at det fremdeles var vekst i den totale folkemengden i hele Eigersund kommune var trolig utvandringen til Amerika.

I tiåret 1920 - 1930 var utviklingen i byen og landdistriktet forskjellig. Det totale folketallet i Egersund by sank med 28 personer, fra et totalt folketall på 3429 til 3401 totalt, mens det i landdistriktet var en økning på 86 personer.²⁷² Utvandringsintensiteten i disse årene var større fra byen enn det den hadde vært tidligere, mens hovedsakelig færre fiskere og bønder dro fra landdistriktet.²⁷³ Men det var ikke utvandringen alene som var årsaken til nedgangen i

²⁶⁹ Hamre 1996:195.

²⁷⁰ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

²⁷¹ NOS: Folketellingen fra 1920.

²⁷² NOS: Folketellingene fra 1920 og 1930.

²⁷³ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

folketallet i byen. Byen hadde en naturlig befolkningsnedgang på 0,8 prosent mellom 1920 og 1930. Befolkningsøkningen som fant sted i landdistriktet skyldtes heller ikke bare lavere utvandring, men et fødselsoverskudd på tre prosent.²⁷⁴

Befolkningsstrukturen - menn

Svingningene i utvandringsintensiteten førte til at andelen menn i kommunen på mange måter ble påvirket av utvandringsbølgene i hele perioden 1903 - 1928. Den intensive utvandringen i løpet av første tiåret av 1900-tallet bidro til at folketallet sank med 95 innbyggere i kommunen til tross for at det var et fødselsoverskudd i tidsrommet 1900 – 1910.²⁷⁵

I tidsrommet 1900 - 1910 var reduksjonen i folketallet i landdistriktet større enn i byen. Nedgangen i landdistriktet var på så mange som 52 menn. I byen var det en reduksjon på totalt 43.²⁷⁶ Dette viser at andelen menn bosatt i kommunen ble påvirket av utvandringsstrømmen fra hele kommunen, også byen og landdistriktet hver for seg. Det at så mange menn fra Eigersund valgte å utvandre spilte en rolle for hvordan folketallsutviklingen og folketallstrukturen utviklet seg. Den omfattende utvandringen blant menn var av stor betydning for kommunen siden den uten tvil var en faktor som påvirket folketallet i denne perioden.

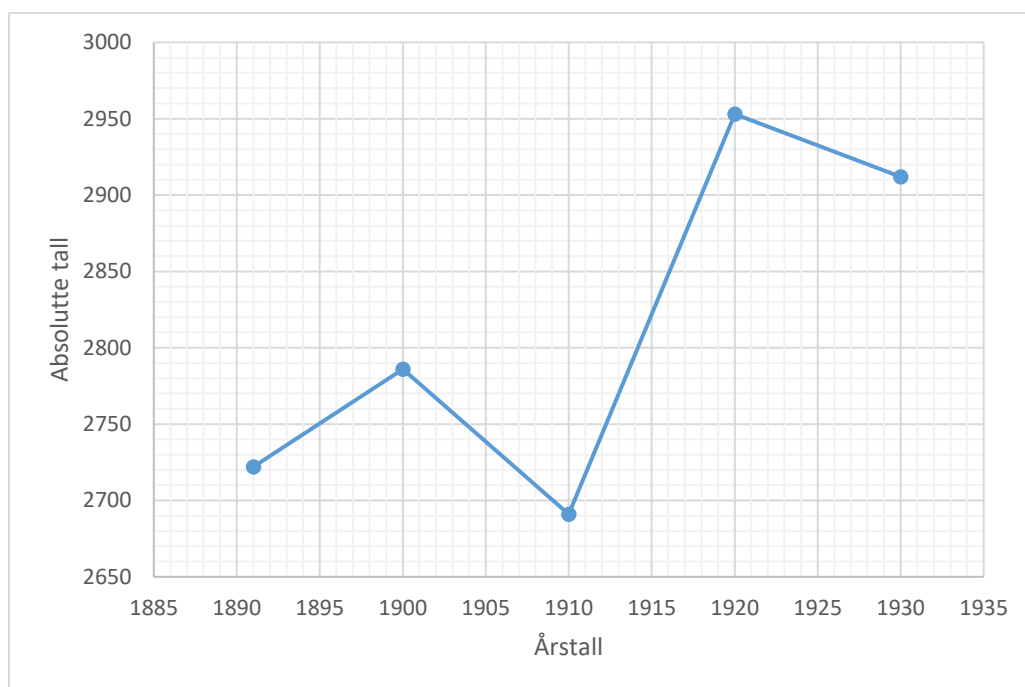
I tidsrommet 1910 - 1920 var det som sagt tidligere en vekst i folketallet, både i byen og i landdistriktet. Byen hadde en vekst på 150 menn, og landdistriktet hadde en vekst på 112 menn.²⁷⁷ Selv om man ikke tar stilling til at utvandringsstrømmen var større fra landdistriktet enn fra byen, viser tallene at utvandringen påvirket hvor stort folketallet var begge steder. Og til tross for at det var et fødselsoverskudd og en del tilflytting til kommunen, førte den interne utflyttingen og utvandringen til Amerika til at veksten ikke var like stor som den antakeligvis kunne vært.

²⁷⁴ NOS: Folketellingen fra 1930.

²⁷⁵ Hamre 1996:196.

²⁷⁶ NOS: Folketellingene fra 1910 og 1920.

²⁷⁷ NOS: Folketellingene fra 1910 og 1920.

Figur 16: Kjønnstrukturen i Eigersund kommune i perioden 1891 - 1930. Menn. Absolutte tall.²⁷⁸

Den noe lavere utvandningsstrømmen fra og med 1911, samt den svært lave utvandringen i bunnperioden 1915 – 1920, bidro til at det mannlige innbyggertallet i Eigersund vokste med hele 262 menn. I perioden etter 1920 og fram til 1928 var utvandringen betydelig større enn under krigen. Dette spilte trolig en rolle for at antallet menn bosatt i kommunen igjen sank i tiåret 1920 - 1930. Men var det byen eller landdistriktet som førte til en befolkningsnedgang blant mennene i denne perioden?

Forholdet mellom byen og landdistriktet forandret seg helt i tidsrommet 1920 - 1930 dersom man ser på folketallsutviklingen. I denne perioden sank folketallet med 47 menn i byen, mens landdistriktet derimot hadde en vekst på seks menn.²⁷⁹ Dette gjorde at situasjonen var endret, tatt i betraktning at byen nå hadde en nedgang i antall menn som var bosatt der. En slik nedgang hadde ikke byen hatt tidligere. Noe av denne nedgangen skyldtes en større utflytting og utvandring fra byen til Amerika enn fra landdistriktet.²⁸⁰ Og som nevnt tidligere, var det et totalt fødselsunderskudd på 0,8 prosent i tidsrommet 1920 - 1930 i Eigersund by. Dette bidro til nedgangen i det totale folketallet blant menn.

²⁷⁸ NOS: Folketellingene fra 1891, 1900, 1910, 1920 og 1930.

²⁷⁹ NOS: Folketellingene fra 1920 og 1930.

²⁸⁰ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

Det som er verdt å nevne er at det var en vekst blant mennene fra perioden 1891 til 1900, med en økning på 64²⁸¹. Setter man denne økningen opp mot blant annet nedgangen i den mannlige folkemengden i periodene 1900 - 1910 og 1920 - 1930, kan man uten tvil legge merke til at utvandringen var en av årsakene til variasjonene i kommunens folkemengde i denne perioden. Utvandringen var tross alt en god del lavere det siste tiåret av 1800-tallet enn i perioden 1903 - 1928, og dermed hadde ikke utvandringen påvirket og justert i like stor grad hvor stor andelen menn som til enhver tid var bosatt i Eigersund.²⁸²

Befolkningsstrukturen - kvinner

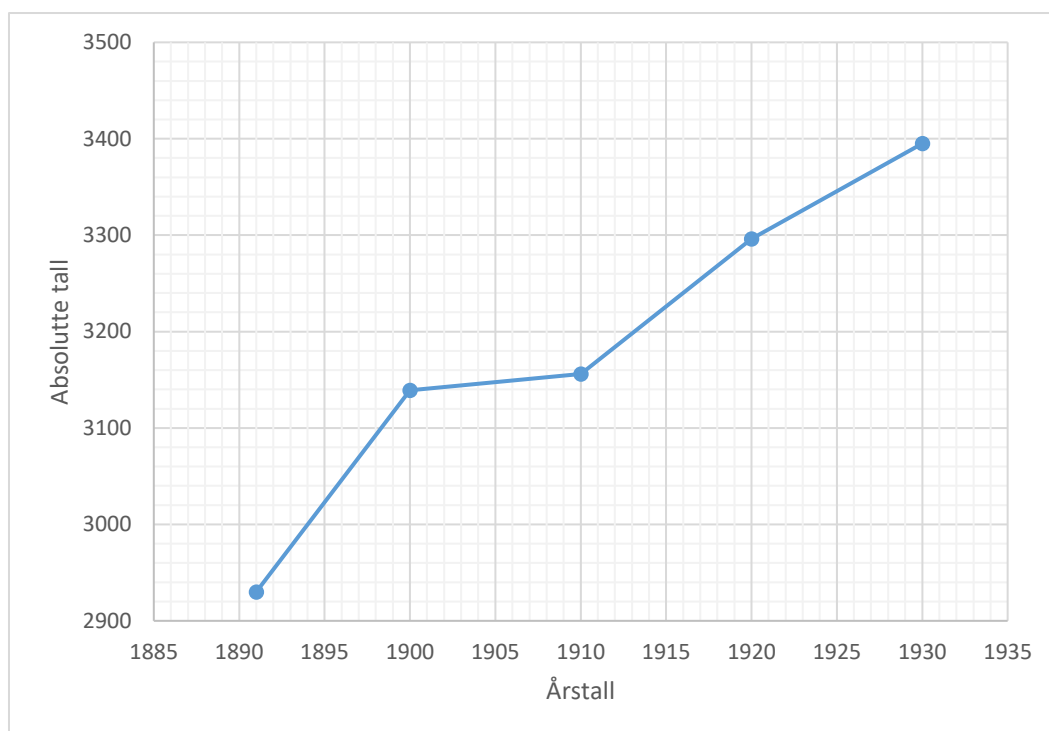
Utvandringen hadde innvirkning på det totale antallet kvinner bosatt i kommunen, i både byen og i landdistriktet. Dette kan illustreres tydelig dersom man ser på at folkemengden blant kvinnene ble preget av svingningene som følge av utvandringen. I perioden 1900 - 1910 steg den kvinnelige befolkningen med 17. Økningen i antall kvinner var sterkere etter 1910, og en av grunnene til det var trolig den mye lavere utvandringen i perioden etter 1910. I eksakte tall var økningen på 140 kvinner i tiårsperioden 1910 – 1920. Dette var ikke en betydelig økning.

I årene etter 1920 og fram til 1930 var økningen i folketallet på 99 kvinner. Denne økningen utgjorde rundt to tredjedeler av økningen som var i forrige tiårsperiode. Det er ikke tvil om at den noe høyere utvandringssintensiteten blant kvinnene i tidsrommet 1921 - 1928, bidro til at økningen blant den kvinnelige delen av folketallet ikke var like stor som i årene 1915 – 1920. Dette skyldtes blant annet en mye lavere utvandring blant kvinnene.²⁸³

²⁸¹ NOS: Folketellingene fra 1891 og 1900.

²⁸² Bøe og Storhaug 2013:105.

²⁸³ Se utvandringstallene fra kapittel 2.

Figur 17: Kjønnstrukturen i Eigersund kommune i perioden 1891 - 1930. Kvinner. Absolutte tall.²⁸⁴

Antallet kvinner bosatt i byen og landdistriktet hver for seg ble også påvirket av utvandringen. I perioden 1900 - 1910 var det kun en vekst på fire kvinner i landdistriktet, mens i byen var veksten litt større, med 13 kvinner mer. Det var marginale forskjeller mellom byen og landdistriktet i denne perioden. I tidsrommet 1910 - 1920 var tendensen lik. Oppgangen i det kvinnelige folketallet var fortsatt større i byen. I dette tidsrommet økte det kvinnelige folketallet til totalt 1894 kvinner, en økning på 87. I landdistriktet økte folketallet på 53 kvinner.²⁸⁵ Økningen i folketallet var dermed høyere i årene 1910 - 1920 da utvandringen blant kvinnene var lavere.

I tidsrommet 1920 - 1930 var det imidlertid landdistriktet som hadde et større overskudd av kvinner i befolkningen. I 1930 hadde landdistriktet økt antallet kvinner med 80, noe som skilte seg fra de andre periodene. I byen var veksten kun på 19 kvinner.²⁸⁶ Situasjonen så med andre ord annerledes ut enn det den hadde gjort tidligere. Større utflytting til andre steder i Norge og utvandring til andre land, framfor alt til Amerika, fra byen, bidro til at overskuddet

²⁸⁴ NOS: Folketellingene fra 1891, 1900, 1910, 1920 og 1930.

²⁸⁵ NOS: Folketellingene fra 1900, 1910 og 1920.

²⁸⁶ NOS: Folketellingen fra 1930.

av kvinner ikke var like stort i byen. Det var færre kvinner fra landdistriktet som utvandret, samtidig som at flere gifte kvinner fra Egersund by reiste til Amerika.²⁸⁷ En kombinasjon av en mindre naturlig befolkningsvekst og en moderat utvandringsstrøm i 1920-årene var to av årsakene til den minimale økningen i folkemengde blant kvinner i byen.²⁸⁸

Mellom 1891 og 1900 var det en økning på hele 209 kvinner. Dette var en høy vekst, og selv om et relativt fødselsoverskudd bidro til denne veksten, var den lite omfattende utvandringen i årene 1891 - 1900 en grunn for denne økningen. Poenget med å nevne dette er å få fram at den mer omfattende utvandringen blant kvinnene etter århundreskiftet var en viktig bidragsyter for at veksten i det kvinnelige folketallet ikke var like stort i årene 1903 - 1928 som i slutten av 1800-tallet før utvandringen hadde eksplodert.²⁸⁹

4.2 Økonomiske virkninger

Jordbruk og fiske et eksempel på mangel på arbeidskraft

Utvandringen av unge bønder og fiskere førte til at familiene hjemme mistet mye arbeidshjelp på gårdene eller i fiskebåtene. I hvor stor grad var dette en negativ retning? I Norge ble det samtidig gjort teknologiske framskritt i jordbruket, noe som blant annet gjorde at jordbrukerne ikke lenger var like avhengige av fisket som biinntekt. Denne endringen gjaldt blant annet på Vestlandet og i Nord-Norge.²⁹⁰ Det var trolig gjeldende for Eigersund kommune med tanke på jordbruket i Rogaland hadde gjort framskritt og var under utvikling. Det er likevel viktig å huske at Dalane-distriktet ble introdusert for pengesamfunnet og nytenkning noe saktere enn på Jæren litt lenger nord.

Det som i alle fall er sikkert, ifølge Ingrid Semmingsen, er at jordbruksnæringen ble påvirket av den store utvandringen også etter århundreskiftet. Ifølge yrkesopplysningen gitt i utvandringsstatistikken var utvandringen sterkere blant jordbruksarbeiderne i perioden 1901 - 1910 enn det den var i 1880-årene. Særlig mange jordbruksarbeidere og jordbrukstjenere reiste til Amerika. Bondesønner og bondedøtre dro fra landet fra alle kanter, og blant de unge var mange husmannssønner og husmannsdøtre. Resultatet av denne utvandringen av arbeidskraft knyttet til jordbruksnæringen, viste at det fremdeles var denne næringen som ble

²⁸⁷ Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

²⁸⁸ NOS: Folketellingen fra 1930.

²⁸⁹ NOS: Folketellingene fra 1891 og 1900.

²⁹⁰ Semmingsen 1950:371.

rammet hardest. Samtidig er det viktig å huske at det var denne næringen som fremdeles sysselsatte flest i Norge.

Det finnes likevel ingen grunn til å tro at jordbruksnæringen ble rammet hardere etter århundreskiftet enn i 1880-årene. Men siden flere av de utvandrede statistisk sett var plassert i gruppa som dekket jordbrukerne fra og med 1900, virket det som om oppbruddet var sterkere. Det som er sikkert er at folk klagde over at det var vanskelig å få tak i arbeidskraft av ulikt slag på gårdsbrukene. Det ble uttrykt med høye stemmer at det var mangel på arbeidshjelp over store deler av landet, og aldri før hadde bøndene vært så enige om dette.²⁹¹

I Eigersund må utvandringen av arbeidskraft knyttet til jordbruket også ha påvirket landsbygda. I likhet med resten av landet var det også her jordbrukerne som utgjorde den største utvandrergruppa. Det dro folk i den beste yrkesaktive alderen, framfor alt i årene 1903 - 1914. Det var svært mange unge gårdsarbeidere som utvandret, mens de godt voksne ble igjen.²⁹² Jeg har ikke funnet noe om at eigersunderne klagde over situasjonen som oppstod som følge av oppbruddet fra landdistriktet. Men det er likevel grunn til å tro at en del av dem som ble værende hjemme på gårdsbruket, mistet betydningsfull arbeidskraft fordi utvandringshyppigheten var svært høy. Samtidig er det viktig å huske at det heller ikke var mange arbeidsplasser i landdistriktet.

Industrien utvider i Egersund by

Veksten i industrien i Egersund by etter århundreskiftet ga flere arbeidsmuligheter i kommunen. Særlig fajansefabrikken utvidet arbeidsstokken betydelig i hele perioden 1903 - 1928 med noen avbrudd under første verdenskrig og i 1920-årene. I 1905 hadde fabrikken 270 ansatte, mens arbeidstokken hadde vokst til over 380 ansatte i 1915.²⁹³ Det å skaffe seg arbeid på fajansefabrikken eller ved en annen fabrikk ga derfor muligheter til å ha ei stabil inntekt for mange familier, men det var langt fra alle som fikk jobb på fabrikkene i byen, og selv om inntekten var høyere blant fabrikkarbeiderne i Egersund by enn for eksempel i Stavanger, utvandret mange eigersundere.

²⁹¹ Semmingsen 1950:398.

²⁹² Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 - 1928 fra Stavanger, Kristiansand og Bergen, utvandrede fra Eigersund.

²⁹³ Hamre 1996:320.

Amerikapenger

Det var svært mange dollars som endte opp i Norge. Mange foreldre mottok støtte fra barna som hadde utvandret, samtidig som at mange av de unge som bodde i Amerika, hjalp yngre søsken med å skaffe seg en utdanning eller andre tiltak som kunne gi arbeid. Det var særlig til Agderfylkene og til dels Rogaland pengene strømmet til. Pengene som ble sendt til disse områdene, bidro til videre drift av gårdsbruket og å holde styr på barna, mens mannen styrket familieøkonomien i Amerika.²⁹⁴

Også mange av eigersunderne bosatt i Amerika sendte penger hjem til familien i hjemlandet. Både Abram K. SørDAL og Per I. Bøe skriver om at det ble sendt penger av eigersunderne til gamlelandet²⁹⁵, men utover det viser de ikke så mye til betydningen av denne pengestrømmen som gikk til kjente og kjære i perioden 1903 - 1928. Bøe framhever betydningen av gaver og hjelp til hjembygda som en viktig del av kontakten mellom de utvandrede eigersunderne og de hjemme.²⁹⁶ Pengegaver fra Amerika var heller ikke uvanlig for å støtte ulike tiltak i Eigersund kommune, og at pengestøtten ofte foregikk i form av innsamlinger. Innsamlingene ble vanligvis organisert gjennom såkalte *Sons of Norway Lodger*. Bare i 1928 var det fremdeles 23 slike *Lodger* i New York-området.²⁹⁷

Spørsmålet er om amerikapengene hadde noen innvirkning på eigersunderne og hjemplassen i det hele tatt. Som sagt tidligere finnes det svært lite om hvor viktige denne pengestrømmen var for de som bodde i Eigersund kommune, men dersom man ser på forskning som dekker hele Norge, er det åpenbart at dette betydde mye for mange.

Det er umulig å si eksakt hvor store pengesummer som ble sendt til Norge gjennom 1800- og 1900-tallet. Pengene ble overført på forskjellige måter. Det ble blant annet brukt postanvisninger, alminnelige brev, arvemidler og forsendelser til banker og emigrantkontorer.²⁹⁸ Fra og med 1880-årene vokste imidlertid pengestrømmen kraftig, og det fortsatte den å gjøre helt fram til 1910. Fra og med 1910 gikk det samlede beløpet noe ned, men strømmen var sterk til og med 1913. Under første verdenskrig og i årene etter krigen fortsatte nedgangen, men det var fremdeles betydelige summer som ble sendt til gamlelandet

²⁹⁴ Semmingsen 1950:455.

²⁹⁵ Bøe og Storhaug 2013:85 og SørDAL 2000:16.

²⁹⁶ Bøe og Storhaug 2013:85.

²⁹⁷ SørDAL 2000:16.

²⁹⁸ Semmingsen 1950:455-456.

selv om summene ikke kunne sammenlignes med hvordan de hadde vært før krigen. I 1903 var summen på 3,6 millioner kroner og i 1913 ble det sendt 9,3 millioner kroner fra Amerika, og her er bare postanvisningene medregnet. Dersom man legger til tall fra banker og emigrantkontorer fra året 1905, var pengebeløpet som ble sendt til Norge på hele 20 millioner norske kroner.²⁹⁹

Semmingsen skriver også om at den aller største pengestrømmen gikk til kystdistriktene på Vestlandet, framfor alt til Agderfylkene i slutten av 1800-tallet og begynnelsen på 1900-tallet. Pengene som kom til Norge ble ikke automatisk brukt med en gang. En del var beregnet til umiddelbar forbruk, men det var også mye kapital som ble plassert i bankene. Det som er interessant er at amtmennene og distriktslegene i Agder, på Vestlandet og helt opp til Trøndelag la merke til at amerikapengene var av stor betydning de første årene av 1900-årene. Folk merket godt at sendingene ble færre og mindre da det var dårlige tider i Amerika, men da konjunktorene derimot gikk opp igjen, kjente folk på kroppen at amerikapengene strømmet på. Disse pengene ble på mange vis redningen for altfor små gårdsbruk som folk kunne leve av, en skipsfart som gikk med store tap og makrellfisket som så å si var opphørt. I tillegg til at amerikapengene både reddet eiendom og gårdsbruk, ga pengene også en amerikabillett til nordmenn som hadde ønsker om å utvandre.³⁰⁰ Det skal likevel sies at amerikabillettene stort sett ble kjøpt i Amerika og sendt hjem til Norge.³⁰¹

Norsk-amerikanerne reiser hjem

Mange som vendte hjem, hadde også med seg oppspart kapital i kofferten. I forrige kapittel der jeg kort nevnte eigersundernes hjemreiser som en påvirkningsfaktor for mer utvandring, kan man samtidig se at hjemreisene, midlertidige eller permanente, hadde innvirkning på lokalsamfunnene. Tilbakevandringen begynte å vokse kraftig i 1890-årene. Fra 1905 og utover økte den ytterligere. De aller fleste nordmennene som reiste tilbake bodde der borte i få år, og de var sjeldnere eldre enn 40 år.³⁰²

Selv om mange reiste hjem til Norge etter svært få år i Amerika, uten evnen til å tilpasse seg helt der borte, så det likevel ut som at folk greide å spare opp en del midler, og dermed hadde

²⁹⁹ Semmingsen 1950:456.

³⁰⁰ Semmingsen 1950:458-459.

³⁰¹ Semmingsen 1950:456.

³⁰² Semmingsen 1950:460.

opnådd økonomisk framgang og sosialt avansement, som de kunne ha nytte av i hjemlandet.³⁰³ Flere personer fra Dalane-distriktet, deriblant eigersundere gjorde dette. En god del reiste tilbake etter at de hadde spart opp nok penger til å etablere seg i hjemkommunen.³⁰⁴

82 prosent av de hjemvendte mennene slo seg ned i det fylket de ble født for å drive et gårdsbruk. De fleste av dem slo seg ned i hjembygda. Det er mye som tyder på at norsk-amerikanerne hadde et større økonomisk grunnlag til å starte opp en egen gård. De som ikke bosatte seg i hjembygda, dro som oftest til byene for å skaffe seg arbeid. Mange av de som kom tilbake til Norge var langt fra millionærer, men det ser ut til at de samtidig var mye mer velstående enn nordmenn som ikke hadde vært ute. Det som er interessant, er det at personer som nødvendigvis ikke hadde arbeidet i jordbruket i Amerika, men vært sysselsatt i bergverk og industri, søkte arbeid innen jordbruksnæringen da de kom hjem.³⁰⁵

Mange av de som reiste tilbake til Dalane-distriktet, bygget sin egen gård eller overtok foreldrenes gårdsbruk etter å ha vært i Amerika en del år. I mange av tilfellene var det relativt unge menn som hadde utvandret med andre søsken. Noen av søsknene ble igjen, mens andre vendte hjem.³⁰⁶ Man må ikke undervurdere betydningen av at disse reiste hjem igjen.

Selv om jeg ikke har tall på hvor mange som vendte hjem til Eigersund kommune, er det i alle fall interessant å se på hvor mange som vendte tilbake til Agder og Rogaland. 6700 norsk-amerikanere hørte hjemme i Vest-Agder og bortimot 6000 hørte hjemme i Rogaland av de nesten 50 000 hjemvendte nordmennene i 1920. I Vest-Agder var det ikke uvanlig å støte på personer som hadde vært i Nord-Amerika. Det fantes mange beretninger på at de som reiste hjem i slutten av 1800-tallet og fram til 1920, tok med seg verdifull kapital og investerte i ulike næringer, og da framfor alt i jordbruksnæringen.³⁰⁷

4.3 Kulturell påvirkning

Nye impulser og ny kunnskap?

Mange hadde som formål å samle penger og vende tilbake med muligheter for å gjøre det bedre. For en god del ble drømmen realisert. Ikke bare kom de tilbake med penger til å bygge

³⁰³ Semmingsen 1950:461.

³⁰⁴ Sjørdal 2000:16.

³⁰⁵ Semmingsen 1950:461-462.

³⁰⁶ Bøe og Storhaug 2013:27ff.

³⁰⁷ Semmingsen 1950:462.

eller utvide egen grunn. De kom også tilbake med et større initiativ og arbeidsvaner og arbeidstempo. Ingrid Semmingsen skriver blant annet at folk fra Vest-Agder brakte med seg masse arbeidsinnsats og initiativ til hjemstedene.³⁰⁸

Et godt eksempel på dette var uttalelsene til distriktslegene i kystområdene. De var enige om at utvandrerne som hadde vendt tilbake til gamlelandet, brakte med seg store doser arbeidsinnsats og fornuft til å bruke tida si lønnsomt, så vel som å ta med seg penger hjem. Ifølge legene var det helt klart merkbart at de som hadde vært bosatt og arbeidet der midlertidig, hadde fått et bredere syn på mange områder sammenlignet med de som ikke hadde vært i Amerika. Legene la også merke til at norsk-amerikanerne var mer hygieniske og renslige.³⁰⁹

Det var en god del eigersundere som drev med skytteltrafikk. De reiste fram og tilbake, og opererte med dobbelt statsborgerskap. Sjørdal skriver videre at de som regel fortalte hvor enestående Amerika var, gjorde at folk reagerte. Han nevner også at alt skrytet av amerikafarerne om hvor flott Amerika var, gjorde at mange ble oppfattet som skrytepaver. Og som Sjørdal skriver, var det muligens ikke riktig at de ble det, fordi forholdene i New York var nokså større og annerledes enn i lille Egersund by. Sjørdal skriver derimot ingenting om at de hjemvendte fra Eigersund kommune formidlet ny kunnskap, og at de ga inntrykk av nye impulser. Dette kan skyldtes at han ikke går i dybden. Dersom man ser på materialgrunnlaget i Semmingsens beskrivelse av dette på landsbasis, skal man ikke se bort fra at det også var slik i Eigersund.³¹⁰

Norsk-amerikanernes tilstedeværelse og samtaler med bekjente, venner og familie i gamlelandet kunne påvirke lokalmiljøene i Norge. Folk var nysgjerrige på hva en hjemvendt Amerika-utvandrer hadde å fortelle, skriver Semmingsen. Hun skriver også at norske bønder etter hvert ikke var like tilbakeholdne som bøndene ofte kunne være, for å ta kontakt med fremmede og stille de hjemvendte en haug av spørsmål.³¹¹

³⁰⁸ Semmingsen 1950:462.

³⁰⁹ Semmingsen 1950:465.

³¹⁰ Sjørdal 2000:16.

³¹¹ Semmingsen 1950:469.

Sørdal sier at norsk-amerikanerne ble sett på som skrytepaver, men jeg deler heller Semmingsens syn i denne saken. Det de formidlet var mye viktigere, og det er all grunn til å tro at folk i de forskjellige bygdemiljøene satte pris på å få høre hvordan Amerika var på ulike vis. Og derfor ville jeg heller sagt at den positive nysgjerrigheten blant folk var mer vanlig enn opplevelsen av at de muligens framstod som skrytepaver.

Et eksempel er eigersunderen Trygve Terland som pratet om hvordan det var i Amerika etter å ha bodd en del år i Montana som gårdsarbeider og farmer. Trygve hadde vært i Amerika med broren Sigvart, men etter å ha tjent gode penger, valgte han å vende tilbake i 1927. Han slo seg ned på Mjølhus i Eigersund kommune og stiftet etter hvert familie. Der kjøpte han seg et landområde og bygget hus og et lite gårdsbruk. Trygve tok i bruk metoder som han hadde lært i løpet av oppholdet i Montana. Folk var veldig nysgjerrige på hvordan Amerika var. Han ble ofte oppsøkt av både bekjente og ukjente som stilte spørsmål. Mange ganger fortalte han hvordan amerikanerne arbeidet, hvordan det var vanlig å drive gårdene og hvilket utstyr og verktøy som ble brukt. Det var også en del som besøkte Trygve for å få råd om hvordan ulike utfordringer innen jordbruk og andre reparasjoner kunne løses.³¹²

På Sør-Vestlandet ble det også fortalt at norsk-amerikanerne skaffet seg maskiner og gå i gang med utradisjonelle og unorske driftsmetoder. Det ble rapportert at det hadde vært stor framgang i jordbruket på grunn av de hjemvendte nordmennene. For å bedre infrastrukturen rundt gårdene og gårdenes tilgjengelighet til omverdenen, bygget mange av de hjemvendte veier inn til gårdene som i utgangspunktet hadde ligget i utilgjengelige og kupert heier.

Det er verdt å nevne at tobakksdyrking ble introdusert i Indre Sogn av norsk-amerikanere, men dyrkingen ble verken omfattende eller levedyktig over lenger tid. En del tjente likevel gode penger på dyrkingen av tobakk, impulser hentet fra Amerika, i flere år.

Man merket også godt til de hjemvendte norsk-amerikanerne i kyststrøkene. På Karmøy ble det satt penger i fiskefartøy av de hjemvendte, og det ble tatt i bruk en snurpenot av amerikansk modell, den første brukbare snurpenoten i sildefisket. Mange av fiskerne fra båtlagene i Åkrehamn på Karmøy i Nord-Rogaland hadde oppholdt seg og fisket med snurpenot der borte.

³¹² Arvid Toralf Puntervold (svigersønn av Trygve Terland), samtale/intervju gjennomført i mars 2017.

Dette viser at gamlelandet ble introdusert for både nye impulser og ny kunnskap, som på mange vis endret og bedret blant annet jordbruks- og fiskenæringen. Men de hjemvendtes innflytelse var av mye mer betydning ved bygdene langs kysten enn i innlandsområdene. Dette henger sammen med at det var flere hjemvendte norsk-amerikanere som kunne sette sitt preg på bygda med sine nye erfaringer og kunnskap.³¹³

Ungdommene spilte en viktig rolle i formidlingen av impulser fra Amerika. Semmingsen skriver at ungdommene blant nordmenn bosatt i Amerika, smittet over impulser fra det amerikanske samfunn til utvandremiljøene, og da norsk-amerikanerne vendte hjem, enten på besøk eller for godt, formidlet de det videre til folk i bygdene.³¹⁴

Gjennom amerikabrevene har det vært mulig å konstatere at det ble formidlet nye impulser. Men det å få inntrykk av de impulsene som ble formidlet i brevene, var viktigere i perioden før 1880-årene. Det ble formidlet veldig mange budbærere gjennom det skrevne brevet. Men etter århundreskiftet var det derimot de hjemvendte amerikafarerne som berettet om amerikansk kultur og samfunn, i mye større grad enn under de første masseutvandringsbølgene på 1800-tallet.³¹⁵ Man kan derfor konkludere med å si at lokalmiljøene i Norge fikk inntrykk og ideer fra Amerika i mye større grad gjennom hjemvendte utvandrere enn gjennom amerikabrev.

4.4 Oppsummering

Folketallsutviklingen både i Egersund by og i landdistriktet ble påvirket av utvandringen i perioden 1903 - 1928. Det var større reduksjon i folketallet i landdistriktet enn i byen i perioden 1900 - 1910, og en medvirkende årsak til dette var den sterke utvandringen blant landdistriktets bønder og fiskere. I den påfølgende tiårsperioden hadde både landdistriktet og byen en økning i folketallet. Byen hadde likevel større vekst enn landdistriktet. Utvandringen i 1910 - 1920 var ikke like omfattende som i tiåret før, og det ga utslag i folketallsutviklingen i både byen og landdistriktet. Mellom 1920 og 1930 var det derimot kun byen som hadde en nedgang i det totale folketallet. I landdistriktet var det en liten økning. For kvinnenes del var

³¹³ Semmingsen 1950:464.

³¹⁴ Semmingsen 1950:465.

³¹⁵ Semmingsen 1950:470.

mønsteret akkurat det samme, sett bort fra at det var en økning i antall kvinner som var bosatt i kommunen gjennom hele tidsrommet 1903 - 1928.

Denne gjennomgangen har vist at utvandringen påvirket folketallsutviklingen i kommunen i perioden 1903 - 1928. Det var en nedgang i perioden 1900 – 1910. Mens det samlet sett var en økning i kommunens innbyggertall fra 1910 til 1930. Utvandringen bidro til at veksten ikke var like stor som den kunne ha vært i denne perioden.

Andelen menn i befolkningen ble derfor påvirket i større grad enn for kvinnene. Med en nedgang mellom 1900 og 1910 og mellom 1920 og 1930, viste det at spilte en rolle. Det var færre kvinner enn menn som utvandret fra Eigersund kommune mellom 1903 - 1928.

Den omfattende utvandringen fra kommunen spilte inn på deler av kommunens og eigersundernes økonomi. Mange mistet verdifull arbeidshjelp i jordbruks- og fiskenæringen. Det var jordbruksnæringen som ble rammet hardest. Det ble registrert klager fra folk om at det var mangel på arbeidskraft noen steder i Norge. Hvor mye dette påvirket bøndene i landdistriktet i Eigersund er vanskelig å si. Det er imidlertid grunn til å tro at jordbruksnæringen ble påvirket av dette. Jordbrukerne utgjorde den største utvandregruppen fra kommunen, og det at så mange eigersundere i sin beste alder forlot hjemstedet sitt i løpet av perioden 1903 - 1928 ikke satte spor på en eller annen måte, er utenkelig.

Det ble sendt store pengebeløp fra Amerika. De største beløpene ble sendt til kyststrøkene på Vestlandet, framfor alt til Vest- og Aust-Agder. En del ble brukt med en gang, men store beløp ble også plassert i banken. Det kunne også hende at det i ny og ne ble sendt pengegaver som skulle dekke et bestemt tiltak på hjemstedet. Dette skjedde ofte i Eigersund.

Amerikapengene var svært viktig for mange. Pengene reddet i flere tilfeller både eiendommen og gårdsbruket. De bidro også til videre drift av gårdene. I noen tilfeller ble det sendt penger til yngre søsken boende i hjemlandet, slik at de kunne skaffe seg en utdannelse.

Det var også mange av hjemvendte norsk-amerikanere brakte med seg verdifull kapital, som de som oftest brukte til å investere i forskjellige næringer, særlig i jordbruksnæringen. I mange tilfeller hadde de hjemvendte et større økonomisk grunnlag til å drive et gårdsbruk på en god og mer hensiktsmessig måte. Mange av utvandrerne, deriblant eigersunderne, hadde

som mål å arbeide i Amerika i en kort periode for å spare opp midler til å utvikle eller starte noe nytt hjemme.

Norsk-amerikanerne vendte hjem med et helt annet arbeidstempo og initiativ. Dette gjaldt særlig hjemvendte utvandrere fra Sør-Vestlandet. Det ble også lagt merke til at de drev gårdene på en lønnsommere måte. Mange tok i bruk utradisjonelle og unorske driftsmetoder på gårdene. Og for å lette transporten til og fra gårdsbruket, samt tilgjengeligheten, bygget de ut veinettet. Dette var forhold lokalmiljøene la merke til hos de hjemvendte.

Folk som ikke hadde vært i Amerika pratet med norsk-amerikanere, og på den måten ble det formidlet ny kunnskap fra Amerika. Det er en mulighet for at de hjemvendte eigersunderne kunne bli oppfattet som skrytepaver. De pratet ofte om hvor gode forholdene var i Amerika og om hvilken suksess de hadde hatt. I samtalen mellom de hjemvendte norsk-amerikanerne og eigersunderne som ikke hadde reist over Atlanterhavet, ble det likevel formidlet ny kunnskap og nye impulser, så vel som at de ble oppfattet som skrytepaver.

Kapittel 5: Konklusjon

Jeg hadde som mål å kartlegge noen sider av Eigersund kommunes utvandringshistorie i perioden 1903 - 1928 fra utreisestedene Stavanger, Kristiansand og Bergen, og sette funnene mine i lys av norsk utvandringshistorie i samme periode. Jeg ønsket å kartlegge disse delene av utvandringshistorien:

- Kartlegge hvor stor utvandringen var årlig i denne perioden.
- Kartlegge sivilstand og om de som utvandret, dro alene eller sammen med andre.
- Presentere og drøfte noen av årsakene til utvandringen og hvorfor utvandringssintensiteten varierte i denne perioden.
- Presentere og drøfte noen av virkningene av utvandringen.

Hva har jeg kommet fram til?

Hvordan var utvandringssomfanget fra Eigersund kommune? Var det omfattende i forhold til resten av landet? Utvandringssomfanget fra Eigersund kommune var omfattende flere av årene i tidsrommet 1903 - 1928. I forhold til utvandringen fra hele landet var den i de fleste årene mye sterkere. Utvandringen skilte seg ut sammenlignet med hele Norge som enhet, men den var ikke unik. Agderfylkene og Rogaland hadde også en stor utvandring i denne perioden, på høyde med utvandringssomfanget fra Eigersund. Fra Vest-Agder var utvandringen sterkere i 1920-årene.

Men hvem representerte utvandrerpopulasjonen? De aller fleste var ugifte eigersundere som utvandret i sin beste yrkesaktive alder. Det store flertallet reiste over Atlanterhavet på egenhånd. Det var imidlertid forskjell mellom periodene 1903 - 1914 og 1915 - 1928. I perioden 1903 - 1914 var det flere ugifte som enten reiste alene eller sammen med søsknene, søskenbarna eller annen slekt. I perioden 1915 - 1928 var det flere som reiste sammen med deler av eller hele kjernefamilien. Andelen gifte var høyere i denne perioden, særlig blant kvinnene. I det første tiåret av 1900-tallet reiste en stor andel kvinner sammen med søsknene eller søskenbarna sine. Nesten ingen gjorde dette fra og med krigens utbrudd i 1914.

Hvordan kan man gi en forklaring på at eigersunderne utvandret? Forklaringene på hvorfor eigersunderne utvandret er svært sammensatte, sammenfallende og komplekse. Det er

umulig å vite hva som virkelig var hovedårsaken for hvert enkelt individ. For noen var det muligens en bestemt faktor som var helt avgjørende for at de utvandret. Hos en del var nok situasjonen enda mer sammensatt og kompleks, slik at det var flere faktorer som spilte inn. Forklaringene henger som oftest sammen i et stort mønster, noe som gjør det vanskelig å være helt bastant. Utvandringen kan forklares utfra et økonomisk, demografisk og kulturelt perspektiv.

Både *pull*- eller *push*-faktorene har imidlertid vært viktige for å forklare hvorfor eigersunderne utvandret. Eigersunderne utvandret som følge av muligheter og forhold i Norge og Amerika. Mange av de utvandrede eigersunderne oppga at de utvandret som følge av "liten arbeidsfortjeneste". Det er viktig å være noe kritisk til det de oppga. Utvandrerne befant seg ofte i komplekse situasjoner, og derfor er det viktig å huske at det var flere faktorer som spilte inn. Svaralternativene for hva de kunne velge som årsak var heller ikke mange. Man må derfor ikke utelukke at det heller var mulighetene i Amerika som lokket eigersunderne å dra, selv om de oppga «liten arbeidsfortjeneste».

Man må heller ikke utelukke at andre faktorer også kan gi en forklaring. Kontakten mellom eigersunderne i Amerika og familiene hjemme fremmet trolig utvandring. Samtidig hadde tidligere utvandring fra kommunen dannet en utvandringsskulturen. Tradisjonen for å velge Amerika som reisemål var noe som stod høyt. Mange av eigersunderne som flyttet til Amerika, dro også på grunn av familien. For en del av kvinnene var familiære faktorer en mye sterkere grunn for å utvandre enn for menn.

Hva bidro til en varierende utvandringssintensitet i perioden 1903 - 1928?

Høykonjunkturer i de ulike næringene i kommunen kan ha bidratt til en lavere utvandring i enkelte av årene i perioden 1903 - 1928. Samtidig er det også mye som tyder på at periodene med lavkonjunkturer i kommunen førte til en sterkere utvandring. Etter å ha pekt på konjunktursvingningene i hoveddelen, har jeg kommet fram til at variasjonene i utvandringssintensiteten hovedsakelig kan forklares ved å se på situasjonen hos de ulike næringene og yrkesgruppene i kommunen. Men det var også andre faktorer som i flere av årene i tidsrommet 1903 - 1928 som bidro til en sterkere og svakere utvandring. Utvandringen blant kvinnene ble ikke like mye preget av konjunktursvingningene.

Årsaksforklaringene til at eigersunderne utvandret kan på mange måter sammenlignes med hvorfor nordmenn generelt utvandret. Det er mange likhetstrekk mellom det jeg har kommet fram til og materiale som dekker hele Norge. Det er likevel viktig å huske at man bør se på Eigersund kommune som et eget område. I mange tilfeller var det situasjonen i kommunen, i både byen og landdistriktet, som kun kan gi en forklaring på utvandringen og svingningene i utvandringsintensiteten.

Hvilke innvirkninger hadde utvandringen å si for Eigersund og eigersunderne? Etter å ha undersøkt noen av virkningene som dekket hele Norge, har jeg kommet fram til at mange av de også var gjeldende for Eigersund og kommunens innbyggere. Utvandringen i perioden 1903 - 1928 påvirket folketallsutviklingen. Det var en av faktorene til at det var stagnasjon og nedgang i folketallet i denne perioden. Framfor alt antallet menn bosatt i kommunen ble påvirket av utvandringen.

Utvandringen hadde også innvirkning på noen deler av den økonomiske situasjonen. Jordbruksnæringen i landdistriktet ble påvirket av utvandringen på den måten at mange mistet viktig arbeidskraft. Samtidig ga utvandringen gode sysselsettingsmuligheter i industrisektoren i Eigersund by. Gjennom amerikapenger ble det generert pengebeløp til hjemstedet som hjalp. De hjemvendte norsk-amerikanerne bidro også med nytt pågangsmot, arbeidsvaner og oppsparte midler til å starte sitt eget eller overta driften som foreldrene hadde hatt. Nye impulser blant de hjemvendte nordmennene, og i alle fall til en viss grad eigersunderne, ble formidlet i hjemlandet. Hvor mye av disse nye impulsene som ble adoptert i Eigersund kommune, har jeg ingen gode svar på. Derfor må jeg i denne omgang akseptere at deknningen av denne siden av utvandringshistorien er snever.

Utfordringer

Det jeg ønsket å finne ut, har jeg i all hovedsak klart. Bortsett fra én ting: Den kulturelle påvirkningen av utvandringen i form av nye impulser og ny kunnskap. På dette området skulle jeg gjerne hatt mer materiale som kun dekker Eigersund. Sett bort fra dette har undersøkelsen gått som forventet i den forstand at jeg har funnet ut det jeg ønsket å finne ut.

Veien videre

Etter å ha arbeidet med denne oppgaven, har jeg fått et godt grunnlag til videre undersøkelser om Eigersunds utvandringshistorie. Oppgaven er langt fra komplett. Jeg har kun undersøkt

noen av sidene av utvandringshistorien, og det er fortsatt mye arbeid som gjenstår for å få belyst disse sidene enda bedre. Det finnes også mange andre viktige sider av utvandringshistorien som ikke har fått plass i oppgaven. Jeg hadde som mål om å svare på noen spørsmål - det har jeg klart. Problemet er bare at jeg sitter igjen med mange, nye spørsmål som jeg gjerne kunne tenkt meg å finne svaret på.

Kilde- og litteraturliste

Kildeliste

Emigrantprotokoller

Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 – 1928 fra Stavanger havn, utvandrede fra Eigersund.

Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 – 1928 fra Bergen havn, utvandrede fra Eigersund.

Digitalarkivet: Emigrantprotokoller 1903 – 1928 fra Kristiansand havn, utvandrede fra Eigersund.

Folketellinger

Departementet for det indre (1868-1869): Folketellingen i Norge, 1866, C. No. 1, https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_i_c1_i_1866.pdf

Det Statistiske Centralbureau (1878-1880): Folketellingen i Norge, 1876, C. No. 1, https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_i_c1_i_1876.pdf

Det Statistiske Centralbureau (1894): Folketellingen i Kongeriget Norge, 1891, No. 202, https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_iii_202.pdf

Det Statistiske Centralbureau (1902): Folketellingen i Kongeriget Norge, 1900, No. 52, https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_iv_052.pdf

Det Statistiske Centralbureau (1903): Folketellingen i Kongeriget Norge, 1900, No. 73, https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_iv_073.pdf

Det Statistiske Centralbyraa (1912): Folketellingen i Norge, 1910, No. 170, https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_v_170.pdf

Det Statistiske Centralbyrå (1922): Folketellingen i Norge, 1920, No. 39, https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vii_039.pdf

Det Statistiske Centralbyrå (1932): Folketellingen i Norge, 1930, No. 182, https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_viii_182.pdf

Det Statistiske Centralbyrå (1932): Folketellingen i Norge, 1930, No. 196, https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_viii_196.pdf

Folkemængdens bevægelse

Det Statistiske Centralbyraa (1907): Folkemængdens Bevægelse 1903-1904, NOS V 34, https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_v_034.pdf

Det Statistiske Centralbyraa (1908): Folkemængdens Bevægelse 1905, NOS V 70, https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_v_070.pdf

Det Statistiske Centralbyrå (1911): Folkemængdens Bevægelse 1906-1907, NOS V 136,
https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_v_136.pdf

Det Statistiske Centralbyrå (1913): Folkemængdens Bevægelse 1908-1909, NOS V 187,
https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_v_187.pdf

Det Statistiske Centralbyrå (1913): Folkemængdens Bevægelse 1910, NOS V 209,
https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_v_209.pdf

Det Statistiske Centralbyrå (1914): Folkemængdens Bevægelse 1911, NOS VI 17,
https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_017.pdf

Det Statistiske Centralbyrå (1915): Folkemængdens Bevægelse 1912, NOS VI 51,
https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_051.pdf

Det Statistiske Centralbyrå (1916): Folkemængdens Bevægelse 1913, NOS VI 66,
https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_066.pdf

Det Statistiske Centralbyrå (1916): Folkemængdens Bevægelse 1914, NOS VI 83,
https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_083.pdf

Det Statistiske Centralbyrå (1917): Folkemængdens Bevægelse 1915, NOS VI 111,
https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_111.pdf

Det Statistiske Centralbyrå (1920): Folkemængdens bevægelse 1916, NOS VI 163,
https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_163.pdf

Det Statistiske Centralbyrå (1921): Folkemængdens bevægelse 1917, NOS VII 2,
https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vii_002.pdf

Det Statistiske Centralbyrå (1921): Folkemængdens bevægelse 1918, NOS VII 31,
https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vii_031.pdf

Det Statistiske Centralbyrå (1923): Folkemængdens bevægelse 1919, NOS VII 72,
https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vii_072.pdf

Det Statistiske Centralbyrå (1923): Folkemængdens bevægelse 1920, NOS VII 92,
https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vii_092.pdf

Det Statistiske Centralbyrå (1924): Folkemængdens bevægelse 1921, NOS VII 121,
https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vii_121.pdf

Det Statistiske Centralbyrå (1925): Folkemængdens bevægelse 1922, NOS VII 158,
https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vii_158.pdf

Det Statistiske Centralbyrå (1926): Folkemængdens bevægelse 1923, NOS VII 200,
https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vii_200.pdf

Det Statistiske Centralbyrå (1927): Folkemængdens bevægelse 1924, NOS VIII 22,
https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_viii_022.pdf

Det Statistiske Centralbyrå (1927): Folkemengdens bevegelse 1925, NOS VIII 47,
https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_viii_047.pdf

Det Statistiske Centralbyrå (1928): Folkemengdens bevegelse 1926, NOS VIII 70,
https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_viii_070.pdf

Andre kilder

Bacher, Julie E.: *Ekteskap, fødsler og vandringer i Norge 1856-1960. Samfunnsøkonomiske studier nr. 13*. Statistisk sentralbyrå (Oslo, 1965).

http://www.ssb.no/a/histstat/sos/sos_013.pdf

Statistisk Sentralbyrå: "Folkemengdens bevegelse 1735-2016: 3.13 Folkemengde, fødte, døde, ekteskap, flyttinger og folketilvekst". Lokalisert 29.11.16 på

<https://www.ssb.no/a/folketellinger/tabeller/3-13.html>

Litteraturliste

Bøker

Bøe, Per I. og Storhaug, Stine B.: *Fra Dalane til Amerika* (2013, Stavanger).

Engen, Arnfinn: *Utvandringa – det store oppbrotet* (1978, Oslo).

Ege, Thomas: "Dalbuen drar til Amerika" (2015, upublisert bacheloroppgave)

Furre, Berge: *Norsk historie 1914-2000: Industrisamfunnet – frå vokstervisje til framtidstvil* (1999, Oslo).

Hamre, Harald: *Egersund fra 1880 til 1965. Okka by* (1996, Egersund).

Nerbøvik, Jostein: *Norsk historie 1860-1914: Eit bondesamfunn i oppbrot* (1999, Oslo).

Niemi, Einar: "Norsk emigrasjonsforskning siden Ingrid Semmingsen. Veien videre?" i Lovoll, Odd (red.): *Migrasjon og tilpasning, Ingrid Semmingsen, Et minneseminar, Tid og Tanke nr. 3* (1998, Oslo).

Lovoll, Odd S.: *Det løfterike landet. Historien om norsk-amerikanerne* (1983, Oslo).

Lovoll, Odd S.: *Migrasjon og tilpasning. Ingrid Semmingsen. Et minneseminar* (1998, Oslo)

Semmingsen, Ingrid: *Veien mot vest. Utvandringen fra Norge til Amerika 1825-1865* (1941, Oslo) og *Veien mot vest. Utvandringen fra Norge til Amerika 1865-1915* (1950, Oslo).

Semmingsen, Ingrid: "Amerikaferd" i Engen, Arnfinn red.: *Utvandringa - det store oppbrotet* (1978, Oslo).

Svalestuen, Andreas A.: "Professor Ingrid Semmingsen - emigrasjonshistorikeren" i Langholm og Sejersted (red.): *Vandringer, festskrift til Ingrid Semmingsen* (1980, Oslo).

Sørдал, Abram K.: *Utvandringen til Amerika* (2000, Egersund).

Tveite, Stein: "Overbefolkning, befolkningspress og vandring", i Langholm og Sejersted (red.): *Vandringer, festskrift til Ingrid Semmingsen* (1980, Oslo).

Østrem, Nils O.: *Norsk utvandringshistorie* (2014, Det norske samlaget).

Internett

"About NAHA." Hentet 23. november 2016 fra <https://www.naha.stolaf.edu/about/index.htm>

Brazier, Eirik: "Første verdenskrig." Hentet 21. november 2016 fra https://snl.no/f%C3%B8rste_verdenskrig

"Kirkebøker." Hentet 19. februar 2017 fra <http://www.migrasjon-rogaland.no/index.cfm?id=198872>

Lædre, Per E.: "Eie Stentøifabrik." Hentet 15. februar 2017 fra <http://dalane-folke.museum.no/leksikon/eie-stentoifabrik>

Migrasjon Rogaland: "Emigrantprotokoller." Hentet 13. februar 2017 fra <http://www.migrasjon-rogaland.no/index.cfm?id=198871>

Nedrebø, Yngve: "Et overblikk over norsk utvandringshistorie." Hentet 1. desember 2016 fra <http://www.arkivverket.no/arkivverket/Arkivverket/Bergen/Nettartikler/Norsk-utvandringshistorie>

Njåstad, Magne: "fogd." Hentet 2. februar 2017 fra <https://snl.no/fogd>

Nordlie, Haavard: "Midtvesten." Hentet 9. oktober 2016 fra <https://snl.no/Midtvesten>

"Norske folketellinger." Hentet 18. februar 2017 fra <http://www.arkivverket.no/arkivverket/Bruk-arkivet/Nettutstillinger/Nansen-i-folketellingen-i-1910/Norske-folketellinger>

Statsarkivet i Oslo: "Emigrantprotokoller fra Oslo 1867 - 1966." Hentet 9. november 2016 fra <http://www.arkivverket.no/arkivverket/Arkivverket/Statsarkivet-i-Oslo/Norges-dokumentarv-Statsarkivet-i-Oslo/Emigrantprotokoller-fra-Oslo-1867-1966>

Statistisk sentralbyrå: "Norske folketeljingar." Hentet 18. november 2016 fra <https://www.ssb.no/a/folketellinger/>

Søbye, Espen: "Folkemengdens bevegelse 1735-2014: en tabelstudie." Hentet 18. november 2016 fra <https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/folkemengdens-bevegelse-1735-2014>

"The Immigration Act of 1924 (The Johnson-Reed Act)." Hentet 1. desember 2016 fra <https://history.state.gov/milestones/1921-1936/immigration-act>

Thorsnæs, Geir: "Eigersund." Hentet 10. oktober 2016 fra <https://snl.no/Eigersund>

Thorsnæs, Geir: "Dalane." Hentet 10. oktober 2016 fra <https://snl.no/Dalane>